

1922.

РІЧНИК XXI.

Т. LXXVII.

КНИЖКА V.

ЗА ВЕРЕСЕНЬ

ЗМІСТ.

МАРКО ЧЕРЕМШИНА:	
Парасючка	96
УЛЯНА КРАВЧЕНКО:	
Розсипають ясні зорі ...	104
ЕМІЛІЯ ЖЕЛІСКОВА:	
Журба	105
О. БАРАНІВ:	
Злочин	109
К. ПОЛІЩУК:	
За шкільно „Еротези“	113
Д-р Я. ГОРДИНСЬКИЙ:	
Із сучасних історично-літературних розсадіа	114
А. ВОЛОЩАК:	
Песняки	125
М. ПОЛ:	
Змагання модерного мистецтва	127
Б. ГОМЗІН:	
Зодототидний день	138
В. КРЕВЕЦЬКИЙ:	
Українська Академія Наук у Києві	139
В. В.:	
Варшавська криза	150
В. КАРМАНСЬКИЙ:	
На ривнику	157
РОЖЕР ШОВІРЕ:	
Ірмиза перед льондонським договором	158
В. М. КОРДУБА:	
Про історичну повість, а зокрема про повість Осипа Назарука: „Князь Ярослав Осмомисл“	168
В. КАРМАНСЬКИЙ:	
Карнавал на ривнику	177
Богородиця	178
Про книжку	191

ЛІТЕРАТУРНО-
НАУКОВИЙ
ВІСТНИК

ЛЬВІВ.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

КНИГАРНЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок ч. 10

має на складі всі підручники для народних,
середніх і вищих шкіл.

Купуйте видання „Червоної Калини“!

Адреса: Львів, Марка 20.

Накладом „Червоної Калини“ вийшов з друку
підручний календарик (з календарієм від 1. вересня
1922. до 31. грудня 1923.).

САМОХОТНИК

Ціна Мп. 200.—, з пересилкою Мп. 230.—.

ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГОТЕЛЬ
Ч. телефону 888.

НАРОДНЯ ГОСТИННИЦЯ

„ у Львові, ріг вулиць „
Сикетуської й Костюшка.

Готель, реставрація й каварня.

- Електричне освітлення, вінда й купальні. -

= Осібні кімнати на нічліг для селян. =

-- Стоваришення приймає гроші на вкладковій книжочці --
до опроцентування.

Марко Черемшина.

Парасочка.

I.

Там, де три плаї сходяться, хатку поклала, вапном підби-
лила, аби єї з далека видко, аби хата на газдів моргала.

Що воринка, то перелаз з усіх боків, аби газдам і легіням
легко заходити тай виходити.

На перелазах днує красно убрана, — у лист піє, співанки
співає, аж селом голос лігма стелиться. Регочесья на все село,
в долоні плеще, по литках бєся, аж гора дрожить.

Лице як калина, малиною крашене, брови барвінкові, очи
гей на царинці дві керничці, коси гей головня чорні, аж бли-
щуться, отік-би їх віл пооблизував.

Коралями та сороківцями дзвонить, лиш груди підойме.
Шовковою хусткою з вітром граєся.

Бо легонько жисє, роботи не робить, за мершю дбає, нешта
отта безчесна!

Бо копице єї хату поклало, єї годує паньскими грішми. Що
місяця нові сороківці падуть з паньскої кишені гей вода з пе-
ревода.

Бо люба єї вінок загрузила, стид деревцем спалився.

Тому вона не газдиня — тота Параска Саїнка, сойка тота.

Тому дівки тай газдині міряють єї згїрдним зором, обми-
нають і в селі і в бабинци церковнім. Словом обізватися не сміє,
бо до челіди не пишесья, бо від челіди єї засій.

Газдині на-очи єї видіти не хочуть, догану дають:

Коби не людска праця, не парубоча охота, май стонкли-би
єї тоті руки точені, тоті бесаги на грудіх, тоті росохаті крижі.

Не вбувала-би тоті берівки в онучі крашені, постільці ле-
гонькі.

А то сорочічка чісанненька гей біль-біла, плечіка на сухо-
золоті, кіптаричок кучерявий, дзьобня через плечі, під ніздрем
васильок.

Бола би єї взєла, мерзу отту!

Дєс дєді наші з газдинями собі заходили, суку кілєм з села
гнали. Тай не нашим газдам пара. А нашим дєс дорога через
Саїнчин плай. Агій!

Его на царинці спрага пече:

Скочу — каже — до Саїнки за збанком на воду! — А пив-
бис кров з-за ніхтів, таже жолобец генде!

Най дощ на сіножить крапне, вже цес лишьєє сіно недоки
дане, вже він у Саїнки. А зимарька таки гезде!

Йде з кіньми в полонинку на-ніч, то лиш коні спутає, вже
скік до Саїнки, копила колише, дойни волоскої співає.

Вона сарака — каже — сама, газди не має. А твоя дитина
най трісне, най плаче!

Легіні на подри переверци йдут!

От пометінне.

Проси віта, аби не пускав погань в село, аби д'газдам
клокічкові зуби не шкірила, а він плечі до купи тай насмішкуєси:

Тільки хлопської скороми в селі! — каже.

А вітував-би ти в очереті!

А єї скрізь право і в селі і в суді. Не вільно бабам таку
даму омражъити — суд каже.

Ми хочемо за ню розповісти, вона..... а ключъник повх
ключъми по плечіх:

Поцулуйте в руку даму тай пана сендзього, що вас лагодют.

Ану позвольте слово заговорити, мете видіти, що вона за
одна.....

Заткай-си, бабо, роби токму або шуруй до арешту!

А очима креше, ногами тупає:

Запріт хавки, баби! Підпишіт-си, ало'ловіт за пюро!

А до неї так файно, так меко говорить, попід-бородь бере,
а вона все: проше, проше!

Ого, це не наше право. Підписуємо-си на тото, що газдів
наших лишит, ні вона до нас, ні ми до неї, що вона така як
доси була, а ми газдині.

Тай вже по тім праві.

Але світила-би-си оця война, що тій мерзі суд заперла.

II.

Впало до села віданечко, що котра газдиня свого газду ві-
дознати хоче, най йде на третє село, там на долині стоїть військо
і форшпани. Газдиням це два рази не казати, бо газда то талан
коло хати. Най буде пянюга, най жінці ребра місить, най тіски
до лавиці вяже, — то він однако газда, всему ред дає. Пішов
газда на войну тай пішов гаразд з хати. Аді маржинка риче,

овечки отік плачут, кіт зажмурився, пес у днину виє. То все за газдов банує.

Йкас тота хата отік темніща, отік сумніща, — йкіс тоті світці на образах отік зболені.

Така глушня, такий туск коло тої хати. Ні страви не доїш, ні молитвів до кінця не договориш.

Йдуть газдині пишні на трете село, три втерхані коні за собою ведуть. На однім кони то страви для газдів, на другім кони то газдівське платє, на хромім кони сам тютюн та люлька, зіле й сопівка.

Кобих його хоть уздріла!

Ой то бих його обіручь обіймила!

Кобих его ручку ймила!

Коби-х-си до него притулила!

Перезула-бих ті.

Обхаїла-бих ті.

Аби-с не збанував на мене!

Аби-с чув пораду від мене!

Любчік мій любий,

Сокіл мій красний,

Йкий ти струджений!

Йкий запорошений!

Йкий ти збіджений!

Питай, шо дома, шо село діє?

Питай, чого-сми змарніла.

Кажі ми: душко-зазулько.

Ци ті ручьки не зболіли, ніжки не повели?

Господарю мій файний та чесний!

Уже другі церкви газдині минають, уже третої гори ловлються. Уже бесіду урвали, хустки на головах поправляють, гердани і пацюрки на грудіх порядкують. Верхів догонять, очима шукають.

Аді, гонде долина, восько розтаборило-си. Йй-га! ек трави та листу. Сила силенна. Йкий там клекіт, чуєте?

Адіт, кабатів не злічив-би.

А коней, а возів тільки!

Адіт, рушниці шторцом у миглах.

Ей брє.....

Варта говкає на газдині, пашпортів питає. Війтівські квітки позліплювались і позатирались газдиням у пазухах.

Це пусті пашпорти, бо печітки не пізнашні!

Молодиці показують варті, де печатки прибиті:

Гезде очі, ніс, брови, гезде чупер, гезде вуси, а озде смушкова шепка. А зверху писано, шо своїх газдів відознати йдемо.

Варта подобріла.

Йдіт, молодичьки на отту ватру, там де тот стіг диму, там мужа з вашого села.

Дековать вам файно, летимо, не йдемо.

III.

Веде вулиця молодиці на толоку, трохи в долоні не плеще. Уже їм дим очі їсть отік навкірки. З поза диму гей з поза оденка чують сопівку тай розгойдані співанки сільські і розпізнають голос газдів своїх.

Сарачетка, боле, шо годні співати!

Гей діти перекрадаються через дим, аби газдам несподіванку зробити.

Нараз зойкнули, гейби їх гадина вкусила. Аж лиця кривлюють, так вдизлюються, очам своїм не вірють. Гейби перед ними грім упав.

То тут такий данець?

Ти онь, суко, аж тут газдів наших завітрила?

Ти гадала, шо ми вигибли?

А то раз гей шнирька шниріє!

То вона борше від нас тутки?

Вона до чужих газдів перша!

Лайдацько, гукле, омразо, лєцта!.....

Отік медведиці на злодія своїх дітий кинулися молодиці на Парасочку. Вояки відскочили від неї гей коні з чужої отави і терхівку розтерхували, у бік дивилися та данець закашлювали, привитатися зі своїми газдинями відваги не мали.

Молодиці пальці закусили, всім горлом кричали і Саїнку скубли гей курку.

Аді розпатрошимо ті, грузь з тебе зробимо.....

Але грузи не зробили, лишень гонор з неї здоймили. Одежину і сорочену подерли на шкамутки й на ватру вергли.

Єк ті мать народила, так через села на наду йди!

Тай тіски змикали гей вовну з куделі, мальовані квітки і гердани ногами доптали, гейби навкруг неї танцювали.

Чужі вояки як журавлі рядом поставали і газдині вихвалювали, а з Саїнки реготалися, аж лускіт ішов.

Коли-сте її асентерували, то давайте ста до абрихтунку — насмішковувались вояки.

Лиш старший військовий не злюбив собі тоті зойки і голосно загрожував молодиці:

Гальт, баби, на-що дівку мальтретуєте?

Молодиці старшому поклонились, уста запишнили і оправдувались:

Це, проше ласки пана капітана, це не дівка, — це вибачьте: лєрва.

IV.

Сиділа на стільчику на квартирі капітана, лиш у зелену мантлю вбрана і плакала, гейби дзвінком видзенькувала.

Капітан чорнобривий гладив її косиці і перебирав її лють з серця. Відкривав мантлю і дув на її синці на грудіх, як на мохнаті гусятка.

Убирав її в білий рантух, обвивав її рушниками.

Розпадався над нею гей дєдя рідний, гей братчик старший, гей любчик любий.

Трепетався як павич коло пави.

Голубив її словами, як медівниками.

Аби личка слізьми не точила, аби ручок собі не ломила, аби свого цвіту не обпорошила.

Парасочка пишна, дитина гречна, ягода в лісі, квітка на скелі, пташка у гаю.

Парасочка мила, Парасочка чічка, днинка проти сонця, веселичка в хмарах, зоря із моря.

Парасочка барвінкова, Парасочка любка гожя.

А вона клала голову у його ручки і личком гейби до сонця оберталася.

Як листок розвивалася, як ластівочка після бурі радувалася, щєбетала.

Аби пімстився, аби роззлився за її нечєсть, за біле тіло, за синці сині, поругу чорну, сором глібокий.

На землю припадала, ніжки йому цілувала, очима просила: Старшино військова, наставнику тісарський, керманичу годний, начальнику красний, — побий тоті нерєсниці за мене молоду!

Скарай тоті мідичі за мою кривду, за мої сльози!

Вгати своєв силов у їх подуфальність, у їх богацку гордість!

Бо я не впала їм в провину, я їм долі не забрала. Що-сми Василя полюбила, — я тому не винна. Але смучя богачька мені

його відобрала. А єї рід єв гавкати на мене, єв мене осоружити. А єк ти мене вінка збавила тай селу під ноги кинула, то я тобі твою долю потолочила тай твоєму родови корила. Аби село знало, шо може дівка лишена, шо зведениця уміє. А єк село на мене свистало, то я йому навкірки співала, молоденьких газдів принаджувала. Най богацкі молодиці мене знають, най на мене банують, як я на них банувала. Тоті юди, тоті осуди, тоті вводи гонорні. Тоті хавки капанисті, тоті рібі капавки прижмурені!

То мені засій від Василя, засій від його кабату, засій від його шабельки!

То моя убера прич з мене, най гину гола із стиду!

Най Василь видить, най харькає. Ото вам радість, ото вам душа на місци!

А я остатна, дівка прокуратна!

Капітане делікатний, вірле-ясновиде, скажи, шо я їм винна?

Скажи, шо покладеш на їх плечі свій гарапничок дротянний!

Капітан відривав єї від ніг і здіймав на руки тай клав на постелі.

Свідчився своєю нагайкою, шо пімста буде білої днинки у самім селі.

І гасив світло і закривав себе темною нічкою.

.

V.

Ранними зорями вертали молодиці від своїх газдів, злегонька йдучи.

Росу з ліщини стрясали, білі личка умивали, сині круги під очима затирали.

Бо нічку не спали, бо газди їх пригостили.

Слюбні газди тай газдині слубні тай пан Біг гріху не паше.

З блага говорили і речі недоговорювали, лиш підсміхалися.

Одна одну відгадувала, одна одній не завидувала.

Ситні і вдоволені вертали молодиці.

Коли-тогди по слові до себе кидали, коли-тогди серед дороги ставали і припочивали та радувалися Парациній пригоді.

Але-сми єї на сміх обернули, але-сми єї догараздили!

Тепер може біда утре голову, може в землю пропаде, з села потече-си!

Та літавиця масногуба!

Дість наробила нам шкоди, дість нам напакостила!

Ой вже нехарь не буде черевичками порипувати.
 Не ме запасочки підтягати!
 Сонечко сходило на ліси, на гори і чирчиком їх багрило.
 Пташки понад дорогу в крильця дзвеніли.
 Рибка водами срібло підкидала.
 Дорога вилася д'горі, як кедрина.
 Молодиці молодніли, у село входячи.
 Але женуть за ними два повні вози.
 На першім возі отік капітан чорнобривий, а поручь него
 жовнір молоденький.
 На другім возі жовнірні набитісько.
 Зговкали вози і загреміли, аби молодиці ставали, крока не
 ступили.
 Станули газдині до чола воякам.
 А вояки їх обступили, рушницями нагрозили і навмість ко-
 ней у вози запрягали.
 Що газдині відпрошуються, то капітан вогню креше, на-
 гайкою потріскує.
 Вояки вже коні ведуть, а газдині вози тягнуть.
 А молоденький жовнярочок бере від капітана нагайку і газ-
 дині підганяє:
 Вйо каправки, вйо гадечки, смага-би вас втєла!
 А на заднім возі жовнірня цівками в газдині ціляє:
 Котра ускочить, хоть увяне, зараз кулю має, на віки поляже!
 А воячок молоденький накликає:
 Гойса, кара! Чала, звіздохола!
 Щось студене повіяло, щось під серцем закололо.
 Обзираються молодиці, а їх личка полотніють:
 Та-же то вона поручь з капітаном!
 Саманає, шо вона!
 Вона саміська за жовніра убрана!
 Село улицями цапки ставало і ззиралося
 то на молодичин страждунок, то на погонича молодого.
 Пізнавало Парасочку на возі і здвигало плечима:
 То мой брє, світ обмінив-си: газдині в споді, а нешта високо!
 То раз нешта, вибачте за слово!

Уляна Кравченко.

Розсипають ясні зорі...

Розсипають ясні зорі
 іскри-рожі,
 Ой, як гарний, матусенько,
 світ сей божий!
 Душно, душно у світлоїці
 і в коморі,
 Ой, пустить мене зібрати
 ясні зорі!
 Заквітчаю буйні коси
 в зірку-рожу —
 Свого милого царейка
 приворожу.
 Приворожу, погуляю
 аж до рана
 В ніч на Купала гарячу
 в ніч на Йвана!
 Розвиває тільки чару,
 тільки дива
 Ніч на Купала предивна,
 ніч зрадлива!
 Серце мліє на ті чари,
 на ті дива,
 Жар у груди розвиває
 кров бурлива!
 Серце мліє, щастя прагне,
 дожидає,
 Як та ватра над рікою,
 так палає...
 Перейду огні горючі,
 перескочу,
 Попливе і мій віночко
 як я хочу
 Улітають рожі-зорі
 у просторі,
 Папоротин цвіт розцвівся
 в темнім борі.
 Бором, бором перелину
 сміло, мітко,
 Відшукаю стовогневу
 щастя квітку!
 Щось мов шепче ледво чутно:
 квіт чудовий
 У душі твоїй, дівочко,
 у любови...

Емілія Желіскова.

Журба.

Давно вже змовкли гомінкі діти, давно лягли спати натружені батьки, коли Господь післав на світ свою срібlistу лямпу, світити, прояснювати попелясті тумани ночі, що впала знад примрачених рідкою хмарявою зір і тихо-безчутно густою серпанковою тканю обтулила жадне відпочинку село.

Якісь невловимі марева, що лобурили досі в попідхатніх сутінках, налякані нежданною появою сяйва, вимахуючи своїми сталеними руками, тікали нишком ховатися в дуплах струхлялих верб і акацій, що мов забалакані куми розсілися край дороги.

І як той сторож вірний, спершись вигідне на спині лісів, що замикали обрій, величня тиша нависла над сплячим селом, уся в пахощах, якими щедро дарили її розквітлі акації.

Селянські хати, будовані навзгад і счорнілі, як ті спрацьовані селянські руки, різким контрастом одбивали від біленького, гордо розпертого панського двора, що непрошеним влізливцем вдерся на сумежний з селом горбок і весь заставив його довжелезними коробками шпихлірів, стаєн і стиртами хліба.

Село спало.

Тільки в одній закутині по той бік його, чути було гамір, а уривчаста, зойклива музика, переймом, як поблизький бурхливий потік, перепливала вулички села.

Мала хатчина, уся в садковому вінку, реготалася наче безжурне, пустотливе дівча й немов притупувала чобітками від утіхи, така луна ішла од танців. Невеличким, одиноким віконцем мигтіла в просторі, ціла в помаранчевому крузі, що топнів і розприскувався в безліч дрібнесеньких самоцвітів, які зникали в морі півп'ятьми.

В хаті, за столом сиділи свахи та свашки, а молодь гуляла. Старі батьки попивали повагом, тоді як матері одна через одну шушукали і, обтираючи з подиву правицями губи, приглядалися молодим. Вона, молоденька і дрібка, гралася наче дитина на гагілках, рада музиці, свахам і весіллю. Він, у святочному одязі, мовчазний, з надто пристарілим на його трицять років і перетомленим обличчям, якимось дивно зглядався на присутних, не то сумно, не то здивовано.

— Дай Боже щастя, Степане!

— Дай Боже, дядьку, дай Боже й вам!

Чарки стукнули, молодий припив до старости і знов попав у мовчанку.

— Як се воно бо й буде з тим полем? — настирливо бороздилось від думок його високе чоло, як те його поле під го- стрим плугом. Малі його очи канули в завікневій півп'ятмі, мов намагаючися прорвати ті попелясто-темні кружева і добачити, чи хто не обломив часом кукурузи і не підтолочив йому, при самій дорозі хвилюючого жита. Дарма, що музики грали аж диво, що мала, повновида Катря присягала бути вірною по вік дружиною — він заєдно думав про своє поле.

Та від сих думок, чи від тої горілки, що її випив більш, ніж звичайно, огоріле його лице світилось відблиском міді, в очах горів якийсь сіро-маговий огонь, що горить у дряхловині верби, а з чола скапували краплини поту. Обтирав їх час від часу рукавом і вплялював очи на відчинені двері, кудюю вливався в хату свіжий воздух і тьма.

Невже новиною йому отся журба? Не була ж вона невідступною товаришкою і повірницею відмалку, безпереривною низкою турбот і невдач щоденних — не омотувала його життя?... Безліч згадок хмарою сріблястих голубів злетіла над його виски, а кожний одну таку журу, одну турботу із життєвої його хідьби тямить... І стільки, стільки їх було, що се не лиш його голуби, але всі суми рідного села на його весіллі злетіли...

В його простій душі, не виплеканій шкільною освітою, мимохіть починали зявлятися якісь тайни, над якими не роздумував іще досі ніколи, якісь нові почування, нові потреби і бажання...

Спомини довгим хороводом ішли, заміняли один одного, а він не мав влади над ними... Йшли як самі хотіли, вдаряли до голови і мутили думку. Примари, що як тінь до чоловіка, приковані до його життя...

І згадував, як ся невідступна і вірна його товаришка журба, що приросла до його душі і глибокими, нерівними скибами ізорала молоде чоло — вже з оченят дитини зганяла веселі, погідні блиски. Він же ж з нею запізнався ще тоді малою крихіткою, коли полишений матір'ю годинами верещав до перевтоми в порожній хаті.

Знайомився з нею гаразд, коли вже як п'ятилітнє хлопя пораненими ноженятами бив за гусками, що тікали в ростіч.

А потім чим раз більше, чим раз частійше знайомився з нею так, що в кінці сталася вона частиною його душі, щоби з рід-

ним братиком своїм — смутком укупі, павутинням чорним за-
сновувати йому красне сонце життя та зроджувати вічний біль
і страждання... Аж стала потребою його думок і бажань, які без
неї не знали куди літати...

Дванацять років іще не було Степанови, коли батько помер
від панської машини, а матір вигнали з двірської хати, бо за-
часто злягала та видалася панови зайвою вже; якоюсь на ніщо
нездатною ганчіркою, хоч увесь вік на двірській службі перебувала.

Пішли вони до діда на сусіднє село та й там не дуже то
зраділи з їх приходу. Всеж таки дали хоч кут і шматок хліба.

Круглий рік тривав отсей блаженний час і відокремлений
стояв погідний і розсвітлений у низці згадок Степана.

По році матір посватали в друге, а новий батько був тої
гадки, що ліпше віддади його на службу, ніж тримати в хаті.

Так і пішов у тринадцятому році на фільварок до коний.
Тут зразу попав під проклони й удари наставника, панського
фірмана Войцеха. Праця була цілодневна і важка, то й не див-
ниця, що з кожним днем журба присікалася до нього чим раз
цупкійше і впровадила на такий покіт, на якому в бігу затри-
матися вже годі, де муситься спускатися лише в діл, як той
клаптик паперу, кинутий розбавленою дитиною у гірський потік.

Вже тоді він думав, що з нього буде колись, бо вже тоді
розумів добре ізза чого вмер його батько й за віщо пан вигнав
його маму з двірської хати. Вже тоді журився, що є ще менші
від нього діти, сестричка й братчик, яким при вічно п'яному віт-
чимі і вічно заляканій, заголюканій і запрацьованій матері не
жилося гаразд. Вже тоді не одну нічку продумував він, що воно
буде з ним колись? Що заробить він тутечки і чи спроможеться
коли на щось ліпше від сього лахміття, що ледви вкривало його
вихудле тіло?

Вже тоді журба затинала перші глибокі карби на його чолі,
зім'яла лице мов клаптик шматки, сипнула на нього попелом вуль-
гарної, простачої нужденности і відразу видно було, що на сю
передчасно похнюплену спину лягла віддавна важка й фатальна
долоня призначення.

Одначе несподівано доля сама подумала про нього. Сестра
та брат повмирали дітьми, а мати другий раз повдовіла. Тоді
Степан покинув службу, перейшов до маминої хати і став госпо-
дарювати. Від раннього ранку до пізнього смерку трудився Сте-
пан, та й тут у слід за ним ходила його давня товаришка журба.

*— Як воно далі буде? З чого поставить стодолу, чи жнива сього року будуть ліпші ніж торік, чи дасть Господь надовго ще сил потрібних до праці, і таке инше.

Старенька мати вела йому жіночу господарку, варила їсти, білила полотно. Рада була би й оженити вже сина, одначе він ні на одну не міг рішитися. Аж коли померла старенька мама, рішився Степан узяти господиню в хату і то зараз по Великодню.

Не шукав її довго. Межа в межу плило від вітру поле Івана Яськова. А що старий Яськів давав за Катрею сусідне поле, посватали їх скоро люде. Все здавалося по простому, легко, без сумнівів та заводів.

Одначе журба так припала до Степанового серця, що й тепер його не покинула.

— Яка се з Катрі господиня буде?

— Чи зуміє розводити вона стільки качок і курок, що покійниця мати?

— Чи зуміє вона... і так в безконечне.

У хаті шум, гамір весільний, музики грають аж диво, Катря гуля та грається наче мале безтурботне дівчатко, а надворі сріблистий місяць, створюючи блудні фантоми тіний, освічує всеньке село, що мов утомлена плачем дитина, спить у віночку з садів, притулившись до збоचा гори.

З відчиненого вікна та дверей від часу до часу віяло з поля лагідним теплом, повним дивно п'яничих пахощів недалечких акацій, густо обліплених то білим, то жовтим квіттем.

Тихо, спокійно.

Часом лиш одна, то друга зірка, слабко рукою минулого на килим небесний начеплена, одірвалася, затремтіла, заморгала в останнє і канула в невідому глибінь, значучи тільки свою таємну путь блискавковим, огненным махом.

Від гір повіяло холодом. Одночасно попливли над сплячим селом сірі мли, ослаблюючи сяйво, що лилося досі безупинно на нього, а мільярди дрібнесеньких самоцвітних каплин, що вкрили поля, луги й акацієві вітки, почали втрачати свій блеск.

І стала вся природа подібна до нутра величного Господнього храму, коли то над похиленими в молитві й покорі головами заклубляться дими кадилиць.

Степанові думки не слухають музики, не бачуть місячної ночі, лиш як ті веретена бігають то тут, то там. Кидає ними сваха Журба і тче з них сірий килим Буденности.

О. Баранів.

Замок.

Драма-казка в I. дії.

ДІЯВІ ОСОБИ:

На сцені:

Лицарі (Старий,
 Молодий,
 Слуга Старого лицаря,
 2-ий молодий лицар,
 Інші лицарі.
 Молодий король.
 Тіні:
 Старого лицаря і його Слуги.

За сценою:

Старий король.
 Цар,
 Його син.
 І тут, і там:
 Смерть.
 Час: ??
 Місце:
 Навколо замку „Феліціум“.

Старий Лицар і його Слуга сидять під брамою Королівського замку „Феліціум“.

Ніч. Остання чверть блідо-червоного місяця ховається серед веж замку.

Ст. Лиц. *(до Слуги)*. Давно-давно те було. Наче сон, згадується мені все. Пам'ятавш: по всій державі їздять післанці Короля; викликають, хто-б відважився оттут, серед диких лісів, збудувати для нього отсей замок. Ніхто не відгукується. Тоді Король кличе до себе на Велику Нараду все лицарство. Зіздимось ми всі. Сходимось у великій палаті. Він виходить, осяяний, наче в світлі неземному, й говорить до нас: „Королівський мій сан та імя моїх предків завзивають мене урядити величезне свято для Себе, для Вас, для нас усіх, мої світлі лицарі. Свято мусить бути таке, якого ще ніколи не було, а для цього воно мусить бути уряджене там, де ніколи нічого не було. Муситься збудувати серед диких гущавин на неприступній скелі замок, що був-би ліпшим за всі замки, які відомі вам і мені. Це ми конче повинні здійснити. Ваше слово, лицарі!“ Всі мовчали. Довго мовчали. Я був, може, наймолодший з усіх. Я хотів одразу стати перед Королем, аде думав собі, чи ж випадало-б мені? Нарешті став і сказав: Дозволь мені, мій великий пане, вволити твою волю. І най буде той замок зватись „Феліціум“. Король глянув на мене своїми ясними як зорі очима, наказав дати мені випити вина з свого келиха і промовив: „Буде так, як ти сказав. Тобі-ж також доручаю я влаштувати мені урочистий вїзд до замку, і будеш ти перший після мене на нашому святі.“ Я поцілував Короля в руку і вийшов.

Почав будувати. І коли минуло сім літ, і сонце стало на найвищий щабель небесних сходів, — я прибув до Короля і вклонився йому. Замок стояв...

Слуга. Але... Король не вїхав до замку. Він зібрав увесь двір. Ви станули в голові величезного походу...

Лицар. Так, так... і коли ми стояли вже тут, під брамою, нас наздогнав гонець сусіднього Царя і сказав: „Мій всепереможний Володар наказав мені сповістити Короля, що до нього, до Царя, надійшла вістка, ніби Король улаштовує якесь свято в якомусь своєму новому ліпшому з усіх ліпших замкові. А тому, що Цар від віку віків постановив першим улаштовувати всюди свої свята і першим оселятися у всіх нових замках усіх великих і невеликих королів, — тому він — Цар — іде слідом за королем і щоб уникнути непотрібних непорозумінь, наказує Королеві зійти з дороги!“ ... „Зійти з дороги?“ скрикнув Король: „Та ще перед самою брамою! Лицарі, позаду нас ворог, хоче відібрати від нас наш „Феліціум“! Доведемо ж йому нашою зброєю, хто ми! За мною! До бою! А ти — сказав мені Король — зоставайся тут, доглядай поки-що за всім. Я в одну мить справлюся з ворогом і поверну. Чекай.“

Слуга. Ми стали чекати.

Лицар. І чекаємо й досі. Багато-багато часу минуло від тої хвилі. Гадалось: день, два. Минув тиждень, там другий. Іде місяць. Ось і рік сидимо. Потім просиділи ще один, а за ним і лічити перестали. Люди, що були з нами чи-то розбіглися, чи-то помиралі. Чим далі, тим тяжче було за всім доглядати... Жінок і дітей кинули на ласку долі, і вони десь ізникли. А тепер у великій палаті столи стоять потріскані; стіни шашіль погризла; де-не-де вони пооблуплювались; дах протікає; вежі вітром пошматувало... А короля нема, нема й нема... Де він? Бється з Царем і досі? Бється, бється! Бо інакше прийшов-би був Цар сюди! — Бється! — Бо інакше він сам, наш ласкавий Король вернув-би був переможний до нас... О, чувш, чувш?... Мечі ляскають, стріли свищать... кров дзюркотить... Чуєш, чуєш?... Що?! Замок? Трублять перемогу! Чию?... Нашу?!... Нашу!! Нашу!! Наші сурми заграли! Наші бубни загреміли! О! нарешті зустрінемо Короля... Але чи схоче він тепер вернути до цих напівруїн?... Сурми гучнійші. Згуки все ближчі. Король вертає!

(Починає розвиднятися. Швидко з'являється Молодий Лицар.)

Мол. Лиц. Ей, ви, старці придорожні! Чи це не замок „Феліціум“?

Стар. Лиц. „Феліціум“, жовтодзьобий нахабнику!

Мол. Лиц. Так? Ну, й слава Небесам! Я бачу, ще нікого тут не було. Я — перший. Геть звідси, прийдете потім на чорний двір: там для всіх жебраків буде обід. Зараз за мною іде мій Король, наш молодий Король...

Стар. Лиц. *(випростовується)*. Що ти верзеш?!

Мол. Лиц. За мною іде молодий Король, який післав мене відшукати для нього його замок „Феліціум“.

Стар. Лиц. Ну, й шукай собі свій „Феліціум“ для свого молодого Короля, а цей „Феліціум“ належить моему Королеві, який, ось чуєш, наближається сюди. І геть звідси! Я не маю

часу з тобою тут розводити балачки... Чого так дивишся на мене?

(Мол. Лиц. вперто дивиться на Старого Лицаря і Слугу).

Мол. Лиц. Прошу вибачити мене, Високочесний Лицарю! Я спішився і дещо призабув зробити. Як Король мій накаже, я готовий перед усяким дати задоволення за непередбачено заподіяну кривду. Я маю для вас тут папір, а наперед мені наказали передати вам таке. — Цей замок, справді, був збудований для вашого Короля. Але не можу сказати, як це сталося, тільки його забив Цар, і збирався вже йти сюди. Одначе він трохи довго стояв над трупом свого забитого ворога: хотілося вволю посміятись з нещасливого противника. Коли він так стояв, вернуло наше військо, син вашого Короля — мій Король — наблизився до Царя і відтяв йому голову. Військо Царя враз розбіглося. І ось молодий Король щасливо здобув спадщину після свого батька і тепер іде сюди...

Слуга *(раптом)*. Лицарю! Ніякою спадщиною сей замок не може бути. Ми ніяких таких прав не знаємо. Ми збудували його для нашого Короля і тільки для нього. Король загинув у боротьбі за нього. Короля нема — так най-же й замку не буде! Біжіть чим швидче й підпаліть порох у льохах під замком, а я тимчасом з цим нахабником дам собі раду!

Мол. Лиц. *(в одну мить перетинає дорогу Старому Лицареві)*. Замок мого Короля! Геть звідси! Он вам наказ Вашого Короля! Вас лишено тут доглядати, і докінця мусите чинити волю вашого Володаря, коли ви — лицарі! *(Кидає звиток паперу Старому Лицареві)*.

Стар. Лиц. *(піднімає й читає)*. „Наказую... мовму... вірному лицареві з його слугою негайно відправитися... до мене... на... той... світ...“ *(Довге і тяжке мовчання)..... (Тихо-тихо)*: На той світ?... *(Раптом з усією дотліваючою силою життя)*: Небо! Пощо-ж ти так посміялося з нас? За що ти нас засліпило безконечним чеканням? Чи-ж тобі невідомі були ті сторінки життя нашого Короля, де було написано йому не увійти в цей замок? Боронити його, а нам... чекати його!?

А де-ж наш власний розум був? Хто заглушив ті голоси, що нам говорили, що нас кликали, щоб ми самі тут зробилися королями та відсвяткували королівські свята?! Правда твоя, щасливіший за нас Юначе! Зустрічай свого Короля, а нам тільки й лишилося тепер умерти, щоб у додаток до всього не охрестили нас такі молодчики, як ти, зрадниками останньої волі Короля... Служе мій! Ходім!

(Старий Лицар і його Слуга ідуть на бік і зникають).

Мол. Лиц. *(Трубить. Збігається багато молодих вояків)*. Ідіть швидче до середини замку і все впорядкуйте там.

(Вояки заходять до замку через маленьку хвірточку. Майже зовсім день. У замку й під замком велика робота відновлення його. З кожною хвилиною він скидав з себе все, що робило його руйною. Сонце грає на його кришталевих віконцях. Золоті шпильки веж сиплять на всі сторони зорі.)

Наближається Другий Молодий Лицар.

2. М. Л. А, брате, ти вже тут! Щасливий, що відшукав „Феліціум“!

1. М. Л. Ти також мав право на це!

2. М. Л. Ну, вже це в минулому. А ось тепер, може, дозволиш тут стати поруч тебе? Буду так служити тобі, як Старий Слуга Старому Лицареві.

1. М. Л. Добре. Йди. Тільки швидче ставай. Ось уже Король наближається.

(З'являється багато лицарів).

1. М. Л. Ставайте всі, де кому належиться!

(Лицарі стають для зустрічі).

Голоси: Король! Король! Славний, Великий, Молодий Король!

(Підїздить Молодий Король. За ним сила верхівців).

Молодий Король *(зсідає з коня і робить кілька кроків уперед)*: О, мій Феліціуме! Тебе я вирвав із рук лютого Царя. Ти — мрія мого батька! Ти — та сила, що живила його аж до глибоких літ його. Один ти світив йому на його тяжкому шляху. Він умер за тебе, але в останню хвилину його життя він всією своєю надією жив у твоїх казкових палатах. Зовсім несподівано для нас усіх думав святкувати свою перемогу наш ворог. Не він, а ми її святкуємо. На нашу долю припало увійти в палац, якому нема рівного віде. Лише ця брама відділяє нас од нього. Юнаки, Лицарі-брати! Перед тим, як увійти до замку, поклонімося землі, яка прийняла в себе душі борців за цей замок! *(Схиляються всі на одне коліно; вістрями списів і мечів у простягнених руках доторкаються до землі).*

А тепер *(звертається до одного з лицарів)* відчини браму!... Сурми!

(Сурми трублять „Вступ до замку“. Один із лицарів біжить відчинити браму, але тільки береться за клямку, як із стогоном, перерізуючим звуки „Вступу“, падає перед брамою. В цей момент в куті брами з'являється Смерть. Клацає кістками в такт музиці, а музика поволі завмирає на всі тони, один за другим.

Тиша. Клацання кісток. Стогін. Загальне скамяніння).

Мол. Кор. *(шукаючи замовклих звуків)*. Хто це в таку урочисту хвилину відважився пролити кров нашого брата?

(Підходить до раненого лицаря. Бачить на кінці стріли, що вразила лицаря, записку. Бере. Читає про себе, а серед тиші чути здалека)

Голос: „Тобі, я бачу, й на думку не може прийти, що не тільки твій батько — Король — залишив по собі нащадка, але й мій — Цар — також. Так ось, я, син мого батька, якого ти забив, цим повідомляю тебе, що з усяким, хто від цієї хвилини буде робити спроби відчинити браму замку „Феліціум“, щоб увійти в нього раніш, як я буду в ньому — я зроблю те, що й з цим нещасливим юнаком...“

Молодий Король. Ха-ха-ха!... Хтось називає себе сином покійного Царя і хоче відібрати від нас „Феліціум“, як це сталося з моїм батьком. Перетинає вікчемний нам дорогу отруйними стрілами?! Але, брати-лицарі! В нас кров наших батьків. Ми не дозволимо, щоб з нас посміявся невідомо ще й хто. Ми не чули, щоб Цар мав Царицю. Зараз розшукаємо негідника! На коней! А ти, Юначе, *(звертається до Першого Молодого Лицаря)* постій тут якийсь час коло брами. Незабаром ми вертаємо.

(Молодий Король і Лицарі ідуть у різні сторони.

Темніє. Останній стогін раненого. Виходять двоє з замку і заносять труп.

Замок поволі приймає перший вигляд).

Смерть *(покидає своє місце в куті брами і йде в напрямі за Молодим Королем. Проходячи попри Молодих Лицарів):* Молодчики! Я йду тепер за Вашим Королем. Брама — вільна. Ніч — темна. Га?

1. Мол. Лиц. *(до товариша):* Ми повинні тут стояти, аж доки не поверне наш Король.

2. Мол. Лиц. Як прикажеш.

(За хвилину чути згуки розпочатого бою. До Молодих Лицарів підступають Тіни Старого Лицаря і його Слуги. Намагаються щось сказати їм; показують на замок. В цей час різні частини замку на темному тлі грають огнями того моменту, коли був готовий увійти до нього Молодий Король. Молоді Лицарі не звертають ніякої уваги ні на Тіни, ні на Замок).

Смерть *(з кінця сцени до Тіней):* От, чудні ці Тіни. Мене — будуччини — не хочуть вони слухатись, а то Вас — старих дурнів минулого — послухають!

(Тіни дивляться одна на другу, а потім із сміхом невимовленого жалю зливаються з глибокою темрявою.

Сміх їхній безсилий заглушити все міцніючі акорди побідно-поразчого гимну боротьби за ново-старі півруїни замку „Феліціум“ ще довго лунає серед веж, за якими ховається чверть блідо-червоного місяця).

Клим Поліщук.

Із циклю „Еротези“.

І. Приємки.

Тихі приємки на ґанках,
А на склі проміння сонця. —
Як безжалісно коханка
Всі порвала волоконця!...

Як безжалісно розбито,
Що було в мистецьких збанках! —
Кровю серця біль розлито
В тихих приємках, по ґанках...

Як еднав тебе з собою,
Поринав у світлі мрії. —
Ходить смуток мій за мною,
Як нездійснені надії...

Ті надії, що з тобою,
Що були в мистецьких збанках... —
Гаснуть проміні з тугою
В соннім мареві, по ґанках...

Др. Ярослав Гординський.

Із сучасних історично-літературних розслідувань.

Докладна історія літературних розслідувань іще не написана. Кінець XIX-ого і XX-ий вік принесли на тім полі цілий ряд визначних праць, але вони займаються звичайно тільки деякими більшими, чи меншими розділами історично-літературних студій. І майже у всіх тих працях слідно як характеристичну прикмету — висувати на перший плян студії, написані в мові автора праці. Се доводить до подрібніших оглядів у межах даної народности, але й позбавляє нераз авторів порівняної перспективи, як се видно передовсім у французьких дослідників, що надто задивились в ідеал французької літератури. Німецькі праці обертаються найбільше докруги німецької літератури. Герман Павль усталив у головному розумінне обсягу літератури¹⁾ й подав історію германської фільольогії²⁾, в якій він добачає дві частини: студії язикові й літературні. Теоретичні міркування Павля кладуть нині звичайно в основу історично-літературних розважань — як се видно хочби й з відомої книги В. Перетца про методологію історії російської літератури³⁾. Визначним теоретиком та істориком літературних студій у Німеччині признається загально й Карло Борінскі⁴⁾. Але найкращі теоретичні основи студіювання літературних (поетичних) творів положив Ернст Ельстер⁵⁾, що вийшовши із філософичної школи Вільгельма Вундта, дав на тлі дослідів свого професора докладну теорію передовсім поетичного стилю й поклав таким способом тривкі наукові основи під літературну критику. Тільки шкода, що Ельстер обмежується майже самою німецькою літературою. Останніми часами викликали зацікавлення праці Л. Лемпичкого⁶⁾. Коли в Еспанії звернено більше уваги на есте-

¹⁾ Hermann Paul: Begriff und Aufgabe der germanischen Philologie. (Grundriss der germanischen Philologie, hgg. v. Hermann Paul. I². Strassburg, 1901, ст. 1—8).

²⁾ Hermann Paul: Geschichte der germanischen Philologie — у згаданім Grundriss.

³⁾ Я мав у руках друге видання: В. Н. Перетць: Изъ лекцій по методології історії русскої літератури. Київ, 1912.

⁴⁾ Karl Borinski: Die Poetik der Renaissance und der Anfang der literarischen Kritik in Deutschland. 1886. — У бібліотеці Göschen-а вийшла його: Deutsche Poetik.

⁵⁾ Ernst Elster: Prinzipien der Literaturwissenschaft. Halle A. S., I Bd. 1897, II Bd. 1911.

⁶⁾ Lempicki L.: Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des XVIII J. 1920; і його: Idea a osobowość w historyi literatury. 1920.

тику, а Менендес-і-Пеляйо написав історію естетичних ідей в Іспанії разом із переглядом літературної критики в Європі¹⁾, то у Франції ~~получено~~ теорію історії літератури з практикою. Такі визначні французькі теоретики, як Пеллісіє²⁾, Лянсон³⁾, Брюнетієр⁴⁾ і ин.⁵⁾ дали не тільки важні методичні уваги про трактування літературних проявів, але й самі писали історію французької літератури, генералізуючи звичайно літературні прояви Франції й на чужі літератури. Та може найцікавіший рух на тому полі проявляється в англійській науці (в Англії й Америці). І Англійці намагаються висунути на передове місце передовсім англійську критику, але у них погляд ширший і не обмежений виключно на Англію — вони хочуть отримати рухливість французького духа із солідною докладністю німецької праці, додаючи до того англійську ширину духа. Такий характер має вже праця Американця Спінгарна про літературний критицизм у добу Відродження⁶⁾, де подано гарний огляд італійського літературного критицизму в часі ренесансу, при чім звернено пильну увагу на теорію поезії. Та всі згадані праці перевищує капітальний труд професора едінбурзького університету Джорджа Сейнтсбери, що задумав подати по можливості повну історію критицизму й літературного смаку⁷⁾ на основі розсліду відповідних текстів від найдавніших (грецьких) часів до наших днів (до американського критицизму), беручи під увагу тільки померших критиків. У сій 3-томовій праці подано не тільки — так сказатиб — документальну історію літературної критики, але й нові основи критицизму: супроти психологічної точки погляду (розповсюдненої передовсім у німецькій науці) виставлено домагання чисто літературного погляду на твори письменства, себ то: відчуття творів, порівняння їх з иншими, зрозуміння їх мови, стилю й форми.

1) Menéndez y Pelayo: Historia de las ideas estéticas en España, 1883. Є й французький переклад у 9 тт.

2) G. Pelissier: Le mouvement littéraire au XIX-e s. 1912; його видання *Поетики* Вокелена де Френé й ин.

3) G. Lanson: Histoire de la littérature française. 1908.

4) Ferdinand Brunetiere: L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature. I. Paris, 1898.

5) Між новішими книжками кілька цікавих, хоч несистематичних заміток про літературні стремління дає: Alexandre Mercereau: La littérature et les idées nouvelles. Paris, 1912.

6) A history of literary criticism in the Renaissance with special reference to the influence of Italy in the formation and development of modern classicism — by Joel Elias Spingarn. New York, 1899.

7) A history of criticism and literary taste in Europe from the earliest texts to the present day. By George Saintsbury. T. I—III. Edinburgh and London, 1908 і далі.

Се найважнійші праці, що появилися останніми часами в обсягу теорії історії літератури й її критики. Тут хочу вказати на кілька проблемів із сеї царини знання, порушених у згаданих книжках і ще інших статтях. Вибираю передовсім питання, що мають зв'язок із нашими літературними студіями й нашою поетичною творчістю.

Передовсім сам термін «література» став тепер багато яснійший так, що вважається звичайно рішеною справою. Відома річ, що ся справа творила до недавна одну з найважнійших проблемів теорії історії літератури. Бо хоч історично-літературні студії почалися ще в VI в. перед Хр., то сам термін «історія літератури» появляється що йно 1659 р. у вступі до літературної історії гамбурського професора Петра Лямбека¹⁾ і довго ще не має докладного означення. Аж XIX-ий вік приніс тут проясненне й на початку XX в. слово «література» осягає досить однозгідне означенне. Бо хоч як будемо розуміти «літературу» в деталях, все найблизшим її родом являється цілість творів устного та писаного або друкованого слова²⁾. Літературу вважають попри язові студії другою великою галуззю фільольогії, як се приймає Герман Павль³⁾, і лучать її тісно із розслідом мови. В дусі Павля так означає близше обсяг поняття літератури один із найзнаменитших теоретиків літературної критики згаданий Е. Ельстер: «Багато учених думає, що до літератури належить зачислити окрім поезії, писаної прозою й віршами, також і інші язові витвори духа, які змістом і формою звертаються до більшого круга читачів, пр. проповіді, промови й численні популярно-наукові книжки... І дійсно, ті й інші твори належать до кругу наших (літературних) розслідів, оскільки вони намагаються порушити сильні й визначні почування, оскільки вони передовсім ділають також при помочи форми. Але вони мають із другого боку як передумову особливні фахові відомости, які суцню частину їх змісту усувають зпід осуду історика літератури. Тому він мусить обмежитися до обговорення тільки тої сторони таких творів, яка лежить у межах його компетенції. Децо відмінно представляється справа при подібних витворах старших і більш поединчих літературних періодів. У них не відділився іще строго льогічний, моральний і естетичний світогляд: твори, що хочуть вияснити правди релігії, ставлять собі може заразом ціль ділати морально удосконалюючо й крім того порушити чутте... Їх мусить історик літератури очевидно опанувати в цілому їх обемі: вони вимагають

¹⁾ Petri Lambecii Hamburgiensis Prodromus historiae litterariae, 1659.

²⁾ Л. Пономаревъ: Обь опредѣленіи „литературы“ в: Учен. Записк. Казанскаго университета 1912, ноябрь, ст. 5 — із покликом на Н. Кареева.

³⁾ Hermann Paul: Begriff und Aufgabe der germanischen Philologie — у його: Grundriss der germanischen Philologie, I², Strassburg, 1901, ст. 1—8.

тільки мало коли спеціальних відомостей, які не було б легко добути й які лежали б поза нашим виднокругом. Коли ті твори не подають чистих почувань, але радше мішають їх сильно з іншими інтересами, то все таки вони змагають до того ділання (*Wirkung*), що творить прикмету поетичного. Тому вони належать в обсяг літератури. До неї належить зачислити всі мовні витвори, котрі так чи інакше змагають до видобуття чуттєвих вартостей життя ¹⁾».

Так у царину літератури входять усі словесні твори, що порушують нас із естетичного боку, себ то відзиваються до наших почувань. Се важне й для оцінки старої української літератури. Так пр. чуємо не раз голоси, що українська полемічна література XVI й XVII вв. не повинна входити в склад літератури, бо вона порушує чисто релігійні й церковні справи — а тим повинні зайнятися богослови, історики, чи вкінці публіцисти. Се велике непорозумінне й незрозумінне обсягу поняття літератури. Полишаю на боці загально відомий факт, що докладне розмежування наукових і поетичних (себ то справді літературних) писань є витвором що йно XIX в. Наша давня література не знала докладної межі між наукою й поезією, як се було хочби й з в'ясничною грецькою літературою ²⁾. Хто знає добре наші полемічні писання XVI й XVII вв., тому легко зауважити, що хоч полемісти послугуються й логічними поняттями (як пр. православні чи католицькі догми) або етичними (розуміннем добра й зла), то їх головною метою було: викликати як найглибше вражінне у читача й тим переконати його — чи іншими словами: промовити до його почувань, порушити його душу в естетичному напрямі. Аджеж пр. Апокрізіс Христофора Філялета з 1597 р. вразив так глибоко українських читачів не своєю науковою аргументацією, що була слаба (хочби й з огляду на вплив протестантизму), а просто артистичним добром матеріялу (пр. сензаційних листів уніятських єпископів) на те тільки, щоби промовити не так до розуму, як радше до почування. І чиж можна такий твір виключати з обсягу літератури? Такого погляду на завдання історії літератури є так визначні вчені, як історик англійської літератури Тен Брінк і передовсім Герман Павль. Переглядаючи найвизначніші сучасні історії літератури, як ось: 8-томову „*Histoire de la langue et de la littérature française*“, видавану численними фаховими людьми під редакцією Пті де Жюльвіля або взоровану на ній 10-томову „*The Cambridge history of english literature*“, написану також численними фаховцями під редакцією А. В. Уорда й А. П. Уоллера — бачимо, що вони беруть під

¹⁾ Elster. Prinzipien, I, ст.

²⁾ Ulrich von Willamowitz-Moelendorf: *Die griechische Literatur des Altertums*. (Die Kultur der Gegenwart, T. I. Abt. VIII, 1905, ст. 3).

розвагу спершу поезію (віршовану й невіршовану), але й дають огляди прозового письменства (навіть із найбільше фахових галузей) очевидно не тільки тому, що без пізнання чисто наукового письменства годі втворити собі образ духового підкладу, на якому зростали справжні поетичні твори, але й тому, що ті чисто наукові писання визначаються нераз такою артистичною формою, що образ літератури був би неповний, якби їх поминути¹⁾.

І загалом кожний словесний твір може належати до літератури, оскільки поглянемо на нього з боку форми, бо власне форма — беручи її в як найширшому значінню — творить літературний твір.

Але при тім не належить доводити справи до краю. Власне в найновіших часах проявляється і в українському письменстві змаганне до надмірного культу форми; а вислідом того стали найсвіжіші напрями в українській поезії: футуризм, символізм і под. Бо остаточно годі забувати, що сама форма без змісту не може існувати і що поетичний твір викликає вражінне не самою формою, але змістом, вилитим у гарній формі. Виключна увага до форми без огляду на зміст доводить нераз до чисто акробатичних штук в укладі поезій, де можемо подивляти незвичайну винахідливість автора у вишуканню алітерацій, асонансів, символічних висловів; але на ділі зрозуміємо, що все те промовляє хиба до нашого формального мислення, а не до почувань. Наслідком того ми можемо хвилево одуритися звуками без змісту віршованих рядків, але вже дуже скоро опановує нас непоборна втома — а нуда є смертним засудом для артистичного твору. В напрямі штучности форми пішов задалеко і найвидніший представник модерністичної української поезії Павло Тичина. Він визначається справжнім поетичним талантом, як се показує його »Золотий гомін« або »Дума про трьох вітрів«, але декуди доводить він до віршових дивоглядів на лад наших шкільних віршовань XVII в. Досить буде сказати, що деякі його вірші можна читати з однаковим вражіннем із гори на долину або з долини в гору, або й пропускаючи що другий рядок. Як примір наведу його поезійку «Міжпланетні інтервали»²⁾. Тут кожний рядок творить для себе цілість, а всі вони так сполучені з собою, що деколи ніяк не можна зрозуміти звязку між ними. Я розумію, що почування мають свою окрему льогіку, ріжну від нашого правильного мислення; алеж тут бере перевагу не свобод-

¹⁾ Візьмім напр. хочби IV-ий том (1909 р.) — XIV-ий розділ займається: The beginning of english philosophy, XV-ий: Early writings of politics and economics і ин. Навіть при історії драми в V-ім томі говорять XIV-ий розділ про: Some political and social aspects of the later Elizabethan and earlier Steward period.

²⁾ Павло Тичина: Золотий гомін, 1922, ст. 63.

ний вплив почувань, тільки зимна формалістика без чуттєвого змісту, пуста форма, як се видно ясно із закінчення сеї поезійки :

„Крають серце не октави —
Нони“.

Як з одного боку культивування форми — при поважному розумінню завдання поезії — являється в українському письменстві конечною справою, бо з того боку українська поезія справді занедбана ; так із другого боку належить перестерегти наших письменників перед здобуванням нової форми *per fas et nefas*, без огляду на мову, зміст, змісл, — коротко кажучи, з потоптанням усього того, що повинна тая форма приборати. Поезія — се житте, а житте не знає самої форми без змісту ; воно знає тільки зміст у певній формі.

Разом із тим у найновіших змаганнях українського письменства відіграє важну ролю ще одна справа, що в сучасних історично-літературних студіях творить першу основу й початок історії літератури. Се справа мови поетичного твору, справа, на яку, правду сказати, в наших історіях літератури майже не звертається уваги. Розуміється, не ходить тут про докладний огляд граматичних проявів, які подає памятник, — бо се належить до граматики ; але про загальну характеристику мови з огляду на добір слів, будову речень, індивідуалізацію мови. Ходить про таку аналізу мови, як її дав Уїлієм Мінто у 1885 р. для англійської поезії (*Characteristics of english poets from Chancer to Shirley*) або для прозового стилю (*A manual of english prose literature*). Такі язикові студії ведуться нині в європейській науці загально й вони творять перший ступінь у дослідях історика літератури. Ось що пише про се в 1914 р. Рудольф Ян у гарній статті »*Alte und neue Prinzipien der Literaturgeschichte*« : «Фільольогічна метода (в писанню історії літератури) — се основний принцип, але не метода. Вона означає тільки вступну працю, що порядкує матеріал, але не переробляє». Критика ж тексту веде до означення поетичної індивідуальности. Відповідно до того відріжняє Ян чотири ступіні в розвитку сучасної історії літератури, чи радше чотири роди історії літератури : I. Фільольогічна праця, що займається упорядкуванням предметів, хронологічною координацією дат і под. Се описова історія літератури. II. Означенне внутрішнього й причинового звязку поміж літературними фактами, при чім належить звернути увагу на те, що тут мова не про історичний звязок, але про психічний. Творець, його житте — се причина ; твір — се наслідок. III. Виясненне історичної причиновости. Історія літератури — се процес, в якому один прояв е умовиною другого. Се буде щось подібне як се пробував вчинити Фердінанд Брюнетієр, подаючи еволюцію жанрів в історії французької літератури. Однак у таких випадках належить

бути обережним із генералізованим вислідів, бо характеристичною прикметою літературних творів є власне їх індивідуальність. IV. Історик літератури винаходить не індивідуальні прикмети поодиноких літературних творів, але означає їх загальні закони, оскільки загалом можна означити їх докладно з огляду на їх індивідуальний характер. І як у попередніх трьох родах історії літератури поступав історик літератури по дослідам духових наук (Geisteswissenschaften), то в останнім випадку буде він поступати по вимогам дослідів природничих наук (Naturwissenschaften). Так фільольогічні розсліди, розбір тексту й стилю пам'ятника творять конечну передумову кожного історично-літературного розсліду.

Докладної характеристики мови письменника домагався вже ученик Іполіта Тена Еміль Геннекен у відомім творі *«La critique scientifique»*, де він подав і взірці, як належить при сьому поступати. На ширші основи поставив справу мови у письменника німецький філософ Вільгельм Вундт у своїй *«Психольогії народів»*¹⁾, де він подав подрібний психольогічний розбір мови, звертаючи при тім увагу на поетичні образи, реторичні фігури й под. Досліди Вундта викликали цілу школу в історично-літературних студіях, і здається, не так скоро можна буде висвободитися зпід їх впливу, хоч пр. англійська критика виступає проти психольогічних основ літературної критики, домагаючися чисто літературної точки погляду. Праці Вундта повели до проб психольогічного вияснення основ поетичної творчости — пригадаю, що в нашій науці дав поважні почини психольогічних розслідів творчости Тараса Шевченка др. Степан Балей²⁾; а дальше дали вони притоку до ревізії поглядів на мову письменника й на його поетичний стиль. І ось ученик Вундта Е. Ельстер присвячує цілий другий том своїх *«Принципів науки літератури»* розборови поетичного стилю, де подає теорію розгляду мови літературного пам'ятника та ставить на нових основах науку про поетику (про стиль, форму, поетичне порівнання, метафору, метонімію й под.).

Тими розслідами Вундта захопився і такий славний граматик, як Карло Бругман, що написав цікаву розвідку про різниці в будові речень Індо-Європейців на основі їх головних душевних функцій. З того боку у нас майже не пробувано приглянутися письменникам, хоч се довело би до незвичайно важних і несподіваних вислідів. Для приміру наведу тут кілька гадок згаданого англійського критика Мінта про мову Шекспіра³⁾. Число слів, уживаних Шекспіром, означають на

1) Wilhelm Wundt: *Völkerpsychologie*. I Bd., I—II Theil. Leipzig, 1900.

2) Д-р Степан Балей: *З психольогії творчости Шевченка*. Львів, 1916.

3) William Minto: *Characteristics of english poets*, ст. 274—8.

15.000 і ставлять у порівнянні з Джоном Мільтоном, що послугувався 8.000 словами. Шекспір має цілий ряд технічних, спеціальних висловів із різних царин знання й мистецтва, а всюди видно ясне розуміння тих технічних висловів, немов у фахових людей. Відси почато виводити преріжні здогади про Шекспіра. Говорено, що в своїй молодости перейшов він практично всі ті заняття, бо якжеж він міг би здобути собі таке знання тих висловів? На ділі так не було. Передовсім Шекспір був людиною свого часу. А власне тоді, як він жив, у Єлисаветинській епосі, любили в Англії ігру слів і любовалися в багатстві вислову. Дальше відіграла тут ролю індивідуальність Шекспіра, бо коли він щось творив, то слова напливали йому з легкістю й просто придаляли його своїми асоціаціями, вони лучилися живо з ясними образами предметів, що їх означали. Бачимо з того, що язикові досліди над творами літератури доводять до цікавих помічень, але належить тут бути обережним, щоби не дійти до фальшивих вислідів.

Слово, мова є тим способом, при помочи якого виявляється навні творчість поета, й їх не можна ніяк обминути при літературних студіях. Тому сучасні історії літератури подають розвиток літературних проявів звичайно на підкладі розвитку мови. Згадана історія французької літератури Пті Жюльвіля додає до кожного тому погляд на розвиток французької мови, а Кембріджська історія англійської літератури має також огляди англійської мови й поезії. Відомий теоретик та історик французької літератури Лянсон ставить до дослідників історії літератури домагання — прослідити дослівний змісл тексту твору, себ то слова й фрази з огляду на історію мови, граматику, історичну складню, а дальше установити літературний змісл тексту при помочи вияснення ріжниці між індивідуальною мовою автора й загальною мовою його сучасників.

Коли поглянути з боку мови на українські писання наших днів, то побачимо тут побіч здорових змагань, що причиняються справді до піднесення артистичного рівня творів — також змагання нездорові, що зводять наше письменство на бездоріжжя. Дуже гарне й корисне змагання вчинити мову поезії як найбільш звучною, мелодійною. Звідси — те бажання приблизити форму вірша до мелодії музики. Се без сумніву підносить чуттєву вартість поезії й зближає її до краси. Але щож! Ті змагання оперті часто на малім знанню мови й її структури. Мова сучасного українського письменства віддаляється надто від широкої народньої основи й губить тим самим твердий й єдино певний ґрунт під ногами. Я розумію, що письменник може творити свою власну мову — в тім і проявляється його індивідуальність, в тім і його заслуга, бо він веде мову до поступу. Я розумію, що сучасна поезія не може

обійтися без того засобу чужих слів, що став загальним культурним надбаннем усіх культурних народів. Але нехай же письменник творить свою мову в повній згоді із загальним духом народньої мови, а чужих слів нехай уживає так, як пр. уживав церковних слів Т. Шевченко, що вмів ті чужі слова заакліматизувати на українським підкладі. А то нераз вводиться в літературу низьку мову міських кавярень або бруку, мову, засмічену прикрими варваризмами, хоч при малій старанности можна би знайти легко замість них чудові щиро-українські вислови. Згадаймо тільки, як багато тратять на артизмі твори талановитого Володимира Винниченка нераз тільки тому, що його мова просто разить недбалістю. Так само обтинанне слів у віршах не може мати ніякого оправдання. Каліцтво — се прикра річ у кождім випадку; також і скалічене, обтяте слово може викликати тільки прикре вражінне. Тому, коли я пр. в поезії Павла Тичини »На могилі Шевченка« читаю фразу: »Червоно-си'-зеле' дугасто сказало всім здрастуй« — я ніяк не зрозумію, чому автор так покалічив тут слова. Так само я радив би залишити такі нещасливі новотвори, як: яблуневоцвітно, розпрозорились і под., бо се слова надто довгі, немельодійні, тяжкі до вимови й рішучо негарні. Вражінне з таких слів мізерне, їх житте недовговічне, бо їм бракує тривкої життєвої основи в народній мові, що єдина може стати нащим дороговказом у розвитку мови. А найважніше — такі складні слова грішать рішучо проти тої мелодійности, яку такими ріжними способами намагається досягнути українська поезія найновіших напрямків.

Побіч того шукання нової форми й нової поетичної мови проявляється в найновішій українській поезії ще одна цікава риса, що виступає також у сучасних історично-літературних студіях, хоч у ширшій українській громаді вона майже зовсім невідома. Се той нахил до містицизму, щє в українській поезії виступає назверх у замилюванню до легенди — згадаймо хочби прегарну згадку про апостола Андрія у Тичини або взагалі контемплятивний характер поезій Дмитра Загула. І в історично-літературних студіях сучасної Європи й Америки відіграє сей нахил до містицизму, чи радше до погоні за надприродністю визначну роль — хоч він проявляється в зовсім иншому напрямі, як у найновішій українській поезії. Може для ширшої громади буде се несподіванкою, що викличе усмішку на устах не одного, коли скажу, що пояснення деяких літературних проявів шукають нині в окультистичних, таємних науках магії, ворожбитства й под. І се бачимо у зовсім поважних людей, як то видно з книжки Олександра Мерсеро про літературу й нові ідеї (з 1912 р.). Вже в 1902 р. зазначив польський критик Петро Хмельовський, що новіша польська поезія й теорія поетичної критики стоїть між иншими й під впливом звороту до метафізики,

який виступає рівночасно у всіх краях і лучиться з науковими досвідами над спиритизмом, медіумізмом і телепатією. Ті досвіди мають немалий вплив і на той новий духовий рух, що прибирає по черзі назви: імпресіонізму, декадентизму, символізму, а який звичайно називають загально модернізмом або деколи нео-романтизмом¹⁾).

Ось як характеризує сей рух Гнат Матушевський: »Крайний індивідуалізм, погорда дійсности й схильність до мрійливости, що дає почуванню й уяві перевагу над холодним розумом; змагання до синтези лірично-музичних і епічно-плястичних елементів і засобів артистичної експресії в ціли можливо повного висловлення свого «я» в мистецтві; незвичайна досконалість, ніжність та оригінальність форми, що виражає рівно-ж ніжні й оригінальні аж до парадоксальности почування, мисли й настрої; вирафінована вразливість, здібність відчування і віддавання делікатних, майже не до схоплення проявів внутрішнього життя, а що за сим іде, відразу до сірої буденщини і наклін до річій рідких, до тем незвичайних, словом до екзотизму в найновішому значінню сього терміну, настроєвість, містицизм і звязаний з ним генетично символізм; віра у високе післанництво мистецтва й трансцендентний його початок; віра в єдність людської душі й душі всесвіта, злучена з вірою в безнастанну еволюцію; змагання до того, щоб ідейний чи чуттєвий корінь, зливаючись органічно з формою, не був нею подавлений, щоби мистецький твір при всій кольоритности й декоративности промовляв не тільки до ока, чи уха, але до глибини «я», до мисли й серця, щоби не тільки бавив видця, слухача або читача, але щоби потрясав його душею, відслонюючи перед нею розлогі горизонти позатілесні й позасвітові й пробуджуючи у неї почуття нескінченности²⁾).

Ось гарна характеристика того модернізму, що слідний і в нашій найновішій поезії.

Той модернізм викликав також в історично-літературних студіях згаданий нахил до магії, ворожбитства, спиритизму й под. Хоч дуже часто наївність доходить тут деколи просто до дитинства й можна тільки дивуватися, як поважні люди можуть поважно трактувати такі справи.

Щоби зрозуміти сей нахил до таких ексцентричних занять, належить пригадати собі слова Оскара Евальда, висловлені у статті »Zur Analyse des literarischen Erfolges« (1914). Він звертає увагу на те, що від часу революцій змінилася основно культурна структура суспільности й разом із тим змінилося відношення суспільности до літератури,

¹⁾ Piotr Chmielowski: Dzieje krytyki literackiej w Polsce. Warszawa, 1902. ст. 430—431.

²⁾ Ignacy Matuszewski: Słowacki i nowa sztuka. Warszawa, 1902, ст. 357—8.

до літературних творів і до творців-артистів. Давнійше освічена суспільність стояла під знаком меценатів, що були покровителями артистів-поетів, а літературний твір був обмежений на невеличкий гурток освічених чи втаємничених. Від часу революцій настали у суспільности зміни в напрямі капіталізації й механізації. Гріш зрівняв різні верстви й різних людей, і культурні гуртки розпались. Модерна суспільність перемінилася через капітал у рівномірний комплекс. На місце замкнених осередків культурних — виступає при письмених творах діланне на широку масу. Утворилося незнане давнійше поняття публіки. Літературні твори мусіли до того пристосовуватися. Прикметою капіталістичної суспільности є накопичення неособової праці супроти індивідуальних творів. Особисте творення звернене на символічний зміст буття, на вираз ідеї; а праця підносить до фанатизму культ дійсности. І праця не вимагає від працюючого геніяльності (як того вимагаємо від творця), тільки — солідности. Не висшого вияснювання світа вимагає праця, тільки орієнтації у світі. Значить, передовсім ходить тут про докладне пізнання справжньої дійсности. Таким вимогам відповідає: культура й світогляд позитивізму, що признає тільки вартість дослідів дійсности й заперечує все, що виходить понад се. Але в модерній людині витворився вже пересит фактами й вона починає впадати в зовсім протинний напрям, бо шукає за зміслом життя. Людина фактів і ідеолог — се екстремі, що дотикаються. І тому бачимо на наших очах зріст різних наук про спасення, що ділають формою проповіді й поучення. Пр. Толстой став славним не так своїми романами, як радше своєю релігійною наукою. Золя й Ібсен у пізнійших стадіях своєї творчости стають учителями людськости. А ось Америка — край найбрутальнішої дійсности — є вітчиною найбільше фантастичних утопій і снів людства. І так впливом того модерного духа, що любить в екстремах, є також нахил до окультистичних наук.

І зовсім справедливо каже згаданий Мерсеро, що відколи почав зростати матеріалізм, завважено, що сучасна людина стає що раз більше спіритуалістом. Таємниче подобається їй, усе невідоме наповняє її респектом і страхом. І тим більше притягають її такі справи, чим більше вона тратить віру у спасенні науки якоїнебудь із сучасних релігій. І хоч у неї нема ні християнської, ні иншої віри, вона намагається пізнати позасвітове життя, її цікавлять усякі питання природні, але й надприродні; вона прив'язується до того, що називається: окультистичне, герметичне, неймовірне. Новітню людину починає цікавити не так се, як відбуваються різні події в світі, а радше чому вони так відбуваються. А що стислі науки не можуть на се дати відповіді, а релігія не задовольє таких людей — вони звертаються до езотерич-

них доктрин. Тому пр. у Франції повстали цілі товариства, що займаються такими таємними проблемами, а до них належить багато визначних людей, що видають різні часописи, присвячені таким питанням. Крім того появляються численні окультистичні видавництва, де обговорюється справа будучого життя й под. Шириться віра в те, що людську долю можна вичитати з різних проявів, і ось розвивається ворожитство у найрізнійших напрямках, під десятками, чи може й сотками назв. Багато з того рода занять стоять у звязку з літературними студіями.

Отсе кілька питань із сучасних історично-літературних проблем, що дотикаються також нашого літературного життя. Таких проблем — не раз дуже цікавих — знайшлося б більше. На загал побажати б нашим дослідникам літератури, щоб вони звертали більше уваги на історично-літературні студії Заходу — від того дістануть наші історично-літературні розвідки ширший овид і більше цікавого змісту.

Андрій Волощак.

Веснянка.

Ой, весно, весно срібноперстная,
Звідкіль ходиш-приходиш?
Щож ти з собою, панно чесная,
За дружиноньку водиш?

Ой е у мене дружина вірна
Й тисяча коней крилатих,
Ой е у мене — на всі сторони —
Ким скоріі вістоньки слати.

Ой вес- веснонько чарівниченько
Звідкіля прилітаеш?
Як весіллячко в тебе личенько —
Ой, на чім ти так граєш?

Ой, е у мене сімсот сопілок
І сто тисяч струн срібних,
А сімсот тисяч золотих стрілок
В чари дивнії здібних!

Ой, пуцу я золоту стрілку:
Срібні струни задзвонять...
І на свіжюю, чорну земельку
Звуки квітами ронять...

Ой, що пушу я золоту стрілку,
 То сопілки заграють...
 А за ними враз на полях-лугах
 Сорочки білі мають.

Ой, що вдарю я в стрілки-сопілки:
 Крильцем хмарка в даль сплесне...
 А за нею в мить — і гадка летить —
 В мрійне море небесне...

.

Ой, весно! — щез ми й не натішились,
 А ти вже і відходиш!...
 І розквітчана — по пожарниці,
 Мов по цвинтарі бродиш!

А що спіткнешся на пожарині:
 В когось зойкне щось в груди:
 »Ой, дарма, дарма! — Помарніли сні...
 І весни вже не буде!«

Прощаюсь, веснонько, з тобою —
 Ой, Ладо — світ!
 Тумани сунуться юрбою...
 А деж мій цвіт?!

Невжеж не мала ти нічого
 Для мене в дар...
 Лиш розбудила бажань много
 І туг пожар?!

Лиш розбудила: не сповнила
 Й відходиш пріч?...
 До Сонць летить мене навчила! —
 Й кинула: в Ніч!

Дивлюся журно позад себе:
 Хрести... хрести!
 А кругом них, як — оний жребій —
 Мої листи.

Та наперекір світу всьому:
 Не піддаюсь!
 Я пітьмі... пустці... навіть грому —
 Не покорюсь!

Щез мое слово — не останне!
 Я йду вперед —
 Хай під ногами й сохне! вяне —
 Весняний цвіт!

=====

Мішель Пюї.

Змагання модерного малярства.

(Переклала з французького С. В.-М.)

(Докінченне).

Засвоївши собі відкритте фізиків, що барва се тільки розщиплене світло і що через комбінації спектральних кольорів можна досягти найбагатіших тонів, імпресіоністи стараються вживати тільки чисті тони, які через зближення і взаємний вплив на себе творять дуже широку гаму красок. Через се вони зривають зі своїми сучасниками, які вживають фарб брудних і мішаних.

Техніка кладення фарб у такий спосіб, щоби здалека вони зливалися і щось творили, не є новий. Сініяк згадує, що Делякруа шукав розв'язання різних проблемів техніки і що в багатьох з його полотен барви замість лягати в одноцільних тонах, падали мов посічені і завдяки взаємній реакції досягали великої сили. В минулих віках особливо у венеціан, що жили в країні, якої атмосфера пересичена паром, і в якій світло розбивається мов крізь призму, світляні ефекти часто віддані не одноцільним тоном, а відповідним розположенням барв, що віддають промінистість тіла, матерії або пейзажу.

Як що розсіяти без розбору на полотні найбагатіші тони, накласти на його поверхні безліч красок, ця строката цілість не вийде блискуче. А хай тільки меткий артист візьме ці самі тони і розкладе їх, та упорядкує по своїй вподобі, цілість матиме чудовий кольорит і житте. Се талан східнього майстра добирати барв вовни для килимів, щоб вони сяяли і пишно прибирали салю; се й талан жінки добирати матерію, щоб вона підкреслила колір її обличча та відтінок брів і волосся. Малярі академії не добачають, що їхні малюнки без життя, бо в них тіни, замість підкреслювати ясні частини, їх нейтралізують. На їхніх полотнах більша частина поверхні порожня, безбарвна і не відиграє жадної ролі в композиції. Імпресіоністи, вживаючи чистих тонів, стараються розкласти їх так, щоби вони собі не перечили, а навпаки, взаємно себе доповняли. Вони вкривають полотно малими верствами чистих фарб, які здалека грають і зливаються в одну цілість. Біля ясної плями, де переважає якийсь колір, вони кладуть у тінь доповнюючу барву, щоби сю ясну пляму ще більше підкреслити. Тінь тоді замість вигребати собі яму і повалитися бездушно і байдужо біля світла, набирає власного життя, задержує певного рода ясність і є неначе продовженням освіт-

лених частин, відповіддю глухої ноти на високу і нагадує опір глибоких мас води рухам на поверхні.

Моне, Піссаро, Ренуар і Сілей вживають однакової техніки: роздроблюючи кожний поклад фарби, кожний з них ріжноманітним способом виявляє свій темперамент.

Малюнок Моне — се буря матерії або дощ барвистих частинок калейдоскопу, котрі переливаються і промінюють. Се поема сяйва, а його глибоке значінне в ліризмі, що пориває і заливає зовнішній світ. Кажуть, що Моне не вмів компонувати; се вияснює факт, що для нього краєвид є сам по собі темою, на якій він вправляє чутливість ока і на якій фантазія творить найчудовіші гармонії. Він подібний до поета, який, беручи звичайненьку оклепану тему, відсвіжує її силою образів і подмухом співу.

Спершу, під впливом Курбе і Мане, Моне малював розлогі краєвиди, де переважали темно-зелені й глибокі чорні тони. В 1871 р. він вкупі з Піссаро поїхав до Лондону. Освітленне Тернера і його техніки ріжнobarвних touches зробила на них незвичайно сильне вражінне. Вони підійшли до манери Джонкінда, який вживав майже чистих барв. »З їх палет«, — каже Поль Сініяк, — »стали помалу щезати чорні та земляні тони, а з малюнків пласкі кольори. Згодом вони розбивають тони і розміщують їх дрібненькими цятками«.

Моне стає малярем світла. Він викликає з пейзажу найвеселіші проміння. Часом він примушує себе придержуватися теми, але часто густо, як напр. у студіях із Бель-Іль, він їх перелицьовує і дає волю поривам свого темпераменту. Та чи він придержується теми, чи відбігає від неї, його малюнки мають однакову рису світляности. Він не втомно може повертати до свого мотиву; барвисті хвилі розливаються по листю або воді відповідно до години й освітлення неба. Вони мовчазні у ранній імлі або у блідий день, але в спеці літа вони повні осліплюючого галасу.

У його численних творах не все рівне. Його німфи або Венеція здаються дивно монотонними. Але з яким розмахом він віддає плесо води, блиск снігу, ефект сонця. Без жадного упередження, силою контемпляції він доходить до ідеї всевітнього життя і пантеїзму, з якого виринає повна і спокійна думка про працю бактерій та атомів.

Піссаро — реаліст. Він міцно тримається краєвидів, які хоче віддати. Можна подумати, що техніка розкидання і розеднання барв служить йому лише на те, аби досягнути найбільше вірности в віддаванні. Околиці Парижа, краєвиди Лувру, Тюлері, бульвари у своїй загальній перспективі викликають на його образах подібне вражінне, яке відчувається від них в дійсности.

Піссаро мало знаний. Він розкинув серед крамарів стільки своїх малюнків, приемних для ока, а які не вийшли зпід руки артиста у його повнім розвитку, що судять його дуже суворо. Се звичайна історія всякого артиста, який дійшов до слави доволі пізно і мусів повторюватися, щоб заспокоїти вимоги публіки. Хіба не надокучить Коро, коли дивитися на його дерева з туманним листям, якими так захоплювалися Шоссари?

Піссаро хотів віддати свіжий і живий чар села. Коли ви відпочивши вийдете вранці з хати у садок, годі й уявити собі доскональнійшої краси, як краса сього окруження. Трава біжить перед вами у барвах, яких ви навіть і не знали, а далекі дахи живуть мов далекі грядки квітів. Спосіб, як кладуться предмети серед тіни і красок, вас дивує. Ви заглибляете тайну світа, і вам здається, що цього ви ще ніколи не бачили.

Та така чутливість приходить рідко. Звичайно, інтелігенція хоче її підпорядкувати вищим і тривкіїшим почуванням. Піссаро старався викликати їх. Попередники лишили йому у спадщині техніку, яка приковувала і його до зелених і темних та мертвих гнідих красок. Всіми зусиллями сумлінного і терпеливого працівника він змагався здобути для свого полотна закутки краєвидів такі вібруючі, як сама природа.

Мені здається, що він перший знайшов сі неозначені гармонії, які розбурхують нерви, а які пізнійше так часто стали вживатись. Він дав кілька портретів, в яких виказав знання і зрозуміння, і залишив гравюри та літографії, в яких білим і чорним передав переливання світла, дріжання повітря, несподіванки тіла, викликані проміннями дня та поезією біжучої води.

Сілей не є реалістом, як Піссаро, ані ентузіястом, як Моне. Він глибоко відчуває чар природи; заслони з тополь, береги рік невтомно чарують його спокійну мрійливість. Вживаючи техніки, зближеної до техніки Моне, він не має його вогню. Ся техніка йому подобалася, бо давала змогу утримати вражіння у цілій їх свіжості. Обдарований вишуканою ніжністю, він не старається накинати свої вражіння і не захоплює нас відразу, але ми повертаємо до його завсігді як до когось, хто ліпше доказує правду свого почуття. Він уміє затриматися у тих закутках природи, які найліпше відповідають бажанням ніжною і злегка медянхолійною душі. Він по мистецьки точно і чутливо малює вам поезію дерев, з яких опало листя, доріг, сірих, але мов цвітучих рожевими кольорами під нашими кроками, гарного й легкого неба, під яким ми здається самі відпочиваємо.

Пензель Ренуара пестить і вкриває тим самим змісловим чаром і закутки краєвиду, і ніжне жіноче тіло. Жінки, що несміло купуються,

рожеві, оживлені пані, переображені світлом здаються мов півонії у повнім розцвіті. Випещені щасливими вражіннями епідерми стягають розсіяну у повітрі радість. У його дерева є тільки на те, щоби хилити листя над нашими роздумуваннями, а краєвиди — затишні місця спокою — на те, щоби було кому товаришити нашим веселим думкам.

В початках своєї кар'єри Ренуар є добрим учнем Курбе; це видно, наприклад, у його «Діяні» (1867), ясній та щирій, хоча місцями слабій студії акту, і в «Купальниці з гріфом» (1870) делікатнійшій і більш тіньованій, що нагадує «Дівчата над берегом Сени». «Гаремом» (1871—1872) він наближається до Делякруа: він вводить тут гру кольорів, яку цей майстер узяв у Венеціан, а котрі вміло розраховані творять блискучі, теплі та ріжноманітні гармонії. Вже Ренуар виказує почуття чарівності і деякий змисловий акцент, який збільшиться у нього, коли він навчиться освітлювати обличчя або підкреслювати лінію гарного, зігнутого любовним захватом тіла.

Пале Ренуара стає чим раз чистішим: він викидає чорні та брудні барви. Біля 1875 р. його фізіономія виявляється вже такою, якою ми її знаємо. Він уміє схопити усе рухливе і нетривке в виразі обличчя або типі півдня, те — що нагадує у предметах нетривкість хвилини і зворушує наше серце почуттем, що речі та істоти невпинно переміняються. Він оживив неспокоїною і напруженою мрією холодні мов небо личка дітей, у яких зпоза окреслених рис виглядає душа. Він дивиться, як у лиця молодих дівчат набігає свіжа і здорова кров, як з їх очей виглядає гаряча втіха життям, а коли сонце на них паде, здається, неначе він викликує з них запах спілих і соковитих брусквин. Чи він намалює дівча на балю, мрійливо оперте на рамені дансера, чи портрет ввічливої міщанки, всюди рветься криклива скарга тіла немов хоче дати більше виразу тим повним бажання словам, які кожда жінка кидає любові та щастю.

Хоч і як різний темперамент сих чотирьох малярів, всі вони відчувають потребу зробити яснішими свої палети, заступити чистими тонами, які задержують усю свою декоративну вартість, — загально вживані під сей час брудні тони. З того часу було вже доволі нагоди висміяти їх у їхніх наслідувачах, заявити, що се мистецтво імпресіоністичного помпування, бо більшість картин їхніх наслідувачів є повторенням, позбавленим однак гарних сторінок їх учителів. Одначе, коли приглянутися добре до сих картин, мусимо признати, що навіть коли у маляра нема індивідуальности, він виявляє безсумнівне знання. Хоч скромні були його засоби, він завсїгди остається на шляху малярства. І хоч які далекі можуть бути сі твори від Моне або Ренуара, сміло можна їх повісити в сальоні, робітні або ідальні. Одні даватимуть нам

справжню насолоду, інші ошадять нам почуття прикрости і обридження, яке викликають твори учнів академії та тих, що далі малюють т. зв. «класичні краєвиди».

* * *

Хоча Моне, Піссаро, Сілей і Ренуар різко і свідомо пірвали з умовами, твори цих імпресіоністів, так захоплених світлом, нам не здаються щиро революційними. Вони прийняли традиційний рисунок, але піддали його впливам повітря і світла; вони відновили його і ввели у живий осередок. Відновляючи поняття кольориту, вони вшанували звичай творення академічних малярів. Одірвання від принятих форм можна завважити і в інших малярів, як Дега, Сезан, Гоген, Ван Гог, хоч простували вони до спільної цілі, перетворюючи те, що мали перед очима, замість трактувати форми описово і брати їх такими, якими вони є. Тим сильніше можна підкреслити їх зусилля, що вони тривають і досі, розвиваються і в деяких випадках пересаджуються.

У імпресіоністів рисунок змагає віддати як найпростіше й вірно форми тіла: вираз повинен надати кольорит. Вище згадані малярі навпаки студіюють рисунок уважно, надають йому глибокого значіння, а краски добирають так, щоби надати йому всю повноту сили. Ще заки покладуть яку краску, полотно має вже свій зміст через розложення ліній та розміщення різних складових частей мотиву. Безумовно не можливо тут обійтися без певного порушення законів пропорції. Повстає щось у роді дефініції кожної зі складових частин композиції і маляр намагається усталити їх відношення та уложити їх у найбільшій порядку.

Імпресіонізм, що змагає передати життя у його радощах і розцвіті, протиставляється мистецтво тих малярів, які керуються протилежними бажаннями. Кльод Моне ловив у своїм пейзажу промінювання гарячих днів. Ван Гог увіковічує краєвид у хуртовину, Гоген передає сум переходячих пір року, а Сезан гнітує, безплідну спеку півдня. У Ренуара жіноче тіло переповнене невичерпаною змісловою чарівністю. Дега робить йому секцію на те, щоби вишукати ту спружину, що надає їй рух. Він не кориться звичаєві, який наважує бачити жінок у красі. Він знає, що їх влада міцніша тим, що залежить звичайно від суггестії. Нераз вони ваблять нас до роскоші зовсім не своєю естетичною досконалістю. Вони ділають на наші нерви якимсь флюїдом, який вони виділяють, якимсь сильним запахом, що затягає нас, часто-густо вони перемагають нас слабкістю або бридкістю чи якоюсь моральною або фізіологічною плямою. І нераз людина зацікавлена костюмом, у який вони одягаються, не хоче нічого знати про форми, які виявляються в годину купелі.

9*

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Деґа зводить до загальних рисів і кількома лініями віддає весь зміст сеї їх гордої силуети. Він розбирає механізм їх рухів, схоплює форми, які вони виявляють і досліджує раптовні рухи костей і працю м'язів. Він знає, яким способом тіло балерини утримує свою рівновагу: замість приглядатися йому зі сали, він іде за лаштунки або й у фойє і приглядається впрям, якими вона вчиться і стає гнучкою. Завдяки пильному спостережанню він збирає підстави правдивої та точної будови. І ось у нього легенька повітряна краска лягає на будову тіла і лучить особи з мріями декорації.

Сеї артист, якого так радо ставлять у рядах революціонерів, вчився серед строго класичних впливів. Ніхто уважніше не розглядав складок драперії, не опрацьовував докладніше рисунку академії, ані не копіював модель з більшою старанністю. Але ніщо не видавалося йому таким нужденним, як докладність, і таким беззмістовним, як академізм. У нього був певного рода культ для Інґра, рисунок якого був далекий від чистого наслідування природи; се він був пильний учень, який зблизька приглядався малюнкам старих майстрів. В початках його кар'єри виявилось, що він здібний відмолодити навіть шкільні завдання, які він трактував з несподіваною силою, бо у правилах, що їх повторяють учителі, він умів дошукватися великих принципів традиції. Він зрозумів, що традиція не забороняє артистови упрощувати лінії коштом деталей, ані цікавитися сценами сучасного життя, ні повернути волю кольоритови та допомогти йому визволитися від брудних земляних красок, щоби свобідно кинутися у співучий лет світла.

У протилежності до Деґа, Гоґен і Ван Гоґ навчилися усього самі. Вони не проходили дисципліни академічного навчання. Деґа залюбки студював льогіку правил, що їх залишили його попередники, і старався приноровити її до сучасного життя. Гоґен і Ван Гоґ початки свого мистецтва здобули майже зовсім самостійно і через те погорда до лекцій учителів, яка зростала у Деґа повільно, у них вибухла відразу. Їх захопили відкриття імпресіоністичного малярства і з самого початку, вони стали на бік новаторів, а в опозиції до академічних малярів і то в такій різкій формі, що годі було надіятися на те, щоби вони змогли піддатися педагогічній методи, яку відрухово відкидали.

Гоґен став малювати у хвилини вільні від занять. Він купував теж малюнки улюблених майстрів. Якийсь демон підмовив його покинути своє заняття, що давало змогу утримання йому і його родині, й цілковито віддатися малярству. Він глибоко подивляв Піссаро за його працю і сумлінність. Талант його проявився насамперед у тому, що він зумів знайти варіації кольорів і кинути акорди, що викликали далекий сентиментальний відгомін. Серед людей він здавався якоюсь ви-

багливою, несправедливою, збунтованою дитиною. »Все, що створила його рука, має солодкий, невдоволений і дивний характер« — пише Ван Гог. Гармонії, які він викликав з зелених красок, говорили про неспокій істоти, що опяняє сама себе своїм терпінням. Він прагнув перемін, подорожів, втекти у країну, де люди лагідні та прості, як боги або звірята. За першим разом він вибрався на кілька місяців на Мартініку, там відчув повну чарівність тропічної природи. Повернувши у Францію, він поїхав у Бретанію і там докладав усіх зусиль, щоб не тільки довести кольорит до можливо зворушуючої звучности, але також, щоб у краєвидах і людських постатях зловити характер. Отже він упрощує і концентрує лінії та працює пильно над композицією. І от у нього появляється новий і трохи варварський смак: він береться за різьбу в дереві і творить дивно сконсолідовані статуї: він різьбить навіть мольберт і навіть свої постолі, і робить з них твори мистецтва. Опісля він їде на Тагіті, а потім на Домініку, де спіткала його смерть. Його манера стала свободнішою і щирішою. Гоген, обдарований незвичайним властивим лише йому розумінням гармонії, а до того певним потягом до величності і панування, запалом і примхою вічно невдоволеної, захопленої контрастами та противенствами душі, розбудив імпресіонізм з його екстази перед природою і пригадав йому людський неспокій і непевність долі.

Рисунок Ван Гога короткий і напружений. Він натягає лінії і не дозволяє їм розгорнутися. Його пейзажі, що так скажу, концентруються в одну домінуючу кольорову пляму, немов велетенську хвилю, що вилляється й заливає цілість. Обличчя осіб мають тверді контури. Він погорджував спокоем і погідністю і відмальовував світ, який серед бурі і взривів що йно творився, де навіть оманний спочинок віщував бурхливе пробудження. У нього помітно елементарну міць тих, що обдаровані нестриманим запалом. Наївний у представленню річей, він уживає екзальтованих, конвульсивних тонів, які здається лопотять, мов прапори, або шумують, як сферментоване вино. Він відчуває усе дивне, що нас оточує у найзвичайніші дні і в найбільше знайомих місцях. Сей дивний маляр простоти і божевільного темпераменту з мужеською рішучістю »зловив богиню за косу« і значно скоріше здобув її усміх, аніж запалені поклонники.

Він полишив листи і вони, після Делякруа і Фромантена, творять найкращий документ для пізнання душі артиста. А його рисунки, в яких він одним штрихом показує величність, служать чудовим ключем до пейзажів.

Напружену волю зглубити свої вражіння й не зробити легко-важно ні одного штриха бачимо у Сезана. Він уникає усяких »tours

de main» і звичайних ударів пензля. Як філософ, що зробив собі *tabula rasa*, він старається відбудувати основи для свого мистецтва.

Від Тиціана і Рембрандта малярі переняли звичай надавати фігурам опуклість за поміччю степенування тіней, що їх кидає модель. Та всякий спосіб, навіть підтриманий авторитетом майстрів, стає сумнівним, як тільки починає дегенеруватися в руках наслідувачів і паралізувати в артиста дух шукання нових шляхів. Імпресіоністи різко розбили теорію про протиставлення тіней і світла й пустили світло навіть до темних частин образів. Сезан розрізняв тінь від світла тільки як різницю в силі одної і тої самої кольоруючої якості — різницю, яку тяжко схопити і яку око повинно старатися спостерегти і відчутти.

В академічних малярів модель став фортедем, якимсь *Ersatz*ом візії, що злуджує око. Сезан надає своїм полотнам релефність і перспективу виключно через ступінь інтензивності красок: їх зближення вистарчає йому, щоби надати відповідне місце різним частинам образу. Його манера вимагає безперервних студій і вмілої докладності в аналізі. Чим більше заповнюється полотно, тим уважніше повинен маляр класти кожен мазок краски на те, щоби вона набрала повної своєї вартості і відіграла відповідну собі роль в ансамблю.

Сезан зумів змодифікувати свій рисунок льогічним розвитком своєї праці. Частину, яку він брав з моделю, характеризує конвенціональний дуже виразний рисунок, який заокруглює лінії і робить тіла не такими, як ми їх бачимо, але такими, як нас навчив досвід, що вони справді є. Маляр, який намагався б передати тільки те, що бачить, образив би усі зорові упередження глядача. Для неосвіченої людини рисунок такий, як його розуміли Рафаель або Делякруа, далеко менше вартний від рисунку Бугеро або Жерома, котрі старалися не стільки розглянути модель, як передати його деталі і приноровитися до зрозуміння загалу публики.

Постаті чи предмети, які розглядаємо, представляються нам різно, відповідно до того, під яким кутом ми їх бачимо: часом вони так розмінені, що їх частини лучаться в наших очах, а часом вони захоплюють нас несподіванкою руху або освітлення, яке заслонює їх уклад або деформує контур. У щоденнім життю ми часто судимо про тіла так, як нас того навчило око, а часто знову досвідом нашого дотику. Ми хотіли б обіймати лінії, наповнити контури навіть тоді, коли бачимо їх у скороченню. Існує певна практична концепція, згідно з якою ми видаємо свій осуд про предмети, надаємо їм стисло окреслену форму і в нашій уяві клясифікуємо їх відповідно до нашого поняття про їх будову. Погляньмо на овочі, на які паде світло; вони немов роздушені ним. Звідціля у тих, хто старається вірно їх передати, як напр. Сезан,

появляється певного рода незручність. Справжній рисівник усе буде здаватися незручним і неточним у порівнянні з тим, хто нічого не старається зглубити і рисує способами, вивченими від учителів.

Особливо великий галас зчинився коло портретів Сезана. До останніх років його знали з його »natures mortes« та пейзажів і хоч любители не дуже то захоплювалися ними, його все таки ставили поруч імпресіоністів і таким чином він тішився поведженням сих останніх. З часу заложення Осіннього Сальону кілька разів повторилися його загальні виставки, на яких була й чимала скількість портретів. Річ певна, що він не належить до тих портретистів, які схлібляють моделі або жертвують солідністю малюнка задля студіювання фізіономії.

Він менше дбає про докладний опис тіла або обличчя, аніж про те, щоб означити їх місце в просторі, і звертає головну увагу на їх обем і вагу. Рухи живої істоти означуються її будовою і потребою задержати рівновагу. Сезан звертає свою увагу на напрям кожної з головних ліній. Як письменник при описи чогось не силкується сказати все, а тільки намагається дати сильний і змістовний опис того, що бачив, так і Сезан лишає на боці деталі, що не надали б жадного змісту рисункови. Лінія у нього конденсується і займає позицію, з якої найкраще схарактеризує обличчя. А тому, що не ціла очеркнена лінією площа охоплюється систематичною градацією тіней, які творять модель, а релефність означає тільки ріжна сила тонів, неосвічений глядач, замість старатися увійти в думку маляра, кричить ївалт.

Манера Сезана до певної міри відповідає перетопленню способів малювання: замість докладно передати модель або пейзаж, він намагається зазначити його підставові елементи, звязок ліній та відношенне тонів. Таким шляхом ішли примітивісти: їх рисунок зазначував контур маси того тіла, яке вони представляли, і заповняли його щирими, простими тонами, сильнішими або слабшими, залежно від їх значіння для цілоти малюнка. Без сумніву вони змагали до удосконалення виконання і бажали наблизитися як мога ближче до дійсности. Але Сезан подивляв малюнки Венеціян і захоплювався чаром їх виконання. Кажали, що він був задоволений своєю технікою що йно тоді, коли його образи стали приймати і виставляти у Сальоні Французьких Артистів, не викликаючи у публіки здивовання. Однак досягнути се він думав не поступаючися ні в чім зі своїх вимог маляра, а тільки через розвій своєї манери. Здається, що власне ся манера відштовхувала його від улегшення собі способів передачі, бо останні його, значно сильніші, твори ще більше чудували неосвіченого глядача, ніж твори з перших часів його малярської кар'єри. А все ж таки в своїм *esprit* Сезан оста-

вався вірним традиції і мріяв про то, щоби докладною передачею моделю і вмілим розміщенням світла й тіней досягти майже клясичної краси.

* * *

Малярі новіших часів, які перейняли своє знання від Сезана, почали свою працю в часі, коли артисти примирилися з думкою, що не всі їх розуміють. Розділ між грубою публікою і публікою культурною вже був докнався. Ласка знавців, якою до сього часу тішилася виключно твори доби віртуозности, перенеслася тепер і на твори лівійші, які таксамо сильно виявляли волю артиста і які характеризувала приваблююча наївність. Стали подобатися твори, в яких сильніше виявляється індивідуальність і бажання творити, ніж у чудово виконаних образах і статуях істориків великих епох. Заявляють, що скульптура чотирьох віків не створила нічого, що можна було б порівняти з Готиком. Навіть у грецьким мистецтві фрагменти творів артистів, які були менше певні себе і через те давали твори простійші, більше затримують на собі нашу увагу, ніж ся безліч копій, яка наповняє музеї. Твердість єгипетських статуй нас більше не бентежить. І вренгі етнографія, показуючи нам твори народів з первісною культурою, вказала нам на зрозуміння потреб декоративности при творенню щоденних предметів посеред варварських ватаг.

Наслідники Сезана прийшли в момент, коли то знавці, навязавши контакт з примітивним малярством, рішили полишити малярам більше свободи. Опісля вони не мали вже потреби оправдуватися ні перед публікою, ні перед собою і могли шукати способів реалізації інших, ніж ті, які вказувала найблизша традиція. Вони могли спробувати передавати природу просто, підняти малярство в його підвалинах, виступити проти пересудів ока, упрощувати без страху лінії і вживати до схочу пласких тонів. Вони могли тепер сміло признатися, як їх приманювало єгипетське мистецтво та архаїчні малюнки, котрі в простоті способів свідчать завсігди про щирі змагання до плястики і декоративної краси і котрі завсігди підлягають якійсь декоративній цілі. Взавши початок від Сезана та ісповідуючи любов до примітивізму, декотрі могли зачислити і Сезана до примітивістів.

Малярі, які від півстоліття внесли великі зміни в усі малярські засоби, дають молодим артистам дуже цінні поради. Вони кажуть, що кожний колір має своє значінне, що ні один малюнок ніколи не виходить поза рами декоративного мистецтва, що природу не копіюється, а віддається. Сезан дає їм більше, як поради; він дає методу. Він учить бачити предмети в їх масі, пригадує, що першим і єдиним законом

рисунку є давати тілам тільки їх загальні лінії, що кожен мазок фарби бере участь у загальній гармонії і повинен змагати до визначення відносної грубости предметів і відповідно до взаємного віддалення усталити їх відношення до себе так, щоб установити опуклість і закріпити перспективу.

Молоді артисти, що задивлялися на Моне і Ренуара, уявили собі, що особистий смак заступить науку і що вперте студювання рисунку треба полишити академіям. Через се виникли в малярстві певного рода хитання. Скільки то оригінальних і чарівних творів зраджує се дивне недбальство! Скільки то малярів у своїх соковитих полотнах нишком поховали свій персонаж! Дехто з них за десять літ ні на ступінь не пішов уперед і в них обличчя виходять завжди нікчемні та непевні. Вплив Сезана виступив проти цієї поганої тенденції і зазначив поворот до відбудови.

* * *

Коли б ми краще знали історію малярства, твори сучасних малярів нас не дивували б. Наші очі надто привикли до дуже легкої інтерпретації. Тиціян або Рембрандт так нас захопили, що ми повірили, що поза ними нема вже правди. Коли ми признаємо примітивних малярів, то тільки через бажання віддати справедливість, а цінимо їх скоріше з історичного та археологічного погляду, ніж образowego. Пригляньмося тільки ближче творам не тільки примітивістів, а й тих, яких найчастіше вважаємо за зразок, а найдемо в них риси, які в сучасних малярів ми назвали б недоскональностями. Загал публіки наївно щирій і одноцільній у своїм неуцтві завжди волітиме Даніян — Бувере, ніж Рікара; багато з його деталей вразили б її. Делякруа, Інґр, Міле — ні одного з них не прийняли б сьогодні до жадного з обох офіційальних Сальонів. Незрозумінне з боку журі є майже рівне незрозумінню публіки. Хоча на те, щоби пробити шлях творам сучасних артистів, радо вживають прізвищ згаданих малярів, але в їх рисунку, конструкції та кольориті є такі особливости, що силоміць мусять представникам офіційального мистецтва видатися недостаточними. Зі старими майстрами було те саме. Перед Рубенсом або Да-Вінчі збираються товпи: вони теж навчилися подивляти Мільоську Венеру. Але Пуссен у Люврі дуже рідко притягає гостей, а »Невільників« Мікель Анджеля замкнено у таку салью, куди ніхто ніколи не заходить.

Спробуймо позбутися пересудів і підійти до малярства, шукаючи передовієм плястики. Побачимо, що маліри, до яких ми відносилися з іронією зовсім не заслуговують на те, щоби їх легковажити, і що вони могли б нам дати надзвичайно цінні вказівки. За їх проводом

до цього легкого, майже чистого літературного вражіння, яке відносимо з їх творів, ми додали-б вражінне сильніше, повніше, основане на красі форми. Ми знайшли б аналогію між декотрими творами, усвяченими вже традицією й спробами декого з наших сучасників, які нам часто видаються скандальними. Ми признали б, що примітивісти мали почуття форми надто високе і глибоке для наших очей, при звичаєних для всяких штучок техніки. Ми перестали б тоді погорджувати найкращими малярами нашого часу. І тоді ми не підходили б до творів мистецтва, як та людина, що побачивши чудовий дуб, стане пригадувати собі всі легенди, що склалися про нього, і все святе з ним зв'язане, замість подивляти його масу, в'язи, що тримають його у землі, сильну будову пня і гвалтовну живучість галуззя, усю сю групу сил і краси, що творить немов зміст всевітнього життя.

Борис Гомзин.

Золототканий день...

Золототканий день на Захід похилився
 І тане десь в брєнінню тисячі мєльодій...
 Цілує всіх, »добраніч« всім шєпоче
 І сміхом золотим усе лоскоче.
 (Спочити хоче день — ласкавий день добродій).

* * *

Зійшов із неба тихо янгол синьокрилий
 І шафірові шати розпростер над світом.
 Спочило мирно все. Сховалось лихо...
 Милується в ставочку місяць тихо...
 (Стелить в обіймав синіх : місяць, ніч і літо).

Ів. Кривецький.

Українська Академія Наук у Києві.

І. Заснування.

Думка про потребу заснування інституції для плекання української науки зародилася вперше в Галичині, у Львові, де взяло почин багато інших важних нині чинників української культури: друкарство, книгарство, преса і т. д.¹⁾

Вже в 1848 р. засновано у Львові т. зв. Галицько-руську Матицю, яка через довгий час була одинокою українською інституцією на всій Україні, що плекала також українську науку як таку та здобула собі в історії української науки свою сторінку. Під кінець ХІХ ст. повстає, знов у Львові, нова інституція, організована вже на зразок новочасних академій наук — Наукове Товариство ім. Шевченка, яке відразу розвинуло живу наукову діяльність та здобуло собі між своїми і чужими авторитет Академії Наук.

Аж до початку ХХ ст. про заснування подібної інституції на Великій Україні не можна було й думати. Що йно після 1905 р. повстає Українське Наукове Товариство у Києві, зорганізоване на зразок Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Ідея Української Академії Наук виникла була вже давно найперш у гурті членів львівського Наукового Товариства ім. Шевченка. Та обставини, в яких жив український народ в б. Австро-Угорщині, не дозволили закласти Українську Академію Наук у Львові.

Одначе ідея не завмерла. Скоро тільки політичні обставини у б. Росії змінилися, ідея ся піднялася знова. Тепер — у гурті київського Українського Наукового Товариства, яке в 1917 р. й почало розроблювати проєкт заснування Української Академії Наук у Києві.

Та скорше, ніж всі отсі задуми львівського та київського Українських Наукових Товариств виявилися конкретно, зреалізувала їх відроджена Українська Держава. Почин до того взяло на себе Міністерство Народньої Освіти Української Держави в маю 1918 р., зараз після сформування уряду гетьмана Скоропадського. Міністерство Народньої Освіти, на чолі якої стояв відомий український вчений проф. М. Василенко, покликала окрему комісію для вироблення статуту Академії та її шта-

¹⁾ Перша друкарня на Україні повстала у Львові (друкарня Федорова); перша книжка на Україні вийшла у Львові (Апостол, 1574 р.); перша українська газета появилася також у Львові („Зоря Галицька“, 1848 р.).

тів. До Комісії запрошено найвизначніших представників української та російської науки, а також представників львівського та київського Українських Наукових Товариств. Склад комісії був такий: голова комісії — ординарний академик Російської Академії Наук В. Вернадський, члени: засл. проф. харківського університету Д. Багалій, засл. проф. томського університету, орд. проф. сільсько-господарського відділу Політехнічного інституту М. Кащенко, орд. професори Київського університету св. Володимира Б. Кістяківський, Й. Косоногов, та О. Сперанський, орд. проф. Лазаревського інституту східних мов у Москві А. Кримський, засл. проф. Київського університету св. Володимира Г. Павлуцький (представник Українського Наукового Товариства у Києві), ректор київського університету св. Володимира Е. Спекторський, орд. проф. Інституту Інженерів Шляхів та петроградського Політехнічного інституту С. Тимошенко, екст.-орд. проф. фінського університету Є. Тимченко (представник Українського Наукового Товариства у Києві), орд. проф. київського українського державного університету М. Туган-Барановський, засл. орд. проф. київського університету св. Володимира П. Тутковський (представник Українського Наукового Товариства у Києві), завідувачий сіттю досвідних піль та Центральною досвідною стацією Всерос. Товариства Цукроварів С. Франкфурт. Секретар комісії: В. Модзалевський, його помічник В. Демянчук.

До праці в Комісії були запрошені також: проф. Мих. Грушевський (не одержано відповіді) та орд. академик Російської Академії Наук В. Перетц. Були запрошені, але не могли взяти участі в працях Комісії: орд. академики Російської Академії Наук В. Іконников і В. Палладин та засл. проф. харківського університету М. Сумцов. Не могло взяти участі також львівське Наукове Товариство ім. Шевченка. Прив.-доц. Петербурського університету, директор Музею Олександра Ш. Хв. Вовк по дорозі з Петрограду до Києва помер.¹⁾

При головній комісії склалися підкомісії: а) для організації Історично-Фільольогічного Відділу, б) Відділу Фізично-Математичних Наук, в) для організації Відділу Соціальних Наук, г) Антропологічна, д) для придбання друкарні.

У підкомісіях, крім членів головної Комісії, брали участь: О. Алепо, І. Волянський, проф. Е. Вотчал, проф. Г. Висоцький, проф. О. Грушевський, проф. К. Добровольський, проф. В. Косинський, проф. А. Лобода, проф. В. Лучицький, Н. Медзевський, М. Могилянський, В. Модзалевський, А. Носов, проф. І. Огієнко, проф. А. Фомин, проф. М. Чубинський, проф. В. Шапошників та проф. А. Ярошевич.

¹⁾ Див. Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві (Видання Української Академії Наук). Київ, 1919. Ст. 1—2.

Комісія почала свою діяльність дня 9 липня 1918 р. Відкрив її міністер народньої освіти і мистецтв п. М. Василенко промовою, в якій між ин. сказав:

Думка про утворення Академії вже давно виникла серед українських вчених. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові, перше підняло це питання, до вирішення якого взагалі підходили близько, але з приводу обставин ся думка ще досі не здійснена. Раніше не можна було гадати про утворення Української Академії Наук у Києві, бо всім відомо, які перешкоди ставилися розвитку української науки і зросту українського відродження. Тільки з 1905 р. у Києві заклалося Наукове Товариство... та труднощі, які виникали для Н. Т-ва, були величезні (промовець подав декілька драстичних прикладів). Тому то в Києві питання про утворення Академії не могло бути поставлено на реальний ґрунт аж до останніх часів. Ще в квітні 1917 р. це питання було підняте в Науковому Товаристві, проте до практичного його здійснення не дійшло. — Тепер до цього питання є нові сприяючі обставини. Завдання утворення в Києві Української Академії Наук бере на себе Українська Держава. Це завдання — діло державної ваги, і вирішити його не під силу приватному товариству. Участь держави в цій справі дасть можливість здійснити думку про утворення в Києві Академії Наук хутко, і найбільш повно і поставити її існування на твердий ґрунт. Академія повинна згуртувати коло себе наукові сили, які в першу чергу мусять виповнити браки що до студіювання України. Ненормальні умови і підозріле відношення до української науки, в яких вона розвивалась, утворили те, що Україна мало досліджена. Історію України, історію українського мистецтва, мову, письменство, природні багатства, народне життя, статистику, географію, етнографію, почасти тільки почали студіювати, почасти мають сі студії такі браки, що потрібні виїмкові потуги, аби заповнити існуючі пропуски. Час іде і потрібно поспішати налагодити наукове життя на Україні. — Утворення Української Академії Наук має і велике національне значіння, бо ще й досі є багато людей, які скептично і з насмішкою відносяться до українського руху та відродження, не мають віри в життєві сили українського народу, не вважають можливим розвиток української мови і науки. Для тих же, хто вірить в життєві сили українського народу, для кого відродження його, се — „святая святых“, для тих утворення Академії Наук має величезну вагу, являється національною потребою і черговим питанням.¹⁾

Як уявляли собі організацію, завдання та вагу Української Академії Наук її організатори, се виложив у своїй промові голова Комісії акад. В. Вернадський. Він сказав між ин.:

Пристаючи до заснування Української Академії Наук у Києві, перш усього треба зясувати основи її діяльності та її

¹⁾ Збірник праць... ст. 3.

існування. Академія Наук, яка витворюється в ХХ віку, не може будуватися по статутам і типам давніх Академій, котрі в своїй віковій історії перебули численні зміни та перетворення. До тогож, річ певна, писані статuti Академій багато не відповідають тому, що вони в дійсности собою уявляють. Життя давно їх переробляло та й зробило важними ті їхні функції, які лише побіжно згадуються в статутах, або, навпаки, зовсім виключило такі функції, що в статутах висуюються на перший плян. Отже, засновуючи нову Академію, доводиться звертати увагу не на статuti, а на дійові тенденції, та викликану ними працю Академії Наук. Очевидячки, найбільшу увагу мають ті боки діяльності Академії Наук, які за останній час перебувають свій зріст і вказують тим шляхом майбутні напрямки їхнього життя. Стара Академія Наук була тільки вченим товариством; в сучасному розумінню — громадою вчених. Обміна думками в наукових питаннях, наукові відчити, матеріальна обопільна допомога, здобування життєвих коштів від мецената або держави задля спокійної наукової праці — ось які були підвалини в її структурі. Друга половина ХІХ ст., в звязку з тим, як розвивалося природознавство та прикладалося до життя, викликала деякі зміни в структурі Академії Наук. Змагання нових Академій пішли з одного боку в напрямі організування наукової роботи, з другого — в напрямі витворювання при Академії наукових дослідних інститутів — осередків дослідної наукової праці. В тій своїй організаційній і дослідній праці пішли Академії шляхом витворення всесвітньої наукової організації людства, що, будь що будь, є завданням для майбутности — а рівночасно всякими способами обороняли вільність наукової творчости. В другій половині ХІХ ст. повстала міжнародня спілка Академії Наук, до якої вступили Академії Наук усіх країв і всіх народів. Тільки Академія, яку признає ця спілка, буде Академією Наук, а в склад спілки вона може бути принята тільки на основі особливого, для всіх обовязкового статуту цієї всесвітньої організації. З національного погляду є неминуча потреба, щоб Українську Академію Наук визнала міжнародня спілка Академій. Цим досягається всесвітнє визнання української культури в одній із найважніших паростей людської діяльності. До тогож, тільки оце уможливить для Київської Академії участь у всесвітній організації і в спільній праці людскости. Через те вона найперше повинна вдовольняти як своїм складом, так і організацією тим умовам наукової сили, які ставляться статутом всесвітньої академічної організації. Витворюючи Українську Академію Наук, необхідно треба рахуватися з тим, що її працювання повинно, опріч своєї всесвітньої ваги, задовольняти важливі: 1) національні, 2) державні та 3) місцеві життєві вимоги. — Національна вага новітньої Академії — річ надто зрозуміла. Вага лежить у тому, що новітня Академія повинна допомагати зростові української національної самосвідомости та української культури, через широке наукове студіювання

минулості та сучасності українського народу та його сусідів і природи обійнятого ними краю. До тогож національну вагу матиме вона через те, що буде відпоручницею української нації у все-світній спільці Академії і завдяки своїй вільній та широкій організації підноситиме і розвиватиме вільну організовану наукову працю на Україні. Державна вага Академії витворюється тим впливом, який вона матиме на підвищення виробних сил країни й людини на Україні. Українська Академія Наук повинна, що до цього, йти тим шляхом, яким пішли за даного моменту інші Академії, особливо Російська, Королівське Товариство в Лондоні, Академії Сполучених Держав, Парижська... Стоїть перед нами величезне і важке завдання, яке вимагає напруження усіх наших духових і фізичних сил, треба знайти вихід з найбільших труднощів життя, що їх витворила війна. Для цього неминує треба пошукати новітні шляхи і витворити нові вартости. Інакше кажучи: треба піднести виробні сили країни, чи то звичайні сили природи, чи сили людности. Через широку дослідну працю неодмінно треба хутко збільшити вагу для України природних її багатств, до цього часу невикористаних, і разом з тим треба через економічно-статистичне студіювання знайти міри, необхідні для того, щоб збільшити виробливість труду її людности. А на те однією з найперших і найпотрібніших умов являється витворення могутньої державної організації для наукової дослідчої праці. Витворити такий осередок — річ величезної ваги. Нарешті вага Академії Наук визначається її звязком з місцевим життям, її вглибленням у щоденний побут людности. Необхідна річ, щоб будуча Академія Наук була як найтісніше сполучена з звичайними питаннями практичного життя, його потребами, щоб вага Академії була виразна для цілої людности України. Академія повинна в своїй діяльності відкликатися на всі недостачі й потреби людности, що вимагають наукової допомоги й наукового освітлення. Отже ясно, що через усе вищесказане Українська Академія Наук не може своїм упорядкуванням скидатися на звичайну громаду учених. Не може вона бути збудована на зразок тих Академії, котрі вдержали старовинне впорядкування учених товариств, приміром Академія Пруська, Парижська або Баварська. Вона повинна складатися з гуртків учених людей, що здобувають кошти від держави й оддаються науці та дослідній роботі, як справі свого життя, признаній од держави за державно важну. З Академією повинні сполучитись численні наукові заклади дослідного характеру.¹⁾

Комісія взялася енергійно до праці. На протязі двох найближчих місяців вона відбула 47 засідань (23 засідання головної комісії і 24 засідання підкомісій). На засіданнях сих цілий ряд членів головної комісії, підкомісій та посторонніх учених спеціалістів виступив з рефератами про поодинокі питання, звязані

¹⁾ Збірник праць... Ст. 5-7.

з заснуванням Української Академії Наук. І так: 1. Акад. В. М. Перетц — Головні риси статуту Української Академії Наук; 2. Проф. Д. І. Багалій, проф. А. Ю. Кримський, проф. Г. Г. Павлуцький та проф. Є. К. Тимченко — Пояснююча записка до проєкту організації Історично-Філософського Відділу Української Академії Наук; 3. Записка про Відділ фізико-математичних наук; 4. Записка про Відділ соціальних наук; 5. Проф. В. Г. Шапошників — Про розподіл кафедр на Відділі прикладних наук Української Академії Наук; 6. Проф. О. О. Косоногов. — Про заснування Фізичного Інституту Української Академії Наук у Києві; 7. Проф. А. В. Сперанський — Про організацію при Українській Академії Наук Хемічної Лябораторії з відділом прикладної хемії; 8. Акад. В. І. Вернадський. Про Національний Мінералогічний Музей при Українській Академії Наук у Києві; 9. Проф. М. Т. Кащенко. — Програма Музею Антропобольгії та Етнографії при Українській Академії Наук; 10. О. Г. Алешо — Музей Антропобольгії й Етнографії та Антропобольгічний Інститут ім. Хв. К. Вовка при Українській Академії Наук; 11. Проф. П. А. Тутковський — Про утворення кафедри географії в Українській Академії Наук у Києві; 12. М. А. Медзвєцький — Про Геодезичний Інститут і Геодезичну Раду при ньому; 13. Проф. М. Т. Кащенко — Деякі гадки про організацію Зообольгічного Музею при Українській Академії Наук; 14. Проф. М. Т. Кащенко — Про Зоотомічну Лябораторію Української Академії Наук; 15. Проф. М. Т. Кащенко — Про Лябораторію експериментальної зообольгії при Українській Академії Наук; 16. Проф. М. Т. Кащенко — Про необхідність утворення при Українській Академії Наук Акліматизаційного Саду; 17. Проф. О. В. Фомин — Ботанічний Музей при Українській Академії Наук; 18. Проф. О. В. Фомин — Про Ботанічний Сад при Українській Академії Наук; 19. Проф. Г. Н. Висоцький — Про кафедру прикладної ботаніки в Українській Академії Наук; 20. Проф. М. Дітеріхс — Про завдання медичних кафедр Української Академії Наук у Києві; 21. Проф. К. Е. Добровольський — В справі включення до кафедр при Українській Академії Наук кафедри медичної біобольгії; 22. Проф. Е. Ф. Вотчал — З приводу проєкту заснування Інституту експериментальної ботаніки при Українській Академії Наук; 23. Проф. Е. Ф. Вотчал — З приводу проєкту заснування окремих відділів Інституту експериментальної ботаніки для праці в умовах спеціальних урочищ (степа, пустині, лісу то що); 24. Проф. В. М. Арнольдї — Біобольгічні стації та їх значіння в сучаснім студіюванню природи; 25. Проф. Е. Ф. Вотчал і проф. О. В. Фомин — З приводу записки проф. В. М. Арнольдї „Біобольгічні стації та їх значіння в сучаснім студіюванню природи“; 26. Проф. С. П. Тимошенко — До питання про організацію класи прикладного природознавства при Фізично-Математичному Відділі Української Академії Наук; 27. В. О

Кордт — Про Національну Бібліотеку Української Держави. (Збірник праць... Ст. 9—87 і I—XXXIV.).

Реферати сі лягли в основу виробленого опісля Комісією Статуту Академії. Праці своєї Комісія покінчила дня 17. вересня 1918 р. Вона виробила проєкт Статуту і штати Української Академії Наук у Києві та передала їх Міністерству Народної Освіти для виготовлення законопроекту. І Міністерство законопроєкт такий негайно виготовило та внесло його з відповідною Запискою на затвердження Ради Міністрів. Дня 14. падолиста 1918 р. законопроєкт був затверджений та дістав санкцію Гетьмана і як закон був опублікований у „Державнім Вістнику“ з дня 26. падолиста 1918 р. № 75.

Мрії найкращих представників української науки і культури здійснилися: в столиці України, у старім культурнім центрі Сх. Європи — у Києві, повстала Українська Академія Наук.

II. Устрій.¹⁾

Устрій Української Академії Наук у Києві в своїх основних рисах подібний до устрою всіх інших Академій Наук. Та всеж таки в багато дечому він відрізняється від більшости Академій. Головні особливости в устрою Української Академії Наук звязуються з тим, що вона повстала в ХХ ст. під впливом двох чинників: національної самосвідомости українського народу та змагання до державно-економічної відбудови його життя. Основні риси й особливости устрою Української Академії Наук були такі:

Академія поділяється на 3 відділи: 1-ий — історично-філологічних наук, 2-ий — наук фізично-математичних та 3-ий — соціальних наук. В першій Відділі — на відміну від Академій усього світа — мають наукове призначення передовсім ті галузи знання, що їх обіймаємо назвою українознавство: історія українського народу, наука української мови, українського письменства та української словесности, етнографія, історична географія та археологія України, історія українського мистецтва, історія української церкви, взагалі — української культури. При Відділі в велике число сталих комісій — самостійних установ, наділених засобами. Та крім дисциплін з обсягу українознавства мають у 1-шій Відділі своє місце також й інші дисципліни історично-філологічні: всесвітні, славянські, орієнтальні і т. д. — передовсім у звязку з Україною. Так само відмінно, як в інших Академіях, збудовано й другий Відділ — фізично-математичний. Він

¹⁾ Статут і Штати Української Академії Наук у Києві (Видання Української Академії Наук). Київ, 1919; До Ради Міністрів Української Держави від Міністра Народної Освіти та Мистецтва пояснююча записка до законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві (Видання Міністерства Народної Освіти та Мистецтва). Київ, 1918.

складається з двох клас: основної класи та класи прикладного природознавства. Проба закласти такий відділ зроблена вперше і структура Української Академії Наук сим різко відрізняється від організації інших європейських Академій.

Надзвичайно велика скількість дослідних установ при 2-ому Відділі — отсе дальший новітній бік в Українській Академії Наук. Тут здобула собі широкий розвиток та організація, яка в останніх роках починає по інших Академіях чим раз більше розвиватися.

Третій Відділ — Відділ соціальних наук, своєю конструкцією так само багато в дечому являється цілком новітньою формою академічних установ. Соціальні науки в інших академіях заступлено тільки поодинокими катедрами, і тільки Académie des Sciences Morales et Physiques у Парижі та почасти British Academy в Лондоні наближаються в певній мірі до устрою Української Академії Наук. Відділ розпадається на дві класи — правничих та економічних наук. З них найбільшу новину своєю структурою являє класа економічних наук, як числом катедр, так і їх характером. Разом із широким розробитком питань чисто наукових тут здобули свій вислід також завдання прикладного характеру, звязані як найтісніше з економічним життям України. Подібно, як і в других відділах, і 3-тій Відділ має свої дослідні установи.

Новим та незвичайно важним являється організування при Українській Академії Наук наукових семінарій. Хоч такі семінарії й фактично існували в деяких академіях, то вони являлися в них звязаними з тою або іншою особою академіка і не мали жадної міцної організації, звязаної з самою Академією. Статут дав Українській Академії Наук спромогу широко розгорнути діяльність у сім напрямі.

Ціла низка Книгозбірень при Відділах, при постійних комісіях і окремих катедрах та спеціальні капітали для спеціальних наукових заповзять і доручень Відділів, ще більше поширюють, незвичайним у статутах академій способом, наукові спромоги Академії. Опріч Відділів та їх установ є ще інші особливости в устрою Академії. Передовсім найвисший представник Академії — Спільне Зібрання. Воно разом із Головою-Президентом заступає Академію Наук у тих випадках, що виходять поза межі компетенції котрогось одного Відділу. Вся управа Академії оперта на широкім та повнім самоврядуванню та на незалежності її від якого небудь впливу виконавчої державної влади. Взагаліж Академію Наук, як найвищу на Україні наукову інституцію, високо поставлено в державнім устрою краю. Все, що видає Академія, мусить друкуватися українською мовою. Та кожний автор має право рівночасно з виданням українського тексту свої праці, надрукувати її також іншою мовою.

Виймки зі Статуту Української Академії Наук.

Розділ I. (Загальні тези).

§ 1. Українська Академія Наук у Києві є найвища наукова державна установа на Україні, що перебуває в безпосередньому віданню верховної власти.

§ 2. Українська Академія Наук у Києві:

а) намагається поширювати, поглиблювати і розновсюджувати наукові дисципліни;

б) пособляє об'єднанню та організуванню наукової праці на Україні та допомагає витворенню дослідничих інститутів для всіх паростей людського знання;

в) ставить собі на меті, окрім загально-наукових завдань, вивчувати сучасне й минуле України, української землі та народу.

§ 6. По штату в Академії мають бути дійсні члени Академії (академики) для таких паростей знання:

а) на Відділі історично-філологічних наук 22 академиків для таких паростей знання: історія українського народу (3 акад.); граматики та історія української мови (2 акад.); українська народня словесність; історія українського письменства; історія українського мистецтва в зв'язку з усесвітньою історією мистецтва (2 акад.); етнографія та історична географія України; археологія України та її помічні науки; історія української церкви в зв'язку з усесвітньою історією церкви; історія Литви; клясична філологія; загальне язиковознавство (індо-європейська група); арабо-іранська філологія; тюркологія; словянська історія, мова, література та давнина, переважно як вони стосуються до України; всесвітня історія; візантологія; історія всесвітньої літератури; філософія.

При Відділі є кляса українського красного письменства, що складається з трьох членів, які вибираються зпоміж найвидатніших українських письменників та літературних і художніх критиків. Кляса має дбати, щоб українська літературна мова добре розвивалася й була чиста.

Примітка 3: В складі Першого Відділу організується кляса словянства та історично з ним сполучених народів. (До сеї кляси належать катедри, присвячені історії, мові та письменству Словян, Литовців, Мадярів, Румунів та Жидів).

б) На Відділі фізично-математичних наук, де є кляси основна та прикладного природознавства — 30 академиків, і при тому:

α) в основній клясі 14 академиків по таких паростях знання: математика; механіка; астрономія; фізика; хемія; геологія; мінералогія; ботаніка; зоологія; географія;

β) в клясі прикладного природознавства — 16 академиків для таких паростей знання: прикладна фізика; прикладна хемія; прикладна механіка; медична біологія (експериментальна медицина); сільсько-господарча біологія.

в) На Відділі соціальних наук, що складаються з кляс наук юридичних та економічних, 20 академиків:

α) в клясі юридичних наук — 9 академиків для таких знаттєвих паростей: філософія права; порівняльна історія права; історія західно-руського та українського права; словянське законодавство; українське звичаєве право; державне, адміністраційне та міжнародне право; церковне право; кримінологія; цивільне право та цивільна політика;

β) в клясі економічних наук 11 академиків для таких паростей знання: соціологія; теоретична економія; економія сільського господарства; економія торгу та промисловости; економія кредиту, банків та грошового обороту; наука про фінанси; історія народнього господарства; теорія кооперації; соціальна політика; господарська географія та народне господарство на Україні; статистика.

§ 7. В віданню Академії знаходяться такі установи та постійні комісії:

а) при Академії — Національна Бібліотека;

б) при Спільному Зібранню — друкарня; Фотографічний Інститут; Постійна Комісія для складання словника українських діячів науки, історії, мистецтва та громадського руху;

в) при Відділі історично-філологічних наук — Кабінет експериментальної фонетики; Кабінет експериментальної психології; Постійні Комісії: для видавання пам'яток мови, письменства та історії; для складання історично-географічного словника української землі; діалектологічна; для обслідування пам'яток українського мистецтва; для складання словника живої української мови; для складання історичного словника української мови; орфографічно-термінологічна; для збирання та видавання фольклорного матеріалу; для видавання пам'яток новітньої української літератури; для прир-судження премій за наукові писання;

г) при Відділі фізично-математичних наук — академічні: Астрономічна Обсерваторія, Хемічна Лябораторія, Фізичний Інститут, Національний Зоологічний Музей, Ботанічний Сад, Національний Ботанічний Музей та Гербарій, Національний Геологічний та Палеонтологічний Музей, Національний Мінералогічний Музей з Інститутом, Національний Антропологічний Музей з Інститутом, Інститут експериментальної зоології, Інститут експериментальної ботаніки, Фізично-Географічний Інститут, Біологічна стація Озівського моря, Інститут прикладної хемії з державною аналітичною лябораторією, Інститут прикладної механіки, Інститут прикладної фізики, Акліматизаційний Сад, Геодезичний Інститут і при ньому Геодезична Рада, Інститут наукової експериментальної медицини та вегеринарства;

д) при Відділі соціальних наук — академічні: для кляси наук юридичних: Постійні Комісії — для вичування звичаєвого права України; для вичування західньо-руського та українського права; для кляси економічних наук; Інститут для вичування економічної кон'юнктури та народного господарства України; Демографічний Інститут; Постійна Комісія для вичування соціального руху, коло якої знаходиться Соціальний Музей.

§ 11. Щоб науки розвивалися, Академія організує експедиції, екскурсії, спробні стації, установи і т. ин.; їм робиться геть усяка допомога від держави та державних установ.

Розділ II. (Права Академії).

§ 12. Внутрішній розпорядок свого життя Академія встановляє сама.

§ 13. Академія користується всіми правами юридичної особи.

§ 16. Голова - Президент Академії обирається Академією та представляється на затвердження верховній власті через Раду Міністрів. Неодмінний Секретар, Голови Відділів, академики та директори установ обираються Академією та подаються Головою - Президентом Академії через Міністра Народньої Освіти й Мистецтва на затвердження верховній власті.

§ 19. Академії надається право закладати наукові установи, як у Києві та на Україні, так і поза її межами.

§ 21. Всі видання Академії обовязково повинні друкуватися українською мовою. Коли-б автор забажав, Академія друкує ту саму працю рівночасно одною з таких мов, якої забажає автор: французькою, німецькою, англійською, італійською та латинською.

Примітка: В виняткових випадках, коли-б котрийсь з Відділів Академії Наук вважав потрібним надрукувати що-небудь иншою мовою, окрім згаданих п'ятох, він повинен кожного разу вдатися за дозволом до Спільного Зібрання Академії Наук з ґрунтовним умотивуванням сього бажання. В усякому разі число примірників, друкованих инакшою мовою, окріч згаданих п'ятох, не має перевищувати однієї четвертини числа примірників друкованих мовою українською.

§ 27. Відділи Академії мають право давати за видатну наукову діяльність ступінь доктора honoris causa, яку встановлено законом для вищих шкіл.

§ 28. Академія та її Відділи мають право закладати Постійні й Тимчасові Комісії. В склад цих Комісій нарівні з членами Академії та науковим персоналом віданих нею установ, мають право входити й сторонні особи.

§ 29. Дійсні члени Академії можуть, коли того забажають, організувати наукові семінарії та цнші наукові роботи для осіб, що готуються до наукової діяльності.

Розділ III. (Самоврядування Академії).

§ 32. А. Наукова частина. Голова - Президент Академії обирається у Спільному Зібранню Академії зпоміж дійсних членів на трьохріччя, з правом поновного обрання.

§ 41. Неодмінний Секретар Академії обирається на черговому Спільному Зібранню Академії зпоміж дійсних членів на трьохріччя, з застереженням права на поновне обрання.

§ 48. Кожен Відділ Академії обирає зпосеред своїх дійсних членів Голову та Секретаря Відділу на трьохріччя, з правом поновного обрання.

§ 54. Б. Господарська частина. Все господарювання Академії доручається Правлінню Академії.

Розділ IV. (Про членів Академії).

§ 62. Дійсними членами Академії (академиками) можуть, на однакових умовах обрання, бути громадяне України та українські вчені Галичини, Буковини й Угорської України, відомі своїми науковими працями. В дійсні члени Академії можуть бути обрані ще й чужоземці, тільки-ж для їхнього обрання треба, щоб за них подано було не менш як дві третини голосів дійсних членів Академії, котрі повинні по закону бути присутніми в Зібраннях Відділу і в Спільному Зібранню Академії.

Дійсні члени Академії Наук при своєму затвердженню повинні скласти присягу на вірність Українській Державі.

§ 69. Головна повинність члена Академії в тому, щоб обертати всі свої сили на розвивання науки, а також керувати діяльністю тієї наукової установи, що на її чолі він стоятиме.

§ 74. Почесні члени Академії обираються за наукові заслуги виключної ваги.

§ 79. Члени-кореспонденти Академії обираються за наукові заслуги.

Розділ VI. (Установи, що існують при Академії, що знаходяться в її віданню та що мають зв'язок з нею).

§ 90. При Академії, Спільному Зібранню та при Відділах існують всякі наукові установи й постійні Комісії, що поділяються на три категорії: а) академічні установи та Комісії, б) установи та Комісії, що знаходяться в її віданню, та в) установи та Комісії, що мають зв'язок з нею.

§ 91. При Відділах, при наукових установах Академії та при окремих катедрах організуються відповідні бібліотеки.

§ 99. При окремих катедрах Відділів можуть бути організовані, на загадання від дійсних членів Академії, наукові семінарії, що їх членами можуть бути особи, які присвятили себе науковій діяльності. Члени семінаріїв можуть користуватися науковими встановами Академії.

Розділ VII. (Засоби Академії).

§ 100. Засоби Академії складаються: а) з асигнування Державної Скарбниці, б) громадських та приватних пожертв і вкладок, в) з прибутків од видань Академії, г) остатків од обрахунків і д) інших приходів.

(Продовження буде).

Варшавська криза.

Lecz skarb od was żąda,
 Byście niezłomni byli... On żyje w głębinie
 Czystością waszej duszy!
 A bez niej, jako słońce dla ślepeca, skarb zginie!

L. Staff — „Skarb“.

Щойно минула варшавська криза насправду була вдячною темою для дотепного фелетоніста! Палата, що віддавала свою більшість за премера нині, аби відмовити йому довіря завтра; премер, що маючи за собою більшість сойму, мусів демісіонувати, і другий — що не маючи її, не хотів іти; сойм, присвоюючий собі право десигновання кабінету — «демократизм», якому позаздрила б і наша Центральна Рада; парламент, якого найважніші ухвали «пишуться на коліні», як признався пізніше посол Штайнгавс; той самий, що назвав »głupstwem i absurdem« вчорашні постанови свого власного клубу... Дійсно, difficile est satiram non scribere.

І сим займалася щоденна преса, що нотувала лише фактичний перебіг кризи. А тимчасом ся криза не позбавлена для нас глибшого, я сказав би, симптоматичного значіння.

»Інтриги« ен-деції, »вархолство« лівіці, ратункова акція К. П. К., інтерпріза Корфантія, комічна в своїм інсценізованню, але трагічна в наслідках, коли б їй судився успіх, нарешті невдала атака на Бельведер — що крилося за всім сім *gâchis politique*, свідками якого ми були аж два місяці? — Нічого иншого, як боротьба за один чи другий напрям закордонної політики Річи Посполитої. Покликана до життя Версальським миром, Польща повинна була грати ролю барера, направленного і проти Заходу і проти Сходу. Се було і є можливе лише так довго, як довго Росія замість активної заграничної політики займатиметься людодством, а в Німеччині відношення її військових сил до військових сил Франції рівнятиметься 1 до 6. Скорше чи пізніше се зміниться, і тоді — треба буде подумати про вибір: з Німеччиною проти Росії, або з Росією проти Німеччини. — Національдемократи з Р. Дмовським віддавна були герольдами антинімецького напрямку. Маючи в своїх рядах еліту польської інтелігенції, сильна своїм моральним впливом в суспільности — ендеція зуміла накинути свої провідні ідеї цілій закордонній політиці держави. Ризький мир з Сівітами, *desinteressement* в українській справі, ризька-ж умова з надбал-

тийськими державами, приступлення до малої антанти, нарешті прихильне до Росії становище польської делегації в Генуї — ось були договори націхованої духом ендеції польської заграничної політики. Її ціль була — з помічю Франції створити великий антинімецький блок і, порозумівшись з Москвою, відвернути загрозу німецько-російського зближення.

Генуезька конференція, немов хатку з карт, перекинула догори ногами всі ці хитромудрі вираховання. Незручна спроба досягнути признання східних границь не удалася, непоперта досить енергійно Францією; мала Антанта з Чехією на чолі відмовилася йти в ногу з Варшавою, а запобігання прихильности Совітів — скінчилося громом з ясного неба: Рапаллом... Започаткована ендецією загранична політика скрахувала: люде, що її робили, мусіли йти. Так прийшло до димісії кабінету Поніковського і до цілої кризи (одною з причин якої було також бажання кожної сторони мати свій кабінет підчас виборів), що часом скінчилася утворенням уряду Новака. Разом з ним приходять до влади (аж до нових виборів) людовці і краківські консерватисти. Тяжко сказати, щоб вони мали ясні лінії закордонної політики, але головні риси сеї останньої всеж можна вже намітити: се — конечність уложити якийсь *modus vivendi* з Німеччиною, недовірря до замірів Росії і — що нас тут особливо займає — інші, як в ендеції, погляди на завдання внутрішньої політики Польщі. Народова демократія, стоючи за згоду з Москвою, не лишала в своїй концепції ніякого місця ні Україні, ні Українцям. Польща, аби вижити, мусить стати державою національною; »państwo polskie ostać się może tylko jako państwo narodowe«, бо »w obecnym okresie historycznym przyszłość mają tylko wyrażnie narodowe państwa«,¹⁾ а для того є один вихід — з усіх народностей, що знаходяться тепер під Польщею, створити одну націю, з одним політичним ідеалом, хоч і поділену на різні племена; тип *gente Ruthenus, natione Polonus* повинен стати ідеалом для сих племен. — Трохи іншою є програма »бельведерців«. В них нема стільки віри в успіх асиміляційних здібностей свого народу, а недовірря до Росії велить їм звертати увагу на тих, хто, як на весну і в літі 1920 р. віддав їм безцінні і неоцінені прислуги в боротьбі з Москвою. Правда, ясности в їх національній політиці так само даремно шукати, як і в політиці закордонній: тут є і ялові ремінісценції гасла »za naszą i waszą wolność«, і бажання — близче неозначеним способом — допровадити до »мирного співжиття обох народів« і навіть туманні ідеї »федералізму«. Все се — хаотично, несміло, але мимо сеї несмілости і нещи-

1) St. Grabski — „Naród a państwo“, Lwów, 1922.

рости »бельведерців«; мимо того, що на практиці їх національна політика ледві чим різниться від політики їх вшехпольських противників, між обома політиками є велика різниця: »бельведерці« хотіли б досягнути більш угодовою політикою в середині держави — її консолідації і мир навні; вшехполяки хотіли б мати сей мир угодою з Росією, яка, як у 1667 р., дала б їм *carte blanche* в їх безкомпромісовій національній політиці в середині держави. Угода — в середині і, як мріялось в 1920 р., примусове замирення противника — навні: се політика »бельведеру«; угода — з заграничним противником і, маючи розв'язані руки, насильне замирення невдоволених »племен« в середині держави: се політика ендеції. Ще не знаємо, як вирішиться остаточно доля нашого краю, але так довго, як триватиме теперішній стан, відчуватимемо на собі всі хитання польської національної політики: від Бельведеру до Корфантія, від Києва до Ріги.

Яка з них для нас небезпечніша? Чи маємо спричинитися перемозі одної політики, фіяскові другої? Як маємо реагувати на одну й другу?

Всупереч пануючим поглядам треба ствердити, що політика ендеції є для нас — менше шкідлива, коли мірятимемо її не тими шкодами, які несе нам щоденно, лише її наслідками. Що ся політика ніколи не запровадить до сподіваних наслідків, — не підлягає сумніву для кожного безстороннього глядача. Досить поглянути на статистику людности Річи Посполитої, на польську статистику. По даним »Головного уряду статистичного« Польща (разом з Горішнім Шлеском) має 27,160.163 мешканців, з яких 18,659.993 Поляків і — 8,500.170 неполяків.¹⁾ Коли взяти на увагу деякі »недокладности« сеї статистики, то матимемо повнісіньке право припустити, що на двох польських обивателів Річи Посполитої припадає один *gente Ruthenus*, або *Teutonus* і т. д., що матиме необчислимі наслідки в будучині.

Вже тепер, при останніх голосованнях в соймі показалося, що »язичком у ваги« можуть бути »іногородці«. Так вотум недовірря начальнику держави, внесений ендецією, відкинуто 25-ма голосами, на які зложилися голоси жидівського і німецького клубу, КПК і СД, серед яких знов є вісім членів Жидів. Можна собі представити, чи далеко могла б зайти політика, рекомендована вшехполяками, колиб — припустім се теоретично! — всі непольські національності, що опинилися по сю сторону границь Річи Посполитої — післали своїх послів до сойму! При державнім устрою отже, що хоч трошки нагадував би демократію, і при взаємних чисельних відносинах ріжних національно-

¹⁾ *Sl. Polskie* 7/8 1922.

стей республіки, треба дійсно мати надлюдську віру в успіх своєї справи, щоби надіятися створити з Річи Посполитої „państwo narodowe“; віри, що не знайде опертя ні в ступні культурного розвитку пануючої нації, ні в інших її прикметах. Сама завзятість і енергія тут нічого не допоможуть, коли не йтимуть в парі зі справністю адміністративного апарату і з пруською систематичністю. Зрештою і ся систематичність часом заводить і все може зявитися якийсь *Deus ex machina* змішати карти і поспути рахунки. А гарт нації, над якою робитимуться всі ці експерименти, її відпорна сила, бачність, виховані політикою, рекомендованою ендецією — лишається. Як добре улькований капітал, що несе величезні відсотки, з яких живуть нащадки. Як заповіт, на яким нове покоління вправляє свій політичний розум, сталить волю й не дає заснути протесту й посвяті... Ні, мимо своєї галасливости і часом невігідних форм, ся політика не така страшна для нації. Особливо в наші часи, коли, як слушно сказав вже згаданий Ст. Грабський »не держави формують нації, а нації формують держави«. Самі творці асиміляційної політики („Przegląd wszechpolski“ та інші) признають, що їх завдання трудно поконати; там, де є трудности, є боротьба; де є боротьба, є дух опору; нація пересякнута сим духом не дасть вже ніколи зіпхнути себе до ролі »племени«.

Такі є причини, що роблять не такою вже страшною для нас політику ендеції, мимо грізних часом її наслідків для даного часу, для політичних та господарчих здобутків даної генерації.

Зовсім в иншому світлі представляється, коли подивитися на неї з сього погляду, політика »бельведерців«. Похід на Київ — се було їх діло. Туманні чутки про автономію — рівнож як і інсценізація »гуцульського льялізму«; знесенне виїмкового стану в Галичині, щойно ухвалене в варшавським соймі, також сталося з ініціативи »краковяків«, себто соціалістів, консерватистів і людовців, сих бельведерських сердюків. Від неясного »samorząd'u wojewódsk'ogo« аж до ще більш неясного »федералізму« — така амплітуда хитання сеї »поєднавчої« політики. Треба лиш уявити, що сей напрямок переможе; що ся політика посується на кілька кроків далі в своїй реалізації — і зразу стане ясною ціла небезпека, якою вона загрожує чистоті і принциповости наших національних ідеалів. Маса думають не абстрактними поняттями, а до серця їм промовляє лише такий ідеал, в яким вони бачать заспокоєнне своїх щоденних матеріяльних інтересів. Тим м. и. треба пояснити собі, що більшість Мазурів у Східній Пруссії, хоч і зберегли польську мову, освідчилися підчас плебісциту за Німеччиною. Тим треба пояснити й те, що польську повстанчу пропаганду серед люду спіткали болісні розчаровання. »З виїмком участі селян у великопольським повстанню

1848 р. — читаємо в »Przegląd'i Wszepolsk'im«¹⁾, »наші національні повстання не знайшли в хлопських масах поважнішого відгомону. Вершком трагедії була галицька різня у відповідь на пробу повстання в 1846 р...« Ще більше! — своєю політикою що до польських мас, спершу »через охорону селянського стану посідання... і через зменшення паніцизних тягарів«, а потім через »оточення опікою інтересів селян (сервітуті, діяльність селянських комісарів у Конґресівці), улегшення в набуванню землі (Селянський Банк у рос. заборі) могли ворожі уряди числити на свою перемогу в змаганнях о душу люду, і в покоління селян, що прийшло по їх наділенню землею, остав помітним часто-густо великий льоялізм супроти держави..., привязання до трону («цісарські» хлопи в Галичині, »Bartki-zwusieźcy« в війні франко-пруській)... Хлопський реалізм мусів инакше оцінювати зарядження і приречення уряду, посідаючого владу і способи виконання, від обітниць патріотів тим дальше йдучих, чим менше було даних для їх здійснення... Положення дійсно видавалося розпачливим. Грозила небезпека, що люд звернеться проти національних традицій, що стане знаряддям у руках заборчих урядів, погребавчи ідею Польщи«... Чи сі слова не дадуться застосувати *mutatis mutandis* до нас? До нашого теперішнього положення? Приходячи економічно до себе по літах війни (піднесення проценту управляної землі свідчить про се), живучи спільним життям з народом пануючим, вяжучи своє щоденне життя тисячею ниток з чужим, реальним політичним центром, народ зачинає поволі забувати на ідеальний центр своїх змагань, на який йому вказують ті, що звуться нині героями, завтра — шаленцями, а позавтра може -- варіятами... Злоба дня бере гору над ідеєю, народ втягується в життя таке, яке воно є, розбивається на атоми, сповняє масу дрібних конечних функцій життя і »на руїнах своєї слави і великості садить ріпу« — як казав Віткевич, або »жито собі сіє«, як з глумом і жалем писав Шевченко...

Які пророки нагадають такому народові про чин? Про ідею? Пророзорані кістяки тих, що вже не живуть? Про те, що є понад дбання про матеріяльний добробут? Хто виховає в нації єдність волі, коли в її серцях померкне спільний, власний політичний ідеал? Що зрушить її з місця? Спільність культурна? — Але ся спільність не має великої моторової сили в сфері політики, як свідчать хочби цитати про польського селянина з *Przegląd'u*. Навіть у своїй власній, культурній сфері не все є вона здатною до конкуренції. Чи не німчилася масово польська інтелігенція на Гор. Шлеску, мимо сильно розвиненої польської

¹⁾ P. W., червень 1922.

усвідомлюючої преси, мимо взагалі сильного національного руху? Реальна ідея чужої державности, культурної, справної, забезпечуючої чужомовній людности всі вигоди матеріального добробуту, — віднесла там перемогу над ідеальною мрією про власну державність... Чи в випадку, який нас тут інтересує, не можна припустити подібної ж можливості? Хто ліпше скріплював свою многонаціональну державу, чи спохнявілі ц. і к. ексцеленції з »Ballplatz'у«, може той енергійний і далекозорий чоловік, що в переддень смерті своєї власної і цілої монархії — носився з смілими плянами її перебудови на федераційних засадах... Хто більше прислужився до зміцнення величі і сили Росії, чи »держиморди« Плеве і Сіпягін, чи мстивий і злітний Микола II, чи може Олександр II, що видав маніфест 19 лютого 1861 року, і Столицин, який своєю аграрною реформою готов був задушити п'яну від сподіваної перемоги фурію революції? Чи є історичні ремінісценції не промовляють до нашого розуму? Чи історія не свідчить нам, як Габсбурги зуміли зробити собі з Кроатів вірних підданих, а Романови з Фіннів, які протягом майже цілих сто років були лояльними сторонниками російського орла?

Сі приклади нехай нам будуть осторогою. Треба глядіти всякій можливості в очі. Треба собі усвідомити, що політика звязування широких мас нашого селянства з новою й чужою політичною ідеєю не є виключена, коли візьме гору політика противників ендеції, а хвиливі користи, які ся політика нам може принести (можливість організації тощо) в ніякім разі не буде компензуватися тими її негативними сторонами, що затемнюватимуть ясність національного ідеалу і параліжуватимуть охоту змагати до його здійснення.

Чи така політика є близькою, чи ні, — хто се може знати? — але є певно, що вона скорше утривалить існуючий стан річей, ніж політика валення головою об мур, рекомендована ендецією. Треба до неї ставитися обережно і хоронити маси від захоплення нею. Для Ренана нація — се був »le souvenir des grandes choses faites ensemble« (спомином великих, довершених спільно діл). Отже роблення сих »grandes choses« і »садження ріпи«, до чого нас може звести »федераційна« політика, виключають себе! Про друге — наш »реально« думаючий нарід ніколи не забуде, першеж — мусимо робити, аби не вийти з вправи, аби вдержатися як нація. Бо лише сі »діла« захитують повагу існуючого і не дають буденному життю перервати невидимі нитки, що лучать розпорочені атоми народу в свідому своїх цілей націю; лише вони стримують процес їх притягання новим центром чужої політичної волі...

Чи треба тепер виступати з подібними пересторогами? Чейже не потребуємо потерпати, що »федералісти« загальопуються в своїй »ве-

ликодушности», на яку зрештою і не заноситься! А з другої сторони — чи є якісь позначки, що хтось дасть себе на сі еventуальні «великодушности» спіймати! Ні, се питання не є таке просте. Границь «великодушности» ми ще не знаємо (хоч звичайно дуже далекими вони бути не можуть), бо залежать вони від різних чинників. Щож до нашої власної відпорности, то... вона є велика, але чи не такаж велика, як і наша втома? Чи позначок сеї втоми не видно вже? Чи змагання «сіяти жито» не ставляється вже деякими групами або одиницями як найважливіше завдання національної політики? Чи не знаходять сі настрої відгомону в пресі? Чи не стрічаємося з поглядами, що боротьба за наш національний ідеал, правда, мусить колись відновитися, але... що вона наразі вже скінчилася? А ті протести проти т. зв. орієнтацій і поклики «спиратися лише на власні сили», чи в сій проповіді не брешуть вам знайомі нотки зперед 1914 року, коли проповідників радикальної зміни існуючих стосунків в Європі — називано «божевільними» або й «провокаторами»? Коли політика виключання з своїх рахунків заграниці була другою стороною признання існуючого status quo, його непорушности? Хиба в сій орієнтації «виключно на власні сили» не чується відгомін програми «grasycy organicznej» в Польщі, що зачалася ревізією традицій 63 року, а скінчилася добровільним уділом польської делегації в урочистости відслонення пам'ятника Катерини II у Вільні 24 вересня 1904 р.? Хиба Українців, що видають книжки для уґрунтовання неможливости існування зовсім незалежної, з ніким не сфедерованої укр. держави — не зачисляють у нас до... українських державників?! Ні, позначки втоми волі і думки не є в нас такі непомітні! Пересторога не є невчасною!

Галичина стоїть на передодні всяких експериментів. Мусимо не дати себе збити з панталіку ні Eisenbart'ам, ні Leisetreter'ам. Не забуваймо, що в перших їх сила слабша від їх намірів, а в других — їх заміри страшнійші від їх солодкової мови. За ціну ні погроз, ні приречень не дати себе зтягнути на службу чужій ідеї, не дати собі виврати скарбу, завіщаного тими, що пішли з сього світу, його боронячи. Бо стративши його, стратите все. Бо віднайти його буде не так уже легко. Бо

skarb od was żada,
 Wyście niezłomni byli!

Особливо тепер треба памятати на сі слова польського поета: несподівана побіда «краковяків» в останній кризі, їх уперта воля грати хочби ва banque, нарешті — вибори, що насуваються, і які принесуть (така є виборча ординація!) скріплення села над містом, себто знов

таки людовців над ендецією — все се позначи! Позначи, що »федералістам« може доведеться скоро на практиці застосовувати свою національну політику, що з иншим більш небезпечним *modus faciendi* йде до одної тої самої цілі. Положення краю не нагадує ні положення Конгресівки по 1815 р., ні Фінляндії по 1809 р., — країн з остаточно усталеною приналежністю. Не нагадує сего положення і Київська Україна. В таких обставинах годитися на яке б то не було *definitivum* було б найбільшою політичною помилкою.

II. Карманський.

На рівнику.

(З циклю „Під сонцем Бразилії“.)

Всім невідомий — згублена пилина,
Примхою долі кинута в безкрай, —
Блуджу очима. Все в просторі гине —
Небо й безодня. Тільки сниться край.

Там мають бути Африки пустині;
Там бразилійський праліс деє заснув.
Може це мрія?... Бовваніють сині,
Спінені хвилі. Все туман обснув.

Над головою сонце сипле жаром;
Кров ударяє молотом в чоло.
Враз подихнуло в серці любим чаром —
В мріях воскресло галицьке село.

Грається сонце на листках осики,
Люде дрімають в милім холодку...
Враз загреміли гомони музики —
Трубить сірена. — Ми на рівнику.

Грає оркестра. Грохит тарабану
Вгризся в мертвечий морський супокій —
З шумом несуться хвилі океану.
— Як ти далеко, рідний краю мій!...

Атлантик, на рівнику, 14. II. 1922.

Рожер Шовіре,

професор ірландського національного університету.

Ірландія перед льондонським договором^{*}).

(Причинок до політичної психології).

Переклад з французького.

6. грудня 1921 р. англійські та ірландські уповноважені підписали договір, головні точки якого були: Ірландія під іменем Свобідної Ірландської Держави отримує конституцію, подібну до тих, яку мають Домінії, з власним соймом і перед ним відповідальною виконавчою. Відносини між свобідною державою і Кораною, — власне що до призначення генерального губернатора, — нормуються по канадійському взірцю. Оружні сили В. Британії беруть наразі на себе охорону ірландських берегів. Ірландія отримує свою власну армію відповідно до відношення числа її людности до числа населення Великої Британії. Ульстерові дається право увійти в склад Свобідної Держави, або лишитися поза нею. Для ухвалення сеї угоди скликається імперський парламент і парламент „полудневої Ірландії“. Сеї останній мав утворити тимчасовий уряд, який мав випрацювати статут парламенту і уряду Свобідної Держави.

Договір мав багато неясностей. В змісті полишено джерело, з якого виводить Ірландія свої права. Текст не говорить нічого про признание Ірландії незалежною нацією. Не знати, хто скликає полуднево-ірландський парламент; чи він буде англійською креацією давнього Partitan Act'у, чи ірландським Dail Eireann? Далі, не усувається небезпека поділу Ірландії, а Ульстер все може бути ужитий як tête de pont Англії проти „Свобідної Держави“.

Але мимо того текст договору мав багато корисний для Ірландії. Вона отримувала повну фіскальну незалежність. Англійське військо й поліція мають евакувати край. Їх місце мала зайняти що найменше 40-тисячна ірландська армія, істотна опора незалежності. Чи, приймаючи під увагу взаємне відношення сил обох сторін, можна було для Ірландії досягнути більше?

Я був у Дубліні того дня, коли там стали звісні статті договору і можу посвідчити, що їх прийнято з загальним вдоволенням, навіть з радістю. В такім настрою наступило 19. грудня — отворення сесії Dail Eireann, який 8 січня ухвалив договір. Дебати тривали довго. За прийняттям говорили Гріффітс, який під-

^{*} Не солідаризуючись з усіма думками автора сеї статті, Редакція містить її (скорочений дещо) переклад як цікаву спробу освітлення психологічного підкладу ірландського національного руху, в нас на жаль так мало знаного. Стале перебування в Ірландії і посада, яку автор займав, дали йому змогу ліпше, як кому будь иншому, приглянутися до національного питання в Ірландії і дати про нього свій компетентний осуд.

креслював осягнення фіскальної, воєнної і правової автономії, Мак Кеон, що промовляв в імені армії, вояк, що вийшов з Мундтджой, де мав бути страчений, аби зайняти своє місце в Дайл, Коллінс, що радив брати на разі те, що дають, аби завтра здобути все, та інші. Їм опонував де Валера, в якого словах грав ще відгомоном той містичний запал, який ось вже п'ять літ як зірвав на ноги і підтримував Шинн фейнів в їх боротьбі. Лише повна незалежність Ірляндії може усунути спір межі обома народами: вона її не дістала? Добре, зірвім переговори! — Куди се нас заведе? Все одно! Ратуймо нашу ідею! Аджеж все ще можна, коли не битися з успіхом, то бодай вмерти... Такий був хід його думок, і його прихильники йому вторували.

Але я боюся, що мої читачі не годні зрозуміти сеї мови ні сих дебатів. Як! Ірляндці мали би хоч хвилину вагатися між не зовсім ідеальними, правда, але дуже великими користями, що їм давав договір, і руїною та знищенням краю, що конче наступили би в разі відновлення боротьби, боротьби, що звела б їх до ролі цькованого звіря на польованні?

Дійсно є чому дивуватися. Ізольовані, без зброї, в меншості, Ірляндці ніколи властиво не мали найменших виглядів на перемогу. Отже, коли вже сю боротьбу й досі було так тяжко переводити, без найменшої надії перейти до наступу, хоч і малося за собою цілий край, — як же ж було її продовжувати тепер, коли гадки в краю поділилися? Що за страшний ризик поставити все на одну карту! Що за дивні вагання у людей, загнаних в сліпу вулицю, з якої був лише один однісінький вихід?

А тимчасом Ірляндці дійсно вагалися. Ви не розумієте сього? Ви не зрозумієте певно й того, що ось уже 18 місяців як кілька тисяч молодих людей, узброєних пістолями, рішили викликати на боротьбу Імперію і фактично зробили се? Абсурд, правда? Але абсурд, коли він ефектовний, не стримує сих людей, навпаки! Се може для нас незрозуміле, але се так. У них просто інакше збудована голова, як у нас. Ціла проблема й полягає в тім, щоби вияснити собі сей факт. Тен бачив добре, коли зводив цілу історію до значіння одної з областей психології.

В Our Boys писав де Валера 27. вересня м. р.: „Я думаю, мої дорогі діти, брати й сестри, що вам не потрібна рада, яку просив мене дати вам ваш редактор. Ви сини шляхетної раси і старої нації, ви палаєте бажанням показати себе гідними неї, ви, що одідичили від батьків великі заповіді любови й посвяти, ви — нащадки поколінь, що чесно служили правді, праву, Богу й людскости, очищені вогнем самопосвяти, ушляхотнені вашим терпінням, ви зберегли ще в собі почуття справедливости. Ви маєте лише відповісти те, що підповідає вам ваше сумління, а інших рад не потрібуєте. Лиш не задовольняйтеся самими мріями. Працуйте, гаруйте, щоб зробити з усіх ваших мрій дійсність. Мрії, що

ніколи не перетворюються в шляхетний чин, марні й порожні мрії.

Не ждять ні на що, аби стати великими. Коли ви чекатимете, то ліпші нагоди, що надійдуть, не знайдуть вас готовими. Т. Мак-Свіней¹⁾ кілька років перед пробою, що його чекала в брикстонській в'язниці, писав в „Принціпах свободи“: „Відвага і шляхетність духа ведуть найпевніше до перемоги. Бо навіть узброєна людина не може ставляти опір юрбі, одна армія не в стані перемогти незлічені легіони, але всі армії всіх імперій світа не здолають зігнути одну однісіньку щирі й чесну душу.

В сітї вірі він умер. Але сю віру мав він не лише в Брикстоні. Нею він жив у своїм щоденнім життю, в його найменших дрібницях, і навичка жити таким способом уможливила йому його величну смерть у в'язниці. Будьте повні посвяти, великодушні, лояльні і вірні тому, що ви вважаєте за справедливе. Будьте героями і героїнями сьогодні і пізніше ви станете славою і гордістю нації, найбільшим обов'язком якої є показати світові силу моральної краси“.

А ось, що мені написав в кінці грудня один сторонник боротьби до кінця:

„Я терплю на ображену гордість. Бо я мав ідею — яка готова стати тепер страченою злудою — що Ірляндія, наша Ірляндія, могла би показати світові характери, що перевищили б усі досі знані. Коли ви говорили про вашу Францію та її славу, коли інші співають „Deutschland über alles“, а інші знов своє „Bull dog breed“, я тишився незакаламученим спокоєм, я нікому нічого не заздрив. Я не лише сподівався, але я в тайні свого серця вірив, що наш Дік Мюлькагі, наш Пірс, або Кевін Барри зуміють перевищити навіть німецького жовніра, навіть французького роілу. Ні, мені не вистарчає, що наш Дік заслужить стільки ж узнання, що найвідважніші з ваших; се не вистарчає для Ірляндії, бо вона потребує понад се. Ірляндії треба більше. — Я цілковито переконаний, що одиникий спосіб перемоги — се вміти витривати. Певно, Ірляндія була і є у відношенню до свого противника дуже слабою, такою, як ніколи не була Франція що до свого ворога. В такому випадку єдиний ратунок — вимагати все більше й більше. Нам потрібні дива й надлюде. Знаю, що говорячи се, виходжу поза область політики. Але Ірляндія ніколи в ній і не була. Гноблені нації не сміють говорити ні про що інше, як тільки про справедливість...“

Тепер, по сих цитатах, ви може зачинаєте розуміти, як Ірляндія може зважитися скорше на божевільний жест, ніж сквіти в скромній буденщині? Ви бачите, що сі люде відчують слово батьківщина трохи инакше, як ми. Вітчизна є й

¹⁾ Мер Корка, що вмер добровільно голодною смертю в англійській тюрмі.
Ред.

для нас історичне виявлення душі народу, велика ідея, але вона є рівночасно для нас синдикатом інтересів, успіх і упадок якого ми болюче відчуваємо. Ми не відділяємо тут практичного успіху від іншого, ми чуємо обов'язок працювати, аби збільшити не лише духову великість нашої батьківщини, але й її багатство й могутність. Але для Ірландців батьківщина є ніби визута з усякої матеріальної субстанції так, немов би вона була лише моральною одиницею, якій фізична здоровість ніщо. Вона не задрить В. Британії її експанзії, ні Німеччині її розвитку: ціль, яку Ірландці так пристрасно хочуть осягнути, се дати людскости досі незаний, незрівняний тип чоловіка. Їх великий обов'язок, як ви вже бачили, се „показати світові силу моральної краси“, бо моральна краса є рівночасно й сила; і коли „всі армії всіх імперій світа не потраплять зігнути одну-одніську чесну душу“, коли сила все уступатиме перед духом, Ірландія, посідаючи останній, певно колись матиме й першу.

Яким способом се прийде? Через мучеництво: „Одинокий спосіб перемогти се вміти витривати“, цілі генерації „ушляхетнилися через терпіння“. Згадаймо того самого Мак-Свінея! Від тепер емблематичну фігуру, яка відмовляючися скоритися силі, що гнітила її, найшла ратунок у смерті! Вільно вам холодним, логічним головам бачити в ній жертву героїчну й чисту, але все ж жертву й подоланого. Але його земляки цілком широко і з правдивим переконанням бачать в ній найбільш великого, найбільш безсумнівного з переможців. Бо він довів свою вищість і незломність в невидимім світі ідей, в світі, що для Ірландців має одну реальність. Чи розумієте тепер, чому для сих людей ні багатство, ні влада, ні сила, ні навіть успіх в банальному розумінні не мають ніякого значіння?

Ся байдужість до успіху є одначе дуже небезпечна: з неї випливає байдужість до чину взагалі. Сей потужний, поетичний ідеалізм, якому так тісно в нашій світі реальности, який бє крилами о стіни своєї тісної клітки, напевно рватиметься на простір, той безконечний простір, який відкриває фантазія, що не знає стриму; а від сеї фантазії рідко коли є вороття на грішну землю. Де Валера бачив сю небезпеку і перестерігав перед нею: „Не задовольняйтесь мріями... Мрії, що не стають чином, мертві і порожні мрії!“ Але кого ж він показує своїм землякам як приклад? — Мак-Свінея! Що пропонує він їм як ціль? Героїзм для героїзму, навіть без практичних висновків, — накладає на них „великий обов'язок показати світові силу моральної краси“, хоч би й без побіди, без виграної!

Подібний спосіб відчування, майже одинокий в світі, мусить мати свої історичні причини, і я хотів би взяти на себе сміливість подати тут свої здогади що до сеї теми. Сих причин треба шукати у впливах християнської релігії, кельтійського походження та історичного лихоліття Ірландії, при чім кождий з сих чинників впливає один на другий, будучи рівночасно й причиною й наслідком. Ідеалістична риса вдачі Кельтів, їх погорда

до земних справ, була причиною, що вони програли свій історичний процес; і, навпаки, безперестанні невдачі, відбираючи їм віру в можливість відплати тут, в реальнім світі, гонила їх усе більше й більше в країну мрій. Чим більше тяжила над ними проклята доля, чим вище в гору здіймалася непереможена душа, з тим більшою непримиренністю підносила вона свої жадання, не стрічаючи в тім ідеальнім світі, де шукала ратунку, ніяких границь своїй безмірній владі. Коли справа стояла так, то очевидно невдачі не мали тут ніякого значіння. В сім сенсі ірландський екстремізм був дитиною зневіри; в реальній політиці сей ідеалізм тільки побільшував катастрофу, бо він зростав разом з там, як справи погіршувалися. Нарешті, поетична одухотвореність Кельта і смуток невільника зливалася в одно з насолодами релігії любови й милосердя, що принесла нам слова — пораду: „Царство мое не от мира сього“; додайте до того ще риси якогось, я сказав би, трохи жіночого християнства, що втишувало жадобу відплати, нахиляло до прощення, до резігнації, — і матимете причини, які впливали на формовання ірландської душі. Впливаючи одно на друге, релігія, раса і сумна історія загнали Кельта у високости сього духового світу, де його безсилість тут потішала себе почуттєм безмежної сили там.

Не треба хіба додавати, що ся психіка була цілком незрозумілою для англійської вдачі. Ворог, який в глибині свого серця не жде нічого від нього, і — що б не зайшло — відкидає згори всяке зближення; який, хоч визнає свою безсилість, не хоче залишити порожнього розкошування ненавистю; завзяте, яке не знає ні каяття, ні покути — що можна було б з сим почати? За всім сим криється лабіринт почувань, в яким не могла визнатися проста й чесна думка. Англія ж робила стільки уступств, а їх приймали з недовір'ям; чим слабшими були сі люде, тим більш вимагаючими ставали вони! В самій психіці обох народів було щось, що не давало їм зрозуміти один другого, знайти спільну мову.

Недавно я перечитав наново: „l' Essai sur la poésie des races celtiques“ Ренана. Що за чортівська інтуїція! Маючи під руками лише кепський переклад Mabinogion'ів і сфальшований трохи фольклор Герсарта і Вільмарке, не будучи ніколи ні в Уельсі, ні в Ірландії, він віднайшов — чи не в своїй бретонській крові? — таємницю сих таких тяжких для зрозуміння душ.

„Сила імагінації, каже Ренан, майже все впливає з пересадної чутливости і з бідности зовнішньої, активної сторони життя... Так було у кельтійської раси: безперестанно брала вона свої мрії за дійсність і гонила за блискучими видивами. Ся раса змагала до безконечности, прагнула її, шукала її скрізь, навіть по той бік могили й пекла. Головна вада бретонців — нахил до п'янства — походить з сеї непоборної потреби злуди. Малі народи, з багатою імагінацією, мстяться звичайно так на своїх переможцях. Почуваючи себе сильними всередині і слабкими на-

вні, вони протестують, запалюються, борються і ся боротьба, уде-
стеряючи їх сили, робить їх здатними творити дива“.

Сі рядки, що зраджують ясновидінне генія, кидають яскра-
ве світло і на блискучу й сумну долю Ірляндії. Лиха доля, що
загнала Кельтів в одинокий ще світ, де безоглядне „ні!“ упер-
тої і вражливої раси може ще тріюмфувати над бруталністю
сильнішого, ся лиха доля, їх терпіння, зберегли в них — на
глум тривіального утилітаризму віка — цілу їх вроджену духо-
вість, цілий їх ідеалізм, що виявляється м. и. так яскраво в чу-
дових думках. В сім ідеалізмі черпає свою силу те доведене до
абсурду завзяття, та непримиреність думки, той героїзм волі, те
надлюдське напруження душі, що їх Ірляндці, з браку сили,
протиставляють насильству чужинців.

Кілька разів чув я від Ірляндців, що попустити хоч би
в однім слові, пожертвувати хоч би йотою з своїх засад через
те, що ворог є засильний, та що неудача неминуча, — зна-
чило б спроневеритись кельтійським традиціям. „Краще битися
й програти, ніж зовсім не битися“ — сі слова виписав Мак
Брайз на прапорі своєї бригади, що билася в Трансваалі проти
Англійців. Коли така була вже їх традиція, то певно виламува-
лися зпід неї Ірляндці, приймаючи так по саксонськи зрадого-
ваний „договір“, від якого віяло духом компромісу між проти-
лежними інтересами, духом емпіризму та півмір, де ви даремно
шукали б якогось принципу, логічної або моральної конструп-
ції. Се прийняття було побідою практичного розуму. Як би га-
ряче нація не була віддана своїм ідеальним цілям, все прихо-
дить хвилиною, коли треба вибирати між сими цілями й елемен-
тарними потребами життя. Така хвилиною наступила для Ірляндії
сьогодні. Користи запропонованого договору промовили до пе-
реконання юрби, людей інтересу й порядку, — і сим разом Санчо
Пансо вийшов переможцем.

Звичайно, прийняття треба пояснити і втомою людности.
Екстремісти надаремне кликали до нових жертв. На жаль до
безперервних жертв юрба не здібна. Може ні одна нація в світі
не змагала б так уперто, так безнадійно і з таким завзяттям до
ціли, що її сама собі вибрала, але ніяка нація не може склада-
тися з самих героїв...

Півуспіх, початок здійснення довершили зміну в громад-
ській думці. Екстремісти лишилися з своїми давніми поглядами,
і чи вони були слухні, чи ні, чи відповідали новій ситуації,
чи ні — все таки се був прекрасний жест, коли де Валера про-
тиставив всім користям, миру і спокою ніщо инше як заклик до
дальших жертв і мучеництва і отримав половину голосів! Зво-
рушуючо було дивитися, як провідник незалежників, коли вже
голосованне випало проти нього, підвівся, щоб попросити остан-
ній день великої мрії, що щезала на його очах. „Протягом остан-
ніх п'ятих років — зачав він — переживали ми чудові хвилини...“
Зворушення відбирав йому голос, і, схопивши голову в руки,
він падав на свою лавку, а тоді мовчки покидав салю, бурливо

оплескуваний всіма, противниками й сторонниками... Бо — в тім не було жадного сумніву — навіть розсудні, які голосували в той день проти де Валєри, відчували так само, як він, терпіли з ним і жалували за ним. Їх розум поки що тримав їх на сій стороні, але їх ірландські серця були вже по тамтім боці...

*

Ще одна риса в дебатах, що відбувалися в Dail'i звертає на себе увагу, — чисто ірландська риса, яка показує, що для сих непоправних ідеалістів засади все гратимуть першу роль — се першорядне місце, яке зайняло в дебатах питання присяги. Деінде дебатовалося б в першій мірі про фіскальні, територіяльні або воєнні точки договору; тут — найважнішою річчю була справа присяги, яку треба було принести по проєкту договору Свобідній Державі й королеві. Опозиція вносила свої поправки і над справою дебатовалося без кінця. В подібних присягах усе є щось смішне: бо або той, хто її складає, має замір зостатися їй вірним, — тоді присяга не потрібна; або він такого наміру не має, — тоді вона потрібна ще менше... Направду, веліти присягати на вірність короні такому Гріффітсові, що ось уже двацять років не перестає заперечувати права сеї самої корони, або такому Коллінсові або Мулькаги, які щойно вчора цілили у воєнків Його Британської Величності — се ж фарса! Але не для де-Валєри. Для нього се є щось, що дійсно зобов'язує. Перериваючи мову проф. Велегана, він встає й кричить: „Коли ви складаєте присягу, якої не думаєте дотримати, ви зневажаєте себе самого!“ Наївна пересада, хоч і впливаюча з доброї віри, люксус чесности, ідеалізм...

Англійці, очевидно, не брали річ так поважно. Для них се була правнича формальність, з якої випливали: приналежність Ірландії до Імперії і зречення права сепесії для Ірландців, а для себе — право трактувати їх, в разі повстання, не за воюючу сторону, лиш за бунтівників. А в тім вартість сеї присяги і усталених нею відносин все залежить чейже від взаїмного відношення сил обох сторін. Незалежність спирається на фактичній силі, її надати чи відняти не зможе ніякий папір, ніяка присяга. Але Ірландці далекі були від так реального мислення. Теоретики, вони тижнями займалися византійськими дискусіями над формулою присяги, що сама була лише звичайною формальністю...

Нарешті договір таки підписано і, щоб не вертати вже до сього, хочу тут зауважати, що його підписали не дві рівнорядні й свобідно контрактуючі сторони — се байка, яку Англія ширить в світі для своєї слави, — але слабший і сильніший, який накинув свою волю першому. Скоро вийшло на яву те, про що шепотіли вже давно потиху. 5 грудня о 8 год. 30 м., — виговорився Бартон — Ллойд Джордж представив Ірландцям ультиматум, і лишив їм час до 10 години для підпису. Коли ні, — війна! „Я вибрав підпис — казав Бартон — з сумом, бо

з двох насильств, перед якими мене поставлено, се було найменше.“ Посол Кевін О'Гігінс переказав навіть точні слова прем'єра, сказані ним при переданню ультиматуму: „Той, хто є проти миру, може тепер взяти на себе відповідальність за моментальну і страшну війну“. — Договір був отже не ділом обопільної згоди, але мішаниною зі зроблених уступок і накиннутих зречень, компромісом між спокусою і силою, причім останнє слово лишилося за силою. — В таких обставинах, коли в Лондоні бачили в договорі „остаточне“ вирішення справи, то се була щира або удавана наївність. Ірляндія була виснажена п'ятилітньою боротьбою, а кабінет Ллойда Джорджа в критичнім положенні. Урядова коаліція підмінована, фіяско в Каннах завдало удар престижу прем'єра. Одиноким успіхом в чорній серії невдач був ірландський статут, про який треба було розтрубити як найголоснійше: аджеж Ллойд Джордж був людиною, якій удалося те, що надаремне пробувало десять державних мужів перед ним.

*

В дійсности сталими можуть бути в Ірляндії лише дві крайности -- знищення або свобода. Жорстока система насильства, називана Карними Законами, дала Ірляндії мир — який, се инша річ — на протязі цілого віку. Свобода, що народжувалася в часи Граттама, дала їй також мир, який розвиваючись міг би тривати й далі, як би його не задушили. Режیم, що вийде з договору, мішанина з диктату й уступок, — в самій сути своїй несталий. Ірляндія старатиметься його розширити, Лондон — звузити.

Недавно я говорив з одним священником старшого віку, поміркованих поглядів, сторонником порядку передусім, який прийняв би не знати яке рішення, що забезпечило би мир: „Се — сказав він про угоду — остаточне рішення. Народ не ставиться так зле до Англії. Він задоволений з того, що дістав, він не жадає сепарації, хіба би, розуміється — додав він невинним тоном — що він міг надіятися знищити Англіїців.“ Неправда, що се в чудово, се „розуміється“, що непомічене вирвалось з уст шановного отця духовного?

„Розуміється“, бо трудности питання лишаються ті самі, а може ще й збільшені. Не нині, то завтра, незадоволена в сути річи Ірляндія, — в зародку своєї армії, в свободнім розпорядженні своїм скарбом, в національнім вихованні своїх шкіл, в уживанні влади, зачерпне сили й віри в себе, й тоді буде тяжче йти їй наперекір. Тим більше, що вона збереже спомини про те, що по п'ятдесяти роках промов вона не дістала того, що осягла по п'яťох роках повстання.

Не хочу сказати, щоб маси були вже готові до нового повстання, але Ірляндці (в противність до Канадійців, Австралійців і Зеландців) не Англіїці. Між собою й своїм сонцем вони все стрічатимуть тінь Англії, отже здобута свобода є для них щось протиангліїське, щось вимушене на Англіїцях. Скоро

прийде привичка, насолода здобутими свободами не бавитиме вже, і їм забагнеться нових. Тоді зявиться якась партія, що знову промовить до підсвідомого національної душі, кличучи знову до боротьби. Англія знов, не зможе, з огляду на близьке сусідство Ірляндії, стерпіти там такий стопневий розвиток осягнутих вольностей, як н. пр. в Канаді від 1867 р., не зможе дивитися з такою самою байдужністю на поступенну емансипацію Ірляндії. Коли Англія прийде трохи до себе по війні, відновить свою торгівлю, матиме знов розв'язані руки, стане сильною, — вона знов захоче накласти свою руку на Ірляндію.

*

Від шістьох місяців сили Ірляндців не переставали зменшуватися і британський кабінет мав уже проти себе замість вчорашнього компактного бльоку розв'язаного ворога, розбитого на непримирених і реальних політиків, що поборюють одні одних. В січні республіканська меншість відмовилася признати установлений лад, який вона проголосила нелегальним, бо Dail, вибраний для основи республіки, не мав уповноваження повалити її. Більшість утворила тимчасовий уряд, що мав приготувати заміну республіки на Свобідну Державу, — бо республіка, проголошена 21 січня 1919 р. існувала ще, коли не в англійських, то в ірляндських очах, і могла б скінчити своє буття не скорше, як зійшовся б новий парламент, який остаточно ратифікував би договір. Звідси два уряди: уряд коваючої республіки, з президентом і грабарем її Гріффітсом, і уряд тимчасовий, який під сей перехідний час творить і направляє механізм будучої Свобідної Держави з президентом Коллінсом. Становище сього уряду не блискуче. Він не має ні упорядкованого апарата, ні армії. Проти нього — бельфастські оранжисти, що в супереч усяким умовам, і далі масакрують католицьких націоналістів. Проти нього — республіканці, що хоч переможені в Dail'i, мають прихильників в краю. Правда, їх меншість, але чи під час останніх п'яти років, градо ролю число, чи запалена й рішуча меншість? В даній хвилині опанований республіканцями край дуже нагадує Францію часів терору. В округах, на провінції — роблять, що хочуть нижчі старшини. Самі з себе, як гриби по дощі, творяться поза писаним правом, без традиції, різні банди, що, зложені з мішаного елемента, не так легко піддаються карності правильних армій. В Мюнстері н. пр. відділи непевні, бригада Робінсона в графстві Тіпперарі збунтувалася; скрізь шириться пощесть узброєних рабунків, аграрних розрухів, то втихаючи, то спалахуючи наново. Бувають і тяжчі випадки: коли напр. міністр національної оборони, Річард Мулькаги не дозволив зборів делегатів військ, що мали обговорити останні постанови Dail'a (sic), один вищий старшина, Рорі О'Коннор в супроводі інших заявив публично, що більше не підлягає генер. квартирі, зачав самовільно вербувати людей і забарикадувався в Four Courts, палаті справедливости.

Хто в сім усім догляне лише непорядки, вибух анархії, той мав би дуже неясне поняття про сі річи. Не забувайте, що ніщо не є таке чуже для ірландського мозку, як таке природне для нас поняття про армію, що не мішається до політики, будучи лише невідповідальним виконавцем наказів законного уряду. Ще більше! команданти охотників переконані, що то вони змусили Лондон іти на уступки, отже, що не інертна маса, яка ані билася, ані не ризикувала, — лише вони мають рішати про долю краю.

Так виглядає те становище, в яким опинився край і лише в остатній момент уряд Свобідної Держави заходився енергійно коло повернення собі послуху в країні. Він набирає вже рекрутів, закладає підстави регулярної армії, добре узброєної, убраної і плаченої. Навпаки, сторонники Рорі О' Коннора, що не дістають платні, мимоволі живуть коштом краю, реквіруючи засоби поживи в шпіхлірах, а гроші в банках, що ні трохи не спричиняється до їх популярности. До них же пристають бандити з усіх усюд, що шукають лише рабунку, компрометуючи республіканські відділи. Здається, що Коллінс уважає момент за добрий, аби позбутися en bloc всіх сих людей, але наразі партизанка, немов пошесть, ще шириться в усіх графствах і хто знає, коли вона скінчиться. Хто знає, чи слабша республіканська партія саме через сю свою слабість не притягне знов на свій бік громадську думку, таку алльогічну і так залежну від почування? І навпаки, як би республіканська ідея стала сильнішою, чи сторонники Свобідної Держави не спробували б тоді спертися на рештки Редмондизму, на б. Уніоністів Полудня, а за ціну згоди на неподільність краю, може навіть на Ульстерців? — Не знати, але поки що Ірляндія нищить себе саму, а Бельфаст і Лондон з усмішкою приглядаються сьому видовищу...

Ірляндія стоїть на роздоріжжю. Вона ще не розв'язала своєї задачі: відбудувати націю наново, і годі рішити: чи Ірляндія, полишена собі самій, схилиться остаточно перед саксонською вищістю, стаючи лише західною Великою Британією, чи знайде в своїм кельтійським генії силу виробити власну цивілізацію?

Др. М. Кордуба.

Про історичну повість,

а зокрема про повість Осипа Назарука: „Князь Ярослав Осмомисл“.

Приходиться констатувати дивні суперечности. Широко лунає слава про український гумор і дотеп — а на соборній Україні не змогла досі постійно втриматися ні одна гумористична часопись, та й число вдатних гумористичних оповідань ще дуже невеличке. Історія України більше драматична чим якого небудь иншого європейського народу, повна героїських подвигів у боротьбі зі степовими ордами, гігантних визвольних змагань проти переможних сусідів, Польщі і Московщини, пребагата в романтичні епізоди, починаючи від княжих межиусобиць аж по підпольну боротьбу українських революціонерів проти царату — одним словом невичерпана скарбниця тем і сюжетів до літературної творчости. Та мимо сього українське письменство до останних літ здобулося ледви на дві-три поважніші історичні повісті, декілька неважних епізодичних історичних оповідань, а з невеличкого числа історичних драм ні одна не змогла довше утриматися на сцені. Отсю дивну аномалію годі чим иншим пояснити, як лише невеличкою і плиткою історичною освітою ширших кругів нашої інтелігенції, браком інтензивнішого культу рідної історії серед нашого громадянства. Школа давала що найбільше деяке знання політичних подій, та й то дуже поверховне, а внутрішній лад, державне і громадянське життя, суспільні і культурні відносини, цілий т. зв. побут нашого народу в ріжних добах історичної минувшини зоставалися terra incognita. Перед письменниками, що бажали запуситися глибше в ті нетри, ставала перспектива довгих підготовних студій, котра тим більше відстрашувала, що до появи великої історичної компензії проф. Грушевського не було в нашій науці підходячих інформаційних праць, а ті, що були на чужих мовах, не все і не всім були доступні, про їх існування мало хто у нас знав. Додати б ще, що більшість наших літературних творів виходить зпід пера так сказати б сезонних письменників, котрі творять лише в молодечім віці, коли-то людина більше вражлива на хвилині настрої і через те більше схиляється до лірики, а в зрілійших літах, в добі епічного зрівноваження духа, ломлять перо і хліба ради переходять до «практичних» занять. Тому в нашім письменстві така велика квантитативна перевага лірики над епікою і драмою.

Що йно в останніх роках настала деяка зміна, спричинена на нашу думку двома подіями. Поява 8 томової Історії проф. Грушевського дала одиницям з письменницьким хистом спромогу зазнайомитися з цілим життям нашої минувшини та zarazом дороговказ до засобів (літературу) для ще основнішого пізнання даної доби або даного моменту. З другого, боку визвольна боротьба, до якої зірвався цілий український народ збільшила загальний інтерес до нашої минувшини, зродила, а бодай оживила культ рідної історії. Тому за останніх п'ять літ появилося в нашій літературі більше історичних оповідань, нарисів та навіть закроених на

ширші розміри повістей, чим досі за ціле століття. Одну з тих літературних новин хочемо тут ширше обговорити.

Та заки до цього приступимо, слід би з'ясувати становище, з якого се думаємо зробити. Кожний повістяр, як взагалі кожний мистець, має право домагатися, щоби публіка і критика оцінювали його твори на підставі самих же творів. Се значить, щоби в повісти розвій та повязанне подій, світогляд, характери та мотиви ділання дієвих осіб, конфлікти та розвязки тих конфліктів відчували й розуміли з цілоти сцен, які автор перед них виводить. Але сеї тези не можна ставити абсолютно. Незалежність і свобода автора мусять мати і мають свої межі, поза котрі не сміють виходити. Для сучасної повісти такими межами є реальне життє і правила послідовної психіки; для історичної повісти т. зв. історична правда. Коли освічений читач забирається до читання повісти, котра малює певне історичне середовище й виводить на сцену загально відомі історичні особи, у нього вже на підставі загальної освіти істнує більше-менше вироблене поняттє про предмет, що його автор розмальовує. Читаючи повість, читач мимохіть прирівнує поетично відтворені події і характери з існуючим вже у своїй свідомості образом дійсности і кожна суперечність або й надто велика різниця між одним і другим викликає у нього несмак, разить, нівечить ілюзію реальности. Тому естетична критика історичних повістей має не тільки право, але й обовязок просліджувати, на скільки поетичний малюнок повісти відповідає історичній правді. З сього ще зовсім не виходить, щоб автор повісти мусів невідільно в'язатися історично ствердженими фактами у всіх подробицях свого малюнку. Таке розумінне справи було би так само безглузне, як домагання, щоби сучасну повість писати на зразок судових протоколів. Історична правда вяже автора історичної повісти безумовно лишень при змальовуванні побуту й середовища — і тут кожне самовільне відхиленне, кожний т. зв. анахронізм є великим прогріхом. Зате в построєнню фабули й мальованню подій авторська фантазія має широке поле до попису. Що правда, й тут вона мусить триматися в певних межах і відомим історичним особам не може приписувати діл, до яких вони зовсім певно були не причасні (прим. не може Ярославови Осмомислови казати брати участь в хрестоноснім поході до Святої землі); але поруч історичних осіб авторови вільно виводити на сцену й видумані й супроти них його свобода майже безмежна. Кажемо майже безмежна, бо знову не може ігнорувати т. зв. духа часу й приписуванне навіть видуманим особам світогляду, ідей, змагань зовсім чужих даній добі і даній суспільности треба би також вважати за анахронізм. Взагалі поет повинен історичні події й власні концепції так перемішувати й між собою достроювати, щоби читач мав вражінне, що в намічених автором рамах часу й простору події могли справді так відбутися, як їх нам повість виводить. Пропуски й додатки, на які автор дозволяє собі супроти історичної правди, дають спромогу пізнати тенденцію, що кермувала автором при писанню його твору, та заразом бувають мірилом його мистецького чуття, його аргізму; зокрема видумані автором додатки бувають найкрасшими пробами інтуїції автора і знаменитими показчиками, наскільки автор зумів перенестися в давні часи, зрозуміти духа й змагання минулої доби.

Найпримітивнішим завданням автора історичної повісти є зовсім вірне навіть у подробицях змальованне побуту, життя й відносин даної історичної доби. До сього треба основної історичної освіти, серйозних підготовчих студій, зовсім не менших чим до написання наукової монографії. Відомі автори історичних повістей, Фелікс Дан і Юрій Еберс, були самі ж перворядними ученими-істориками та zarazом спеціалістами саме в тих областях, з котрих переважно брали сюжети до своїх оповідань. Читаючи повість «Ярослав Осмомисл» замічаємо, що й д-р Назарук старався ближше познайомитися з добою, котру малює: подекуди навіть маємо вражіння, що автор немов бажає пописатися перед читачем своєю ерудицією. На жаль се познайомленне виходить надто поверховне та доривочне і не зберегло автора від чимало разячих, грубих непорозумінь та анахронізмів.

Почнемо від малюнку княжого двора й двірського життя. Тут автор незвичайно любується в описуванні безмірного багатства й розкошній на дворі галицьких князів. Сторожа Володимирка була «в панцирях, прикритих синіми кафтанамі з золотими поясами»; в замковій світлиці були вікна «осклені римським дорогим склом у срібних рамах»; «над золотим столом Володимирка блистали дві дорогі лампади, висаджені перлами і жемчугами»; «кругом до стін прикріплені були золоті, срібні, мідяні й алябастрові лампи та порозвішувані мечі з дорогими рукоятями, діамантами висаджувані»; за престолом князя були уставлені срібні топори; в печі князя як зимою так літом вічно горіло огнище з кедрових полін (ст. 9—10). Ярослав Осмомисл виїздить на зустріч своїй нареченій «на білім як сніг коні арабського лову і галицького хову», опертий в золоті стремена, в... киреї грубо золотом шитій, жемчугами блискучій; золоті поводи держав у руці і кінь його мав золоті підкови (ст. 32). При пирі на столах стояла «срібна і мідяна посуда, дорогі вази і амфори, покриті малюнками, перед золотим кріслом князя пишались тарелі, викладані емалією і дорогим каміннем»; «на стінах порозвішувані дорогі килими, щити і кристалеві (!) чаші на прикріплених підставах, в срібло і золото оправлені роги турів і лосів незвичайної величини (ст. 75—77). В прирівнанню до сеї величі і багатства палата і двір грецького цесаря Мануїла, безперечно найзасібнішого володаря у сучасній Європі, виходять блідо, майже вбого (ст. 136—7), а в уяві читача Галич перемінюється в казкову резиденцію халіфів з оповідань Шехерзади. Яке ж се все далеке від реального життя руських князів, змальованого от хоч би в майже сучаснім поученію Володимира Мономаха, хоч йому дрібний галицький князик Володимирко був зовсім не під пару. Ся зайва і несмачна пересада зовсім не личить поважній повісти і вона готова поширити зовсім хибні поняття про економічні відносини не лишень Галича, але й цілої сучасної доби. Як її погодити із зовсім вірною характеристикою Галицької держави, яку автор вкладає в уста самому Ярославови, що се «невеличкий клинець землі, втиснений між Угорщину і Польщу тай zagrożений війною з Київом і його союзниками» (ст. 220); відкіля такі багатства у того князя, котрого ще батько був зразу бездомним ізгоем, а опісля довгі літа мусів вдоволятися дрібненькою звенигородською волостю? А в тім, коли вже ставити двір га-

лицького князя на рівень з версайським двором Людовика XIV, то треба вміти бути послідовним і до багряної киреї не пришивати блишаних гүзиків! А у д-ра Назарука виходить таке, що князь сам ходить в місто на закупи і вибирає матерії (ст. 270), що при будові сам наглядає робітників (ст. 347), а княгиня-мати Евдокія (грецька царівна!), немов попадає на празник перед пиром для боярів сама оглядає в їдальні, чи все уставлене як слід, і дає прислузі поучення, як садовити прибуваючих гостей (ст. 75).

Як про матеріяльні засоби княжого двора, так само про мілітарні сили Галицької держави подає автор зовсім невірні дані. На боярській раді, що мала рішати про війну з київським князем, воєвода Халдіевич налічує 33 княжі полки, в тім 5 полків чужих наємників; »в те не вчислено сторожевих і посилоквих відділів у Вістовій, Любачеві, Гологорах і Бакоті«; »майже вдруге тільки сили представляють і відділи боярів, розміщені в усіх інших городах і при дворищах бояр« (ст. 65—66). Значить самого постійного війська що найменше яких 120—150 тисяч на території князівства, що займало простору не більше чим 50 тисяч км²; таку армію утримувала 500 літ опісля могутна і багата Франція за Людовика XIV і то лишень в часі війни. Але сим військом ще далеко не вичерпувалися мілітарні засоби Галицької землі. »В разі нападу на нас, говорить Халдіевич далше, можемо числити ще на оружну силу городів, то є міщанства, котра докладнійше дасться обчислити щодно по перегляді писемних звітів поодиноких начальників... а в разі великої потреби і як би були гроші, можна б ще старим звичаєм набрати ратників що пятий впавший жереб по всій землі галицькій«. Або вид, що представився Мирославови по повороті з чужини; »Всіми вулицями Галича плили, як повинь, кінні полки княжі... Їхали наємні Торки і Половці на некованих конях і відділи Варягів в сталевих кольчугах і різунські чети Берендіїв... Всі площі Галича були битком заповнені військами, а кругом княжого замку аж кипіло від них« (ст. 382). Так більше-менше виглядали Бережани або Городок в часі переміщення військ в останній війні. Та й стратегія у Ярослава зовсім модерна. Князь, виправляючися в похід проти Ізяслава, »лівим крилом хотів опертися о полудневі замки Погорини, центром стати перед вододілом Дьви, Горині й Серету, а праве крило, зложене з кінноти, розвинути здовж Серету, як сторожеві відділи над ним, аж до Дністра«. Значить, суцільна боева лінія від Горині по Дністер, 200 км. довжини; на такі боеві fronti ще Наполеон не міг спромогтися, спромоглася що йно війна з 1914—18 р. Треба знати, що в часах, які д-р Назарук змальовує, пересічна княжа дружина на Русі рахувалася ледви на кілька сотень і тільки в дуже виїмкових випадках доходила до тисячки; що в той сам час в західній Європі звичайно виходило у бій не більше чим 3—4 тисячі озброєних; армії в 7—10 тисяч тоді вважалися за дуже виїмкові; ще 450 літ дізнійше, в часі 30-літної війни, армія Валенштайна в 20 тисяч озброєних викликала загальний переполох, як щось небувале. Не тільки фаховий історик, але й звичайний читач, що привик критично роздумувати над прочитаним, находячи в повісти замість малюнку реальных відносин такі вицвіти хорої фантазії, почує несмак і зовсім стратить довіре до історичного знання автора. Серед безкритичних читачів

такі малюнки поширяють зовсім невірне представлення про тодішні відносини і замість користі принесуть шкоду. Анахронізм і те, що автор говорить про склад дружини галицького князя, згадуючи кількома наворотами п'ять полків (!) чужих наемників: Берендіїв, Торків, Половців, Варягів. Вже давно стверджено дослідами, що в т. зв. областній добі руської історії чужинці вже лише спорадично попадають в княжу дружину та зокрема, що дружина галицьких князів складалася виключно з місцевих елементів. Варязькі відділи зникають навіть з Київа вже в другій половині XI ст. (по смерті Ярослава Мудрого), про те, щоби вони виступали коли небудь на службі у галицьких князів, нема ніяких відомостей. Коли б у Ярослава Осмомисла було справді стільки наемного, лишень з особою князя звязаного війська, як се думає д-р Назарук, то ані народне повстання з нагоди увязнення Данила ані бунт боярів і спалення Настасі не були би можливі.

Не зовсім годяться з історичною правдою змальовані в повісті картини ради боярів і віча. Зараз по перебранню правління Ярослав приказує воеводі Халдієвичу порозумітися з великим печатником і за тиждень скликати раду боярів і всіх полководців в справі Погорини. »На семий день рано — описує автор (ст. 60) — зарілося на замковій горі від бояр і їх почотів. До радної гридниці... входили повагом галицькі бояри, воеводи, полководці і тисяцькі та начальники більших городів і кріпостей«: коли вже всі зібралися, увійшов князь »попереджений галицьким єпископом і оточений найвизначнішими воеводами і путними боярами«. В иншій місці (ст. 99) згадує, що з прибувших на раду, до одного тільки монастиря заїхало 22 боярів. Подібно на боярській раді в Теревовлі гридниця так була битком набита, що ледви можна було зробити вузький перехід для князя. Таких боярських парламентів ніколи не бувало. Боярська рада була постійною інституцією, сходилася майже що днини й грала ту роль, яку в нових державах перебрала рада міністрів. До неї належали тільки найстарші дружинники-бояри, в нарадах брали участь тільки ті, що стало перебували на княжій дворі, не більше 5—7 осіб. Пригадати б ще, що тисяцький був тільки один та що »путних бояр« в Галичи зовсім не було; се уряд, що повстав пізніше, в удільній добі і то лишень в московських та білоруських землях. »Путні бояри« були у нас пізніше, в литовській добі, але ся назва вживалася тоді в зовсім иншій значінню. А ось картина віча в повісті: Під напором публичної опінії Ярослав після битви під Теревовлею рішається скликати віче до Теревовлі, щоби вчинило суд над полоненими; на віче прибули »депутації« з Галича, Пліснеська і Отинії, з Бужьська і Звенигорода; депутація галицьких міщан виступає на вічу мов окреме тіло, називає себе »висланцями престольного города Галича« й видвигає на вічу ще й справу Погорини (ст. 186—189). В історичних жерелах нема взагалі слідів діяльності віча в Галицькій державі і тому найкрасше було його тут зовсім не виводити. А коли вже авторови dokonче хотілося дати читачеві зразок віча, то по аналогії до віч в инших українських землях міг його »созвонити« в Галичи для наради над справою війни-мира з Київом перед походом під Теревовлю. Протягом княжої доби на Україні судівництво було виключною прерогативою князя і не бувало предметом вічевих нарад. Також

ніколи не бувало такого, щоби на вічу виступали »депутації« інших далеких міст; репрезентативна система була тоді взагалі незнана.

Отсе наші заміти проти малюнку побуту, політичних і житєвих відносин в Галицькій державі Ярослава Осмомисла, котрих автор не простудіював як слід. Та тут-же мусимо автора взяти в оборону перед замітами, піднесеними проти нього з иншого боку. Д-р Свенціцький у своїй критиці сеї повісти (Терем I, ст. 190—196) підносить, що в повісти д-ра Назарука »все дзвони грають, хоч про них і сліду нема не тільки в землі, але навіть в літописи«. Се не вірно; з князівської доби є згадки про вічеві дзвони і про церковні дзвінниці, а коли були дзвінниці, були й дзвони. А в тім відома річ, що дзвони привезено до Царгороду з Венеції і там вони поширилися вже в IX-ім ст.; Русь, приймаючи з Царгорода віру й обряд, перебрала також звичай вживання дзвонів. Тому не зовсім правда й те, що сам д-р Назарук подає у примітках до повісти, немов то грецькі церкви »в давнину« не вживали дзвонів і через те при вичислюванню церков в Галичи в часі дзвонення він навмисне пропустив грецький монастир (ст. 414); сього »в давнину« ніяк не можна відносити до XII століття. А що до полеміки Д-ра Свенціцького проти камяних стін і замкових твердинь на Україні княжої доби, скажемо, що теза, немов би всі тодішні будівлі були деревляні, не стоїть в науці так твердо, як він її ставить, і всюди, де історична наука каже *non liquet*, фантазія поета має повну свободу. А в тім подекуди й досі заховалися останки мурованих укріплень, як от Данилової башти коло с. Столпя під Холмом.

В змалюванню самої акції і подій авторови легше було дотримати історичного тону і тут менше помилок і анахронізмів. Та все ж видуманий автором народний бунт в Галичи і звязані з ним події не відповідають ані духови часу, ані місцевим відносинам. Виступ галицького єпископа і ігумена Данила в сам день Різдва з публичними проповідями проти пануючого князя і проклинами на нього ізза зломання подружної вірности — се було би можливе хіба на Заході в часи Амвросія або папи Миколи I, але ніяким чином на Сході, на Руси, де церква та її достойники були зовсім залежні від світської влади. Тай поведєнне Ярослава тут якесь несамовите. Приказуючи увязнити Данила він, розважний і розумний Осмомисл, не то що не старається уникнути при тім непотрібного гамору, але немов навмисне робить все, щоби викликати збіговище і надати справі як найбільше розголосу. Він без найменшого поводу велить заграти на тривогу, спершу в замку, потім в укріпленнях за городом, мобілізує всі відділи Варягів, Берендів, Торків і Половців, велить прорубувати лід на Дністрі, Лукві і Лімниці, обсадити військом всі переходи, висилає до Чагорова три сотні Варягів, а на місто великі пороки, метавки, самостріли і праці (цілу сучасну артилерію) — і все то проти одного монаха. Не диво, що все се викликало в місті переполах і замішанне. Та мимо сього бунт народу вийшов як *deus ex machina*. Може спричинило його увязнення Данила? Се не тільки не мало би історичної аналогії, але й психічної підстави, бо ж ніде в повісти не бачимо, щоби Данило тішився якоюсь особливою симпатією між народом, тим часом, коли автор на кождім кроці старається вмовити в читача, що Ярослав мав велику популярність серед

низших верстов населення. Зрештою, чого в такому разі товпа мала би шукати в Чагрові? А може нарід згіршився зносинами князя з Настасею? Сьому перечить сам автор, підчеркуючи виразно, що »в тих часах позаподружні взаємини муштин скрізь осуджувано поблажливо, а подекуди навіть викпivano таких мужів, ще не мали позаподружних знайомств; у нас — каже автор дальше — не перевівся ще був тоді вплив старої віри, яка зовсім нарівні ставила дітий неправого ложа з правесними і в народі і в княжих теремах« (ст. 249—250). Значить, і се ні — і автор, подавши ріжні безглузді висти, що бушували між розбурханим народом, сам вкінці опинюється в скрутнім положенню і мушить признати, що »більша часть товпи взагалі нічого не хотіла, бо не знала, що сталося«, та що »хвилююча товпа не мала проводу«. І мимо того лізла під варязькі мечі, під списи Торків і Берендіїв, під праці і пороки і своїм трупом встелювала улиці Галича! Дивне розумінне психіки мас!

Чимало неправдоподібного і противного фактичним відносинам находимо в фантастичнім описі мандрівки Мирослава Крушини. Лишаємо на боці дрібниці, як от самітні проходи Мирослава по Царгороді, де з чужинецькими послами були дуже обережні і ніколи не лишали їх без дозору. Замітимо лишень, що концепція автора про причину переїзду Мирослава з Арабії до Індії зовсім незгідна з тодішніми відносинами в магомеданським світі. В другій половині XII ст. універсальна держава халіфів вже давно була розторощена і в передній Азії було кільканацять магомеданських держав; одними володіли Араби, иншими сельджуцькі Турки, ще иншими Іранці. Сі держави ворогували між собою і вели безнастанні війни. До політичних антагонізмів прилучився, як відомо, й релігійний, — поділ на сунітів і шіітів. І саме Гаснавіди, що завоювали Індію, були шііти. Тому зовсім виключене, щоби пан Мирослава арабський шейх зпід Меки Ібрагім бен Амру »дався унести загальній струї« і через ріжні чужі й ворожі держави йшов з Арабії пробоем до Панджабу помагати зненавидженим шіітам. Незрозуміле, чому Мирослав по смерті свого пана, збираючися до повороту до дому, купує в Бенарес хату і великий огород, чому ще два роки остає на місці, немов в тій лишень цілі, щоби з Ратгапальом вести диспути про будизм; неімовірно, що йому, приватній людині та ще до того незнаному чужинцеві і бувшому рабові ісламітська влада дає на дорогу військову ескорту, котра при переході через Гімалаяї з чудним стоїцизмом жертвує ізза нього своє житте.

Накінець згадаємо ще кілька промахів. Знайомому з сучасним становищем історіографії не годилося згадувати про »чорну печеру, в якій Нестор писав свою літопись«, бо ж загально відомо, що Нестор не писав ніякої літописи. А вже зовсім незрозуміле, кого автор мав на приміті, згадуючи (ст. 359) про старого монаха, що сидів в печері над Дністром (хоч би се мало бути й над Дніпром) і в літописи описав зруйнованне Київа 1169 р. Суздальцями. Галичанин, обзнайомлений з кліматичними відносинами рідного краю, повинен знати, що в осени тут пануючими вітрами є західні, а не південно-східні (»від гирл дунайських, від города Берлада«) та що південно-східні вітри тут в ніякім разі не можуть принести 30-дневої безнастанної зливи. Слід би також знати, що всюди,

де панує сухий воздух, отже і в Арабії, ночі зовсім не бувають горячі (ст. 296), а навпаки діймаючо студені. Ну, тай тапірів Мирослав не міг бачити в Індії, бо се звіря, зовсім незнане в Старім світі, живе в південній Америці.

Повість д-ра Назарука недоволяє також з артистичного боку. Щоб акцію свого оповідання зробити суцільною, артистично сконцентрованою, автори історичних повістей стараються фабулу часово по змозі обмежити, збиваючи її на протяг кількох місяців або й тижнів та для ріжнотності і більшого оживлення оповідання влітають побічні епізоди, що мов притоки зливаються з головною струею-акцією і зміцнюють її. Д-р Назарук розтягнув свою повість на цілих 35 літ і через цілий той протяг часу акція в його творі пливе вузьким, маловодним руслом, від часу до часу зовсім висихаючи. До того вона розірвана на дві часті механічно зішиті, а властиво лише счіплені зі собою; в одній героєм виступає сам князь Ярослав, в другій Мирослав Крушина. Стаття Ярослава вийшла зовсім не то вже не по геройски, але просто на тип наївного фантасти-нездари без крихітки ініціативи, здебільша й без самостійности. Він зараз з початку володіння дістає від київського посла Путятича доволі прикру лекцію про свій примітивний обовязок. В справі Погорини, угольного каменя галицької політики того часу, займає дивно нерішуче, хитке становище і що йно надія на прихід на світ сина-дідача помагає боярам виштовхати князя на війну. Для вирішення долі полонених Киян скликає аж віче, не маючи відваги самому зарядити те, що вважав за справедливе й доцільне. Довгі літа мріє про поліпшення долі смердів та закупів, але нічого не робить, щоби справді здійснити ті мрії. Ідучи на любовні стрічі з Настасею, не забуває забрати з собою харчів, а ще й Настася виносить йому їжу з хати. А вже його поведення, коли в Чагрові несподівано приловили його з Настасею в лісі і справа вийшла наверх, недостойне не то вже князя-героя, але хоч би звичайного мушени з виробленим почуттям особистої гідности. Вертаючи опісля до дому, Ярослав журиться головню тим, що скажуть мати й жінка. Про безтактне й нерозумне поведення князя при увязненню Данила ми вже згадували. Читач, прочитавши цілу повість, счудований питає: І се мав би бути той герой, котрого »Слово о полку Ігоря« так величає? Чим же властиво заслужив він на назву Осмомисла? Зовсім справедливо завважує Д-р Свенціцький, що се не жива людина, тільки манекін без мяса і крови живої.

З усіх технічних засобів повісти найслабше орудує автор діяльгом. В »Ярославі Осмомислі« мало розмов, а й ті, що є невдатні. Ще найбільше плястично виходить картина пиру, але й тут дотепи Лівонка вялі і зовсім не бистроумні. Ані розмова Ярослава в мужицькій хаті, ані при любовних стрічах з Настасею не причиняються ані дрібки до характеристики осіб та не посувають акції вперед — се не розмови, а звичайні собі балачки. А в тім і вони дуже скупо вимірені; автор волисть переповідати зміст розмов, чим їх просто виводити, або й лише згадує: »І знов поплила розмова така довга як Дністер« — вигідно полишаючи буйній фантазії читача уявити собі, як і про що говорили. А розмови Мирослава з Танею такі наївненько-млаві, що радше подобають на розговори батька з кількالیтньою донечкою, чим на обміну дум-

ками двоїх дорослих людей. Автор щось в десяти місяцях підчеркує холод Ярославової жінки-Суздальки, але не наводить ні одної живої сцени, котра плястично і ярко з'ясувала би читачеві її вдачу. Взагалі в цілій повісти находимо лишень два фрагменти розмови між князем і його жінкою: в однім (ст. 272) князь, заставши Ольгу в сльозах, питає: »Ти хора?« і діставши відповідь: »Ні, ні, зовсім ні«, більше не допитує; в другім (ст. 361), по смерті княгині-матери, Ярослав питає жінку: »Чи підеш на похорон нашої доброї матери?«, на що Ольга по хвилі надуми вибухає: »Не піду! Не покажуся на очи дочкам і матірям, як опоганена соромом!.. Нехай іде вона, та, та...!« На се князь поблід.. і твердо сказав: »Вона возьме участь в похороні моєї матери, а потому і в мешканню у моім теремі«. Тільки й всього для характеристики відносин між головними особами повісти на протягу кільканацяти літ; а й та характеристика йде зовсім всупереч зі всіми запевненнями автора; не Ольга, а саме Ярослав виходить студеним, а навіть більше чим студеним, бо сухим.

Одинокий технічний засіб, котрим д-р Назарук орудує більше зміло та вправно, се оповідання; але се робить повість одноманітною, нудною. Тим більше, що автор в оповіданні вплітає цілі витяги з політичної і династичної хроніки, котрі перепиняють і без того мляву акцію. На ст. 55—57 оповідає широко про війну Володимирка з київським Всеволодом і захопленне Галича Іваном Берладником. На вічу в Теревовлі боярин Судиславич виголошує довжезну промову, в котрій переказує цілу хроніку Погорини (ст. 190—192) і зовсім не диво, що серед потоку фактів та імен слухачі не могли розібрати, хто з ким і проти кого йшов та знетерпеливлені почали шуміти. На ст. 204—210 переповіджена зі всіма подробицями боротьба за Київ з генеалогічними виводами посвоячення всіх заінтересованих в ній князів. Продовженне сеї боротьби находимо на ст. 353—359 з просторим описом зруйнування Києва Суздальцями, а потім знову на ст. 400—401 ще дальше продовженне, хоча се з повістю зовсім вже не вяжеться. Яку ціль мають отсі історично-хронікарські екскурси, годі збагнути; історикови вони не дають нічого нового ані інтересного, а пересічний читач вже по кількох стрічках згубиться в лісі імен та назв і перекине картки, не читаючи. Не розуміємо також, пощо д-р Назарук пакує ще в свою повість різні мірковання про іслам, предовгий виклад будизму (ст. 299—313) і розмову Ярослава з Крушиною на ту саму тему (ст. 390—395). Мабуть хотів сотворити щось на зразок Лесінґового *Nathan der Weise*. Але у Лесінґа релігійно-філософічне питання суцільно звязане з ядром акції, а д-рови Назарукови прийшлося бідолашного Мирослава насильно тягати аж до Арабії та Індії, щоби найти притоку до релігійних мірковань. Мандрівка зовсім не причинилася до оживлення повісти, а з синтези: Буда—Христос—Магомет і грецька філософія — взагалі нічого путного не вийшло.

Важною прикметою мистецтва в літературнім творі є також мова; вона повинна бути коли вже не зразкова, то бодай бездоганна. У д-ра Назарука вона поганенька, особливо що до лексики. Ось кілька примірів: лицарські закони (в нас закон = Gesetz і ніколи не вживається в значінню Orden), церков (1 відм. одн. зам. церква), цлові

таможні, лучалися зливи, потворність, потворно великий і т. д.

Збираючи все сказане, не можемо повісти «Ярослав Осмомисл» привитати як бажане збагачення нашої вбогої повістєвої літератури. Завдяки недостатчній підготовці автора до пізнання доби, котру забрався змалювати, і через се багатьом помилкам та анахронізмам повість не здобуде собі виднійшого місця в історії українського письменства; завдяки технічним недостачам композиції та неінтересній, млавій акції вона не найде читачів серед громади.

П. Карманський.

Карнавал на рівнику.

(З циклю „Під сонцем Бразилії“.)

Сонно несеться парохід безкраєм:
Котяться хвилі, йде за валом вал.
Вже третій тиждень... Вже й рівник минаєм...
І розгулявся п'яний карнавал.

Пестряться в салі фантастичні строї,
Грають музики, бренькають чарки.
Радість в обіймах туги навісної
Божеволіє. Вихряться танки.

Грають музики, ллються жовті вина,
Радість в обіймах туги замліва.
— Гей, капітане! є яка новина?
Та й чи далеко ся земля нова?

— Гей, поспішайте, їдьте скорим ходом,
Щоб за минулим загубився слід!
Щоб для Європи стати антиподом.
Щоб і не снівся сон з жахливих літ!

Грають музики, ходять хороводи,
Лускають корки, наче грохит куль:
Шумно несуться незміримі води.
Поверх безодні сяє Cruz do Sul.*)

Атлантик, 14. II. 1922.

*) Зоряна констеляція у виді хреста, яку видно тільки на південній півкулі.

БІБЛІОГРАФІЯ.

„*Нова Україна*“, безпартійний двохтижневик громадського, культурного та економічного життя, Прага, чч. 1—7, март — липень 1922 р.

»*Нова Україна*« є »безпартійний« орган одної з груп укр. соціалістів-революціонерів, партії, що претендувала колись на провідну роль в українській революції. Тим журнал не позбавлений певного інтересу. Якої ж ідеології тримаються тепер наші ес-ери? На се відповідає програмова стаття 1-го числа »Завдання часу«. Навязуючи до голодової катастрофи, стаття закликає »українське громадянство«, в цілях рятівання краю від повної руйни... до співробітництва з большевицьким урядом. Ще »за царського ладу — читаємо в статті — укр. громадянство не покладалося ніколи на урядові піклування про громад. добробут, а завше власними силами провадило свою роботу«, закладаючи »Просвіти« і кооперативи. »Ся метода громадської праці мусить бути вжита і зараз. Першим своїм завданням слід ставити вишуканне тих форм праці, якими б вже тепер можна було покласти ґрунт для припинення того руйницького процесу, в який кинула Україну« розуміється не совітська влада, а — «семілітня війна«. Отже кооперація і »Просвіти« — ось та політика, яку радить гинучій в путах большевизму Україні революційний соціалізм! — Щоби ні в кого не лишилося й сліду сумніву що до лояльності ес-ер'ів супроти рос. уряду, автор статті підкреслює, що він радить працювати з урядом не в валенродівських цілях, »не для політики, ...або підкопу тої чи иншої влади, а для реальної культурної і господарської праці«. Читаючи сі рядки, хочеться спитати: чи треба було аж п'ятьох років революції, аби зійти до фразеології ліберальних часописів царських передконституційних часів, які також як і с.-р. »*Нова Україна*« відхрепчувалися від політики, і також вмовляли в наївних читачів можливість реальної культурної і господарської праці з урядом, з яким боролося все, що було чесного і сильного в б. Росії? Як мало ріжняться філістри від соціалізма від ліберальних філістрів...

Є, розуміється, ще й інші тактики: інтервенція заграниці або революція, але їх »Н. Укр.« відкидає яко »недоцільні вже тим, що вони не активні, а пасивні«. Лишається отже активне співробітництво з Соціалістами, очевидно, на основі »нового курсу«. Кількома сторінками далі журнал стверджує, що »новий курс«, що тепер запанував в Совдепії, — »фактично є відновленням капіталізму з усіма його властивостями« (ч. I, ст. 21). Отже, виходить, що »активна« тактика наших соціалістів — се працювати з урядом, який відновлює капіталізм! Що »активна« тактика наших революціонерів — се не допускати до жадних революційних »підкопів« під сов. владу!

В ч. 3 здивований читач знайде зовсім що инше як в 1-м. Говорячи про конечність для українського народу »своїми силами рятуватися від економічної, культурної та політичної загибелі, бути активними« (кооперація і т. д.), журнал радить не забувати, »що та акція, стрінувши принципіальний опір московського окупанта, неминучо мусить вилятися в довгу, тяжку, визвольну боротьбу... аж доки остаточно не усунеться самої причини руїни — чужої окупації« (ст. 17). Тут же стверджується, що »українській кооперації звязані руки і ноги« та що »вже самі перешкоди політичної натури в інтересі закріплення позиції теперішніх володарів — виключають самодіяльність трудового населення коло господарської віднови України«. Отже, в 1-м числі — заохочується до »реальної праці« над господарчою відбудовою краю під совітською звиздою, а в 3-м — доводиться безвиглядність сеї праці; в однім місці — застерігається проти »підкопування« сов. влади і боротьби з нею, а в другім — доводиться, що ся боротьба »неминуча«, а все разом — є партійна ідеологія людей, які, по власному признанню, »найбільше знають дійсні інтереси укр. народу« (ст. 4).

Те саме й в дальших числах: в ч. 4—5 читаємо, що треба конче домагатися »усунення большевицької влади й заступлення її владою народу України«; що ся остання »в проблемі економічної відбудови хоч би й не спромоглася одвернути навалу закордонного капіталу, але безумовно змягчила б форми його панування в державі«. Се на ст. 23, а на 18-й — читаємо, що »робітництво повинно... не допустити ні до капітуляції московського уряду перед капіталістами..., ні до капіталістичної інтервенції на Схід Європи«. Отже, з одної сторони ніби нічого не маєється проти »навали закордонного капіталу«, говорить навіть про його »панування«, з другої — проти сеї навали протестується. Раз — жадається »усунення большевицької влади«, раз — хочеться недопустити до її »капітуляції«! І все се не лише в однім журналі, а в одній і тій самій

його книзі! — Сама »Н. Укр.« підраховує, що в наслідок російської політики на Україні, ся остання замість 33 міл. населення перед війною, мала його в 1921 р. — вже тільки 26; що тепер голодує терен з людністю коло 10 міл., та що »як що до нового врожаю залишиться живими 20 міліонів, то се буде чудом« (ст. 21), але — мимо сього — ми не сміємо »допустити до капітуляції« такого прекрасного режиму! Що за чудова льогіка!

Але в одному ся льогіка трохи не дописує. В ч. 6 твердить журнал, що укр. нарід »через свою сліпоту, некультурність, довірливість дався в лабеті хижаків і завойовникови російському« та дозволив одурити себе гарними фразами. Се не так. Правда, що укр. нарід опинився в большевицьких »лабетах« через сліпоту, через некультурність і через довірливість, — але не народу, а його провідників. Де їх шукати, про се наші ес-ери знають мабуть найліпше...

В сім самім числі здибуємо *chef d'oeuvre* літературно-політичної творчости партії: меморандум Закорд. Ком. У. П. С.-Р. до президі чеської комуніст. партії з приводу масових розстрілів рос. урядом української революційної молоді. В меморандумі написано, що »У. П. С.-Р., стоячи на ґрунті радянської влади, уживає всіх сил для здержання не лише молоді, але й взагалі цілого працюючого люду від непотрібних жертв і виступів«, але що причини до сих виступів »дала сама окупаційна влада московських комуністів, яка своєю централістичною і націоналістичною політикою... підняла проти себе всі верстви трудового люду України«, та що »під терористичним режимом... не трудно всякому авантюристові явитися в очах молоді в ролі борця за свободу« і потягнути її за собою... Неправда, як ся гідна мова нагадує судові промови оборонців революціонерів перед царськими судами, де були всі елементи, що їх знаходимо і в »меморандумі« ес-ерів: і реверанс перед режимом («У. П. С.-Р. стоїть на ґрунті радянської влади») і підкреслення, що »ми« боремося не з режимом, як таким, лише з деякими його владами («централізм«, »націоналізм«), та що навіть виступи проти сих дефектів »ми« осуджуємо (У. П. С.-Р. »уживає всіх сил для здержання... від непотрібних... виступів«) і, нарешті, опльовання революційного руху (яко руху »авантюристів«). Прекрасно звучать і дальші слова »меморандуму«, що »невдоволенням селянства і робітництва на окупаційну політику сучасної влади користуються агенти європейського капіталізму..., які приманюють до себе під гаслом національного визволення України запальну молодь, затемнюючи її свідомість і спонукуючи її до виступів проти окупаційної влади«! Що ся тирада значить? Що люде, що здобуваються на активний виступ проти большев. терору роблять се лише через те,

що мають »затемнену свідомість«? Що »ясну свідомість« можуть мати лише автори баламутних меморандумів? Або, що значать фрази, що толкують виступи молоді її »неоглядністю« та тим, що »молодь легко піддається впливам«? Чи не нагадують вони аргументів від »неопытности и малолѣтства«, якими рятували »буржуазні« панії своїх синків перед царськими губернаторами або в поданнях »на Высочайшее імя«? Дійсно, як недалеко своєю психольогією відійшли наші соціалістичні філістри від філістрів лібералізму! І автори »меморандуму« ще нарікають, що Ц. К. чеської ком. партії »відпсвів, що він до поданого меморандуму поставився zamıtavo (негативно)«! Що дивного? — wer sich zum Wurme krieht, der darf nicht klagen, dass er zertreteń wird...

Так представляється сім зошитів »безпартійного« орґану укр. ес-ерів. Повна саламаха в думках, безпорадність в питаннях політики, суперечення собі на кожній сторінці, заяви льояльності перед рос. окупантською владою (якій готові служити за ціну усунення деяких »дефектів механізму«), пересипані гістеричними вигуками проти сеї влади, які ніхто не бере поважно, вражаючий навіть у ес-ерів (що мали свого Голубовича!) брак національної і партійної гідности, смішна зарозумілість — ось біляне освідомлюючої праці »Нової України«.

Чи ся хаотичність впливає з безнадійної... скажім, невироблености редакторів, чи з їх »малоросійської хитрости« — не знати. Але можливо, що й в останньої: докорятимуть їм накладання з большевиками — вони покличуться на свої антибольшевицькі статті; закидатимуть контакти з »буржуазією«, вони зішлються на свій »меморандум« і прочі заяви льояльності сов. владі... Забезпечення на всякий випадок!

Такими ес-ери були і в політиці, і цілком слушно сказав про них сам же видний ес-ер Г. Нащ, той самий, що тепер пише в »Н. Укр.«: »Ми не були революційною партією, що непохитно переводить в житте свої погляди, а... добрими сусідами, що намагаються зо всіма жити в згоді: і Бога не гнівити, і чорта не ображати. Ми не були »соглашателями« по суті, але своєю мягкотілістю допомагали створенню для »соглашательства« об'єктивних умов« (гл. »Вільна Спілка«. Львів, жовтень 1921 р., ст. 30).

Незвичайно трафна автохарактеристика!

О. В.

Др. Філярет Колесса. Українські народні думи. Перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів. (Загальна Бібліотека »Просвіти«, ч. 3). Львів, 1920. Ст. 160 + VIII, 8°.

Хоч отся книжка вийшла більше, як півтора року тому, та на неї не звернено доси такої уваги, на яку вона заслугує, і ось через те

вважаю я потрібним сказати дещо про неї, зазначаючи, що вона повинна знайтися в кожному домі, де тільки є письменні люди. Вона відсвіжить читачеві в гарній, поетичній формі пам'ять про нашу давню бувальщину, вкаже на великі подвиги наших предків, навчить цінити їх і шанувати, а не йдучи ворожими слідами обезцінювати та маловажити, зв'яже його з традицією нашої державности й зробить її ближшою й ціннішою для теперішнього покоління. Для інтелігента доставить книжка високопоетичну лектуру, повну краси й насолоди, а для письменників, особливо ж поетів, невичерпаний скарб багатой образовой мови, постичного вислову, великого засобу всяких зворотів, тропів і фігур

На красу дум звернено увагу зараз - по виході першої збірки М. Цертелева в 1819 р., що містила дев'ять дум. І хоч відтоді записано їх 29, друковано поодинокі варіанти по різних збірниках, складено про них і про їх виконавців - кобзарів доволі широку літературу, то як се не дивно, повного їх видання не було так, що аж по 100 літах видання д-ра Ф. Колесси являється першим, що містить усі заховані думи в найкрасних варіантах. До сеї пори найповніше було чернігівське популярне видання Б. Грінченка, що містило коло 18 дум та й то зі стяганими варіантами, без ніяких коментарів, і давно вичерпане. Др. Ф. Колесса подає при кожній думі язикові, історичні й річеві пояснення, через що робить їх для кожного доступними, а в просторім вступі викладає популярно, котрі саме твори називаються думами, як вони діляться, в яким відношенню стоять до літературних творів, яка їх віршова й музична форма та хто такі були їх творці і співці. Отсей вступ се результат довголітніх студій автора над думами (опрацьований ширше, з науковим апаратом, надрукований у «Записках Н. Т. ім. Ш.» та окремою відбиткою), розпочатих іще в 1908 р. Тоді то звернулася до мене пок. Леся Українка з повідомленням, що їй удалося добути певну квоту на збирання мєльодій дум, тому просила порекомендувати їй спеціаліста, що виїхав би на Велику Україну, зібрав на фонограф від кобзарів мєльодії дум, а опісля списав їх на ноти і видрукував. Я порозумівся з д-ром Ф. Колессою і вказав на нього. Він виїхав, забрався до праці і вже в 1910 р. видав перший, а в 1913 р. другий том «Мєльодій укр. народніх дум». Він належав також разом зі мною до комісії, що мала зладити повне наукове видання дум з усіма варіантами, як частина розпочатого корпусу народніх пісень, та через війну і брак фондів до такого видання не дійшло — і хто знає, як довго треба ще буде на нього чекати. Належить проте почислити в заслугу «Просвіті», що спромоглася випустити отсе видання, бо друге популярне, яке я ладив, з гарними образками Ю. Панкевича, викінченими ще 1918 р., лежить непочинане та чекає на ліпші часи.

Особливою заслугою д-ра Ф. Колесси треба вважати докладний розслід музичної сторони дум, поза М. Лисенком нетиканої зовсім, та виказанне хибности теорії П. Житецького про походження дум. П. Житецький станув у своїй праці: »Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ« (1893 р.) на становищі, що думи се напівкнижні твори, складені під впливом шкільної освіти й літературних взірців, та що складали їх старці жебрунці й каліки, що жили при церквах, шпиталях і брацьких домах для убогих. Сей погляд приймив В. Перетц, а за ним й інші учені, що почали розширювати його (переважно усно) загалом на всю народню поезію та обезцінювати її. І коли старші наші покоління захоплювалися народньою поезією, а найвизначніші люде записували пісні й прозу, видавали окремими збірниками, писали студії, то в останніх десятих літ — поза кількома одиницями, що продовжують працю, — бачимо цілковитий застій. І то тоді, коли українська народня поезія належить до найбагатших та найкрасніших в Європі, що признають навіть чужинці - спеціалісти. Др. Ф. Колесса виказав наглядно, що думи се витвір щиро народній, що вони звязані з іншими галузями народньої поезії, особливо старших від них голосінь, та загалом являються продовженням лицарсько-дружинної поезії. Вони почали творитися з повстанням козаччини і разом із нею завмерли. Ніяка подія з XVIII ст. не оспівана вже в думах, бо хоч козаччина тоді ще урядово продовжувала жити, то »висока рука« так придавила її, що вона не мала свободи рухів.

Книжка д-ра Ф. Колесси повинна стати в наших середніх школах помічним підручником та ширити любов до нашої минувшини й народньої поезії. Народ, що видав зі своїх найнижших верств таку високу поезію, має сильні задатки вродженої й глибоко вкоріненої культурности й талановитости. Він мусить вибитися наверх і зрівнатися з іншими культурними націями. Задачею інтелігенції є вистудіювати його всесторонно і допомогти йому у сім змаганню. *В. Гнатюк.*

Francesco Nitti. Italienischer Ministerpräsident a. D. — Das friedliche Europa, ст. 283 вел. 8°, Frankf. a. M. Frankf. Societäts-Druckerei.

Слава книжки Нітті, яка що йно вийшла німецьким перекладом, є трохи пересаджена. Особливо що до річовости і глибини в трактуванні складних економічних проблем повосенної Європи вона не може рівнятися блискучим працям Англіяця Кінса, але, полишаючи се, ся книга є подія в сучасній політичній літературі і робить честь громадянській відвазі її автора. Нітті виступає тут — ні більше, ні менше, як за повною ревізією версайського миру. З цифрами в руках, не ошаджуючи гірких слів правди своїм союзникам, доводить Н. повну неможли-

вість, більше! — абсурдність цього договору, який, руйнуючи Німеччину, тягне в пропасть цілу цивілізовану Європу. При тім автор виходить не з наївно-абстрактних теорій пацифістів, лише з тверезих калькуляцій здорового політика, якому культурна єдність Європи не є предмет прекраснодушної фантазії, лише практична потреба нинішнього дня. Він не є засадничий противник війни. «Хоч народи Європи — пише він — і повинні стремити до миру, як організм до здоров'я, то все ж війни є конечні; є ж прецінь хвороби, що вилічують організм від кріз, які инакше повели б його до смерті. Війна і мир не є в кождім випадку безумовне «благословенство» або безумовне «лихо». Досить часто лише війна веде до правдивого миру» (ст. 27). Особливо підносить автор моральне значіння війни, яку провадить нарід за відзискання втраченої незалежності. — Перекоаний Европеець і великий приятель Німців, без піднесення яких він не уявляє собі економічного і морального оздоровлення Європи, Н. цілком негативно ставиться до Росії. Для нього глибні причини конфлікту 1914 р. лежали в становищі, яке зайняла Росія (ст. 23). «Без упадку Росії перемога (Антанти) була б нещастем для культури, бо вона положила б початок панованню Росії в Середземнім морі... Се є найбільше щасте для Європи, що перемогу рішила не Росія, але Сполучені Держави Америки» (ст. 38). Автор іде дальше, і без фальшивого встиду стверджує, що «без вмішання Сполучених Держав Америки Антанта не могла би виграти війни» (ст. 38). З великою уважливістю перечисляючи територіяльні зміни, що наступили в наслідок миру, зупиняється Н. на долі закарпатських і прикарпатських Українців, для положення яких знаходимо в нього повне зрозуміння. Підкреслюючи різниці між параграфами верс. миру і точками вільзонівської програми, Н. спеціально зупиняється на тій постанові верс. трактату, яка так суперечить, на його думку, § 13 вільзонівських пунктів, який звучить: «муситься створити незалежну польську державу, що обіймала б всі землі, замешкалі безсумнівно польською людиною...» Взагалі в диспропорції між вільзонівськими і клемансівськими засадами бачить Н. одну з головних плят, які нищать Європу. Територіяльні і політичні точки миру, військові, про забезпечення виконання Німеччиною всіх умов договору, фінансові і господарські клявзулі, убійчі для німецького експорту і валюти, підмінуючі самі підстави господарської егістенції і розвитку Німеччини, — все се знаходить в Н. суворого, річового й дотепного критика. Абсурдом є, на думку автора, також звалювати цілу відповідальність за війну на Німеччину, обвинувачувати лише її в імперіялізмі (розуміється, Італієць скорше як хто будь инший мусить знати, що се неправда). Досить згадати лише про Росію: що було б, як би вона виграла війну? В сім

випадку вона »загарбала б була цілу Польщу в границях 18 в., майже цілу європейську Туреччину з Царгородом, ще до того порядний кусник Малої Азії; Росія, що й без того лучила в собі що найменше половину неросійських народів..., втілила б ще нові землі з новою неросійською людністю, і тим для всіх середземних народів, і передусім для Італії створила би дуже тяжке положення. Ні одна людина не зможе твердити, що старання Росії, в останнє десятиліття перед війною, порушити європейську рівновагу, були менш інтензивні, як аналогічні старання Німеччини... Росія була найбільшою небезпекою для Європи« (ст. 88 — 90). Ся небезпека для автора не щезла і при большевизмі, який »іде слідами імперіялістичної політики майже всіх царів« (ст. 93) і який може получитися з Німеччиною, покривженою версайським миром. Се буде кінець Європі. — Положення мусить змінитися.. »Істнучі договори загрожують і переможцям і переможеним гибелю, вони не принесли Європі мир, навпаки вони створили стан війни і насильства« (ст. 132).

В дальших розділах виступає Н. з позитивною програмою зміни версайського договору і рятунку Європи, якій грозить господарський, політичний і моральний занепад. Проблема відшкодовань мусить бути розвязана в звязку з міжсоюзницькими довгами, жертви мусять бути принесені всіми. Увертюрою до відбудови Європи мусить бути анулювання міжсоюзницьких довгів. Великість відшкодовання, жаданого від Німеччини, повинна бути значно зредукована, і не повинна перевищувати 60 мільярдів франків, з котрих 20 вважається за вже виплачені.

Такі головні думки автора. Появу його книги треба уважати за подію в політичній життю і за симптом отямлення, яке наступає в загіпнотизованій війною психіці »переможців«. Одною з великих вад книги є брак ясного погляду на цілість українського питання. Вагу його, спеціально з огляду на російську небезпеку для Італії і на евенуальне попірання Росією ворожих Італії аспірацій Білгороду над Адріатиком — Нітті здається недоцінює.

Д. Д.

Авг. Волошин. О письменном языкѣ подкарпатских русинов. Выдавництво товариства »Просвѣта« в Ужгородѣ. Лит.-наук. оддѣл ч. 1. Ужгород. 1921. Ст. 42, 8^о.

В справах мови і правопису Підкарпатська Русь переживає ще часи середньовіччя: там іще сперечаються, якою мовою писати — »пастуховъ или господиновъ«, там іще готові взаїмно розбивати голови за літеру »ъ« або »ѣ«, там іще не перевелись люде, що пишучи якимсь чударнацьким язичієм, яким в наших старосвітських комедіях балакали дяки й бурсаки, — свято переконані, що пишуть »языком Гоголя і Тур-

тенева». Очевидно, ще муєть пройти якийсь час, поки дорогою природної еволюції проясниться в головах у наших підкарпатських земляків, поки вони, знайомлячись фактично як з російською, так і українською мовою й літературою, не зрозуміють нарешті, котра мова для них ближча і котра література для них пожиточнійша й ріднійша по духу і по змісту. І можна дождати сієї пори зовсім спокійно, бо вже раз зворухнувшись зі своєї точки духового омертвіння й поневолення малярщиною, жива думка наших підкарпатських земляків таки знайде правдивий шлях. Доказом сього може служити хоча б отся брошура, видана ужгородською «Просвітою» пера одного з найвидатніших діячів Підкарпатської Руси. Вона як раз трактує питання: якою мовою мають послуговуватися в письменстві підкарпатські Русини, чи штучною книжною мовою, зближуючи її до російської літературної мови, чи своєю народною мовою, зближуючись з літературною мовою своїх закарпатських братів Галичан, а через них і Українців наддніпрянських. Автор веде свій виклад у полемічній формі, полемізуючи з якимсь Ігорем Гусьняєм, що видав недавно брошуру, в котрій заявляє, ніби «літературный язык Пушкина, Гоголя, Тургенева был и литературным языком карпатороссов» та що «великоросс пишет по нашему» і т. п. Ся полеміка звязує шановного автора, примушує зупинятись на явних абсурдах і дурницях, подавати проти них аргументи. Але ми зазначили вже, що люде на Підкарпатській Руси живуть іще в атмосфері середньовіччя, отже й такі суперечки, і аргументація од науки проти тупого неуцтва й духової заскоружлости там ще зовсім оправдані і муєть мати місце.

Д-ій Волошин побиває противників української мови й її вжитку в письменстві (він зве її, щоб не дражнити гусей, «малоруською») найбільше відомою книжкою Петербурзької Академії Наук у справі скасування обмежень над українською мовою. Ся книжка повинна мати в очах його земляків, що з пієтизмом ставляться до всього, що походить із Росії, особливий авторитет. Користується він також нераз і прикладами із своєї живої народної мови, з устної словесности, покликуються нераз на найбільш видатного вченого з-поміж підкарпатських Русинів, д-ра Гіядора Стрийського, що відкрив багато памяток старого карпато-руського письменства і показав, яка в них гарна народня мова зовсім така, якою й тепер балакає наш народ по обох боках Карпатів, — і все се повинно надати його аргументації ще більший авторитет в очах тих, кому ще треба доводити, що в Ужгороді й Мукачові не так говорять, як у Тулі та Рязані, а скоріш так, як у Коломиї й Проскурові, і що натуральнійше підкарпатським Русинам орієнтуватись у своїй письменній мові на Львів і Київ, ніж на Москву і Петербург

Автор не зовсім твердо відчуває себе в фактах української літератури (напр. його згадки про Шевченка на ст. 12, замітка про «Марка проклятого», якого написав, як кожному з нас звісно, Стороженко, а не Білий, що був лише видавцем цієї поеми, див. ст. 19, і т. под.), але се не зменшує ваги його праці, як першої, скільки знаємо, проби з боку самих підкарпатських Русинів аргументації на користь своєї народньої мови в письменстві, і що найважніше — на виразно зазначеному ґрунті спільности як із Галичиною, так і Україною. Можемо побажати їй як найбільшого успіху серед тієї публіки, для якої її призначено.

Д. Дорошенко.

М. Левицький. Порівнююча грамати́ка української мови. Видання «Громади Старшин 6-ої Стрілецької дивізії». Щепіорно, 1921. Ст. 48, мал 8^о.

Отся невеличка книжечка складається з двох частин. У першій подає автор ті найважніші признаки, якими відрізняється українська мова від московської, у другій малий українсько-московський словарець таких українських слів, яких нема в московській мові. Для тих Придніпрянців, що не говорили змаленька по українськи, ся книжечка дуже корисна, бо вваже їм, скільки похибок вони роблять, коли пишучи по українськи, переносять живцем московські форми, слова й фрази в українську мову. Можуть скористати з неї й Галичани, що уважають за «суто українські» всякі москалізми.

Одначе не зі всіми поглядами автора можна погодитися. Так пр. він радить чомусь писати в чужих словах із наростками *іст*, *ік*, *ір* самозвук *и* замість *і*: соціаліст, графік, технічний; думає, що збірні числівники *е* в нас тільки до 39 (у москов. мові до десятиро), коли можна сказати: я маю дев'ятеро п'ятеро гусят; прикладає збірні числівники до імеників муж. роду, коли їх можна прикладати тільки до середнього роду, або до імеників різних родів (в однім реченні); через те не можна говорити «двацятро й четверо жовніра», тільки «двацять чотири жовніри», але «двацять четверо ягнят». Невірний також погляд, що злучника «аби» не уживається в значінню наміру (= щоби). Уживається в деяких говорах (Абі ся од Христа одрюк, Етн. Збірн, III, 89; я гроші дам, аби він зробив, Слов. Грінченка, т. I; як не тепер, то в четвер, аби діпняти свого, Коцюбинський, Ціповяз) і в старих рукописах, але правда, рідше як «щоби». А вже правило про евфонію, яке подає автор, се зовсім його власний домисл, не опертий ні на народніх говорах, ні на мові письменників. Правда, що деякі наші говори не люблять накопичування співзвуків, тому коли слово зачинається в них від двох або більше співзвуків, воно прибирає перед

ними для евфонії самозвук, прим. звести, зголодніти і т. д. уживається: ізвести, ізголодніти. Та те, що автор говорить про роззів (hiatus), нічим неоправдане. У нас можуть любієсько стояти поруч себе два чи більше самозвуків і зовсім не треба ні стягати їх, ні заміняти співзвучками, прим. по-обідати, сизо-окий, мої. Читаю кілька сторінок оповідання М. Коцюбинського «Ціповяз» і ось які фрази подібую: слова самі іллються; звіряли ся одна одній; після того, як він одружився. Отаких фраз і з письменників і з фольклорних записів можна цитувати без кінця. Тимчасом автор пише і каже писати: любив Україну, але: на Вкраїні (зам. на Україні) і т. д. Такими правилами вводиться тільки в мову баламутство.

Зазначу також, що титул брошури занадто широкий, бо ж у такім обемі не тільки не можна дати порівнюючої, але й ніякої граматики, хіба граматичні уваги.

В. Гнатюк.

Polityka, miesięcznik pod redakcją Jana Dąbrowskiego. Rok I, №№ 1 і 2, Warszawa, 1. VII. і 1. VIII. 1922.

Журнал заступає той відтінок польської національної думки, який хоче сперти польську державність на селянській демократії, на «угодовім» полагожденню відносин з непольськими меншостями і на вихованню тої волі «stania się mocarstwem», якої — на думку журналу — Польщі так потрібно, але якої вона ще не має. Сеї волі, сеї матеріальної і духової «potegi», що є рішачим чинником при народинах, триванню і упадку держав, шукає «Polityka» в розв'язанню скутої і придушеної досі розборами і шляхетською культурою — енергії народних мас; енергії, що «живе в мільонах молодого покоління, сільського і робітничого, що рветься до нового життя, до правдивої освіти, новожитної праці й організації, в тисячах молоді, що в твердим щоденнім труді, молодими пазурами преться по шаблях освіти до гори... в тім відламі польської інтелігенції, яка бачить ясно внутрішню і зовнішню ситуацію Польщі, її слабости... і мучиться над тим, аби приспішити її зміцнення...» Ся народня енергія має створити Польщу великодержавну (mocarstwo), бо... «чам иншим Польща бути не може».

Чи вистарчить на се в теперешнім положенні сил? Журнал думає, що так. Правда, існують великі національні меншости, але ся справа не представляється «Polityk'i» такою тяжкою. «Є один незбитий певник, що коли шістьдесятьмільіонова Німеччина не перетопила польського елементу — двадцятьмільіоновий нарід польський не здолає перетравити 8 мільіонів меншостей. А коли не здолає — нехай не пробує. Коли не можемо зробити з них Поляків — зробім добрих горожан держави». — Отже американська програма, або, скажім швайцарська. В Швай-

царії Французи не стали Німцями, як не стали Фіннами фінляндські Шведи, а проте зробилися лояльними горожанами своїх держав. Чи в випадку, яким займається «Polityka» се вдасться чи ні?

Аби відповісти на се питання, треба собі лиш пригадати, що в істнованні швайцарської федерації зацікавлені всі її сусіди. Що ж до фінляндських Шведів, то можливий центр їх гравітації, за Балтиком, давно стратив всяку притягаючу силу. Чи ці стосунки аналогічні до тих, над якими сушить собі голову «Polityka»? — Досить се питання поставити, щоби на нього відповісти..

Ідеологія «Polski ludowej» (Polityk'и) як і ідеологія «Polski narodowej» (з «Przegląd'u Wszepolsk'ого») напотикається, при спробах її сконструювання, на одні і ті самі труднощі. Як легко їх поклати гарними словами на ламах журналу!

О. В.

Олесь Бабій. Гнів, новелі. Львів, 1922. Вид. «Русалка».

Проза Бабія не є щось закінчене й вироблене. Стрічаємося тут і з наївністю вислова, і з штучністю форми, з нежиттєвістю персонажів і з неправдоподібністю конструкції; багато резонерства, «многословія» і непотрібного патосу мельодрами, але, попри се все, звучать в сій збірці деякі нотки незвиклі в нас. Сі нотки — се безоглядна аффірмація життя і бунт проти всього, що його нівечить: в тім числі проти рефлексії, логіки і «розуму». Се не є щось, що здibuється часто в нашій літературі, що звичайно черпає свій патос де-інде (даючи часто в сій області дійсні перлини штуки): в трохи хоробливім розкошуванні терпінням, в тім, що Спенсер звав luxury of pity, в погоні за «чистою красою», в замилюванні до психологічної аналізи à la russe, нарешті в сумі за блискучим давно і недавно минулим — в сім нашім «протесті» проти теперішности. Автор «Гніву» здається, хоче вийти з сього зачарованого кола. Для нього житте не є ні радість ні безплідний сум, але насолода, яку знаходиться в щастю і в нещастю, в добрі так само як і в злі, в любови так само як і в ненависти, «бо де є любов — там є ненависть, як світло і тінь», — взагалі в сильних вражіннях, в інтензивности чувства. Тому він благословляє війну, що «має в собі якусь страшну, таємну силу, що манить і потягає як море, як пожежа». Тому знаходимо в нього замість пещотливого і денервуючого — як російські романси — суму, — активну тугу за чином. Замість вчитаних з книжок «переконань», з якими чоловік надаремне стремиться привести в гармонію своє «я» — знаходимо тут «еґоїзм» і «фантазію», що хочуть виявитися навні. Автор збірки «не вірить в переконання»; для нього є «лише настрої», а «переконання взагалі не існують». А коли й існують, то лише як «холодний мозок і сліпа

сила«, не здібні створити нічого позитивного, ні пхнути волю до діл. Не вони мають владу над людською душею, не вони посідають порушуючу силу. Сю силу мають лише «пересуди і забобони», які звуться шаленством, абсурдом, — вірою. Не конче вірою, якої вчить церква (хоч і нею також), лише вірою, що дає силу двигати горами, досягати недосяжне, хтіти неможливе, здобувати перешкоди »не до здобуття«, вірою, яка виходить з великого напруження волі, з потреби упоєння власною силою, безоглядного виявлення внутрішнього »я« людини, її »еґоїзму« і »фантазії«...

Сі нотки не звучать у автора фальшиво: здається вони дійсно вкрадені ним тій стихії, що ще недавно шуміла коло нас і що ще поверне знов. Коли вони не є щось випадкове у Бабія; коли він старатиметься їх собі усвідомити і допасувати ліпше до своїх ідей свою форму — то він не пройде безслідно для нашої літератури. Може навіть внесе в неї щось зовсім нове. Але він сього ніколи не зробить, коли схоче й далі віддавати дань »поступовому« філістерству (як напр. в оповід. »На розстріл«) або прекраснодушно-ліберальній казуїстиці (»Поет і проститутка«). Лише він мусить ліпше пізнати себе самого, давати нам не вичитані, а власні думки (він їх має), позбутися деякої сентиментальности, ставити ляконізм над »многословієм« і присвоїти собі хоч трішки з тої »ощадности вислову«, якою так геніяльно оперує в нас напр. Стефаник.

Р. Ц.

Нові книжки.

(Просимо авторів і видавців надсилати книжки для зазначування в сій рубриці).

Др. Є. Лукасевич. Як доглядати діток-немовляток. Поради та вказівки матерям. Київ-Варшава, 1922. Ст. 52, 8°.

Музична бібліотека „Співомовки“. Накладом ред. „Будяка“. Львів-Київ, 1923. Чч. 1—7, 8°. Музика М. Яреми.

Рідне Слово. Збірка новель і оповідань. Бібл. „Укр. Слова“, ч. 27. Берлін, 1922. Ст. 288 + (1), м. 8°.

С. Томашівський. Під колесами історії. Нариси і статті. Берлін, 1922. Ст. 102 + (1), 16°.

О. Федькович. Вибір поезій. Бібл. „Укр. Слова“, ч. 25. Берлін, 1922. Ст. 32, 16°.

А. Чайківський. Віддячився. Оповід. Вид. 2-е. Коломия, 1922. Ст. 198 + (2), м. 8°.

А. Чайківський. За сестрою. Оповід. Вид. 3-е. Коломия, 1922. Ст. 120, м. 8°.

А. Чайківський. На уходах. Істор. опов. Коломия, 1921. Ст. 208, м. 8°.

Т. Шевченко. Гайдамаки. Вецляр, 1920. Ст. 100, 8°. Бібл. „Укр. Слова“, ч. 20.

Т. Шевченко. Думки. Берлін, 1922. Ст. 148, 16°. Бібл. „Укр. Слова“, ч. 23.

Т. Шевченко. Кобзарь. Вецляр, 1922, Ст. XVI + 309 + (3), 8°. Бібл. „Укр. Слова“, ч. 19.

Юл. Охримович. Розвиток укр. національно-політичної думки. „Новітня Бібліотека“, ч. 43. Львів-Київ, 1922. Ст. VIII + 120, 8°.

А. Крушельницький. Вибір з українського народного письменства. Вид. „Земля“. Відень-Київ-Львів, 1922. Т. I. (Від 1798 р. до 1876 р.). Для 7-ої класи середніх шкіл; для 3-ої кл. колегії. Ст. XX + 626, 8°. Т. II. (Від 1876 р. до 1920 р.). Ст. XXV + 720, 8°.

А. Крушельницький. Друга читанка для 2-го року науки в єдиній школі; для 2-ої класи молодшої основної школи; для 2-ої кл. народної школи. Вид. „Земля“. Київ-Відень-Львів, 1922. Ст. 140, 8°.

А. Крушельницький. Третя читанка для 3-го року науки в єдиній школі; для 3-ої класи молодшої основної школи; для 3-ої кл. народної школи. Вид. „Земля“. Київ-Відень-Львів, 1922. Ст. 199, 8°.

А. Крушельницький. Пята читанка для 5-го року в єдиній школі; для 1-ої класи старшої основної школи; для 1-ої кл. середніх шкіл. Вид. „Земля“, 5-е, Київ-Відень-Львів, 1922. Ст. 384, 8°.

А. Крушельницький. Шоста читанка для 6-го року науки в єдиній школі; для 2-ої класи старшої основної школи; для 2-ої кл. сер. шкіль. Вид. „Земля“, 5-е. Київ-Відень-Львів, 1922. Ст. 382, 8^о.

А. Крушельницький. Сьома читанка для 7-го р. науки в єдиній школі; для 3-ої кл. старшої основної школи; для 3-ої кл. сер. шкіль. Вид. „Земля“, 5-е. Київ - Відень - Львів, 1922. Ст. 387, 8^о.

А. Крушельницький. Восьма читанка для 8-го р. науки в єдиній школі; для 4-ої класи старшої основної школи; для 4-ої кл. середніх шкіль. Вид. „Земля“, 3-е. Київ-Відень-Львів, 1922. Ст. 439, 8^о.

Олесь Бабій. Гнів — новелі. Львів, 1922. Вид. „Русалка“.

Селянський календар „Громада“. Львів, 1923. Вид. Секретаріату Укр. Рад. п.

Г. Степовик, М. Подоляк, Т. Олійник, К. Максименко-Тичина, К. Сіверюк. Листи від укр. хліборобів до укр. інтелігенції. Накл. укр. нар. п. Відень, 1921.

Vivat academia. Берлін, 1922.

Дмитро Дорошенко. Славянський світ в його минулому й сучасному. Т. I. Берлін, 1922. Вид. „Укр. Слово“.

Institut Economique de l'Ukraine. — Les problèmes de la restauration économique de l'Ukraine. Edition du Bureau d'organisation. Varsovie, 1922.

І. Бочковський. Національна справа. Відень, 1920. Накл. „Вісник життя“.

К. Лоський, доцент укр. вільного університету. Історія і система римського приватного права. Т. I. Історія джерел рим. права. Вид. „Історія і право“, Київ-Відень, 1921.

М. Мельник. По той бік греблі. Оповідання. „Загальна Книгозбірня“, ч. 16. Коломия, 1922. Ст. 96, 16^о.

Ю. Павліковський. Земельна справа у Східній Галичині. Передрук з „Літ.-Наук. В.“ т. LXXVI. Львів, 1922.

Від Редакції.

Рукописи, автори яких до двох місяців не були повідомлені про прийняття, можуть бути відібрані в адміністрації ЛНВ., де вони лишаються до їх розпорядимости протягом півроку. Для звороту рукописів мусить бути долучено порто.

КРАЄВИЙ СОЮЗ ГОСПОДАРСЬКИХ СПІЛОК

СТОВАРИЩЕННЯ ЗАРЕЄСТРОВАНЕ З ОБМЕЖЕНОЮ ПОРУКОЮ У ЛЬВОВІ,

Торговельний Синдикат Товариства

„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“

у Львові, Зіморовича 20.

доставляє кооперативним спілкам і своїм Членам рілньничі машини і знаряди, цемент, бляху і всі артикули для домашнього і рілньничого господарства.

В порозумінню з кооперативними Спілками переводить спільні закупна вичислених артикулів.

В веснянім сезоні доставляє добірні насіння, ярин, околкових, трав, конюшини вільної від канянки.

Приймає в комісову продаж вагонові ладунки збіжжа, бараболь, овочів, дерева, сіна та соломи.

Приймає капітали до обороту і платить від вкладок на щадницю високий процент.

Члени одержують від уділів щорічно дівіденду, а від закупленого товару звороти, які в посліднім році виносили 5% від цін закуплених в Союзі товарів.

Удержує власні 4 Відділи, а саме у Львові, Городецька 95., в Перемишлі, Косцюшки 5., в Стрию, Ринок 6., в Коломні, Ринок 40.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

місячник літератури, науки й суспільного життя,

буде виходити в 1922 р. книжками в обемі 6 аркушів друку і містити оригінальну й перекладну белетристику — повісті, оповідання, драми, поезії, статі з української історії, літератури, суспільної економії й інших царин знання: огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію.

Видзе: Українська Видавнича Спілка.

Начальний редактор: Др. Дмитро Донцов.

До редакційного Комітету входять:

М. Галушинський, В. Гнатюк, В. Дорошенко, Ю. Палайновський, І. Радковський, В. Целевич.

За редакцію відповідає: Володимир Гнатюк.

Доси зголосили своє співробітництво: Д. Антонович, О. Бабій, С. Балея, Б. Барвінський, О. Барвінський, В. Бирчак, Я. Біленький, Л. Біленький, М. Возняк, М. Вороний, М. Гехтер, С. Гидий, М. Голубець, Я. Гордишський, К. Гриневичева, О. Грицай, С. Дністрянка, С. Дністрянский, Д. Дорошенко, М. Залізняк, Б. Загайкевич, В. Залозецький, П. Зайців, І. Зілинський, О. Кобилянська, О. Колесса, Ф. Колесса, В. О'Конор-Вілінська, І. Колач, М. Кордуба, В. Королів-Старий, Уляна Кравченко, І. Крепецький, І. Крипакевич, Р. Купчинський, З. Кузеля, В. Кучер, Х. Лебідь-Юрчик, В. Леонтович, Б. Лепкий, І. Липа, Ю. Липа, Таїс Бельмен-Липовецька, К. Лоський, О. Лотоцький, М. Луцкевич, О. Луцький, С. Людкевич, О. Маковей, І. Огієнко, Ю. Опільський, В. Павлусевич, І. Панкевич, В. Пачовський, Е. Перфецький, Марійка Підгірянка, К. Поліщук, В. Прокопович, В. Радзичевич, С. Русова, В. Садовський, В. Самійленко, В. Сальський, І. Свенцшкний, В. Сімога, С. Сірополко, В. Січинський, П. Стах, В. Стефаник, М. Струтинський, П. Теняко, О. Турянський, Ф. Федорців, Р. Цегельський, Марко Черемшина, П. Чижевський, Е. Чикаленко, М. Чубатий, П. Холодний, Ю. Шкрумелюк, Г. Юрчик.

Редакція й адміністрація у Львові містяться на разі
при вул. Чаркецького ч. 24.

Всякі письма, рукописи, книжки й передплату висилати тудиж на адресу Вод. Гнатюка.

Ціна I, II, і III. кн. по Мл. 600.—, з пересилкою Мл. 650.—, книжки IV. і дальших по Мл. 800.—, з пересилкою Мл. 850.—, Піврічні й цілорічні передплатники вирівнюють ріжницю.

В Чехо-Словаччині одна книжка Кор. 13, (замовляти на адресу: Василь Палів, Ужгород, Берчені, 24).

В Німеччині одна книжка 70 Мл. нім. (замовляти: Лев Шепарович, Берлін, Charlottenburg, Berlinerstr. 80 a. Grth. IV.

В Австрії одна книжка 3.000 Кор. (замовляти: Олександр Стрижак, Відень XIII/3, Breitenweberstr. 29/7.

На Буковині одна книжка 28 левів (замовляти: „Укр. Вид. Спілка“, Чернівці, Фабрична 2 а).

В Америці одна книжка 30 центів, — передплата до кінця 1922 р. з додержанню в Земельнім Банку Гіпотечнім у Львові.

Всякі грошені претенсії журналу до передплатників платні й заскаржувані у Львові. — Доки хто не повідомить адміністрації виразно окремим письмом, що перестав передплачувати журнал, доти відповідає за всі вислані йому книжки.